

Szerzőtől megjelent:
„A GONDOLATSZABADSÁG
NEVÉBEN”

(Axiómák és feljegyzések)

2000 példányos kiadása egy év alatt elfogyott

* * *

Legközelebb sajtó alá kerül:
„A TÖMEGEK GOLGOTÁJÁN”

(Egy hadifogoly elmékedései és megállapításai az emberi szenvedések okairól)

ÜDVÖZLÉGY
VILÁGHÓDÍTÓ
SZOCIALIZMUS

(Egy szocialista forradalmár gondolatnaplója)

SZÁZADUNK

(Társadalomtudományi Szemle)

Szerkesztik: *Vámbéry Rusztem* és *Varró István*

A SZÁZADUNK nemcsak szorosan vett társadalomtudománnyal foglalkozik, hanem minden olyan kérdéssel, amely a társadalmi élet egészére vonatkozik. Vezérelve a tudományos haladás és a gondolat szabadsága. Független, nincs, semmiféle irány vagy érdekeltség mellé lekötve

Évi előfizetési ára 16 P. Mutatványszám kívánatra ingyen
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V, Alkotmány u. 12

ÁRKOSSY KÁROLY

**„ÁLLÁSAINK
ELŐTT
EZERNYI HALOTT
FEKSZIK...”**

(ŐSZINTE ÉS VILÁGOS FEJELETEK
A HÁBORÚ ÉS A FEGYVERES BÉKE
ÖSSZES KÉRDÉSEIRE)

BUDAPEST 1930
A SZERZŐ SAJÁT KIADÁSA

Világosság Rt Budapest. – Műszaki igazgató Deutsch D.

*Örök emlékeztetőül,
örök figyelmeztetőül,
minden embernek,
minden népnek!*

*Gondolatharcot a háború és
a fegyveres béke ellen!*

„Állásaink előtt ezernyi halott fekszik ...” Ezt írták és jelentették haza a világháború különböző frontjairól úgyszólván valamennyi nemzet fiai... És mégis, bár e jelentések az emberek százmillióit borzongtatták meg hosszú éveken át, alig akadtak, akiket komoly gondolkodásra készítettek volna. Sőt, az emberek, ami a háború nagy kérdéseit illeti, még legőrjítőbb szenvedéseik közepette is, naiv és felületes feleletekkel is beérték. S ez volt az, ami még magánál a háborúnál is erősebben megdöbbsentett. Valamint az, hogy a háború után jóformán egyebet sem kerestek az emberek, mint mámoros és balga feledést mindarra, ami történt s ami oly hihetetlenül tragikus, oly értelemben és erkölcsben ütköző volt.

Sokáig értelmetlenül álltam e lesújtó jelenséggel szemben és szinte kétségbeesetten kérdeztem folyvást magamban és

mindenkitől, aki gondolkodó lénynek látszott: Hát olyan ostobák és olyan lelkiismeretlenek az emberek, hogy még egy ilyen gyalázatosság fölött is egyszerűen napirendre térhetnek? Lehetséges volna ez?...

S amikor azt tapasztaltam, hogy az emberek csakúgyan mindent, még a legszörnyűbbet is felejtani kezdik és a fölhígított régi haugságokba ismét tudnak belenyugodni, vagy beletörődni, nagy nyugtalanság fogott el: a gondolkodás nyugtalansága mind határozottabb és mind világosabb feleletek után. Majd lestem, vártam egy ideig, új könyveket remélve, hogy talán ilyenek tisztáznak majd valamit mindabból, ami a háború ténye körül oly zűrzavaros még az emberiség előtt. De hiába!... A háborús irodalom könyvei majdnem mind vagy csupán lírai és romantikus megszépítések és részletkérdésekbe veszők voltak, vagy olyan hatást vadászó realizmussal írott művek, hogy a háború nagy problémája szinte egy idegborzongtató, véres ponyvaregénytémává süllyedt csak általuk. Mert igen, ezen könyvek legtöbbje úgy íródott, mintha nem is eszes emberek részére írták

volna őket. Könnyű fajsúlyú, gondolatok nélkül, vásári tömegcikkek voltak csupán, amelyek minden tanulságlevonást kényelmesen a közönségre bíztak. Persze, nem sok vizet zavarhattak, mert hát az emberek tömegei még mindig jóformáncsak érzelmi életet élnek; olyan életet, amely mellett, helyes értelmi útbaigazítás nélkül, szinte képelenek valamilyen tanulság levonására.

Szomorú valóság ez, de mégsem kétségbeejtő; mert oka nem az emberi természet képességeiben, hanem az emberek ostoba életrendszemléletében rejlik. De éppen ezért is kell arra a következtetésre jutnunk, hogy a háború tébolya ellen mégsem csupán egyik napról a másikra virgokként hervadó érzelmekkel, hanem főként gondolatérvekkel lehet a legeredményesebben küzdeni. Mert hiszen semmi sem lehet annyira komoly ellensége az emberi szenvedéseket földéző butaságnak, — amelynek egyik legnagyobbja a háború — mint a gondolkodás.

Így érlelődött meg tehát bennem az elhatározás, hogy egy olyan művet írjak, amely igenis vád és tetemrehívás kíván lenni mindennel szemben, ami felelős té-

nyezője vagy okozója lehetett — és lehet, sajnos, még mindig — egy háborúnak.

Tudom, hogy nehéz és merész föladatra vállalkoztam. Tudom, hogy azon aránylag rövid idő alatt, amely alatt e könyvem íródott, nem lehettem mindenben a legalaposabb. De tudom, hogy így is mélyreható és kimerítő munkát végeztem, és hogy lefektettem legalább a háború egy olyan szociológiájának az alapját, amelyet minden gondolkodó szocialistának egyaránt kell majd továbbmélyítenie és kiegészítenie; csakhogy a háború nagy fekete kérdőjelére mielőbb végérvényesen is megfelelhessünk, a szocializmus vörös fölkiáltó jelével.

Budapest, 1930 május 29.

A SZERZŐ.

A háború okorozatai

Nem igaz, hogy számtalan háborús ok van. Ellenkezőleg, számukat akár az újjainkon is megállapíthatjuk. A megszámlálhatatlanságukról szóló hitet csupán a közhasználatba nevelt hamis fogalmak, valamint a háborúval érdekkapcsolatosak és naiv romantikusok élesztik. A háborús okok nem a természetben, hanem kizárólag az emberi eltévelyedés megalkotta társadalmi rendben vannak. Minden háborús állapot tehát csupán a végső kitorokollása közértelmileg fejletlen társadalmi alakulatoknak. Helyes közérdekű és értelmi elvek alapján fölépülő társadalmak semmilyen krülmények között sem háboruszkodhatnak. De a társadalmak hatalmi és politikai adottságai, csak a közvetett okai egy háborúnak, míg a közvetlen okait, mindig csak azokban az alapelvekben és érdekrúgókban kell keresnünk, amelyekre az emberi társadalmak

rendszerei fölépülnek. És megállapíthatjuk, hogy az igazi háborús okok mindig csak materiálisak és^ sonasem eszmeien... Illetőleg mesterkélt eszmeiek ís,l de mindig csak abból a célból, hogy az elő'b biek kirívóságait kendőzzék.

Értelmes emberekhez pedig csak méltatlanok ezért az olyan társadalmi rendkeretek, amelyek folytán az emberek akár a legcsekélyebb mértékben is ellentétbe kerülhetnek. Ezért kellene lehetlenné tenni, hogy az emberek olyan érdekkeresztezésekbe is kerülhessenek, amelyeket akár csekély bölcsességgel is ne lehetne kiegyenlíteni.

Szomorú, hogy a világ legtöbb államalkotmánya olyan ellenségeskedő bel- és külpolitikát folytat, s így az államok közötti béke, olyan tűzveszélyes állapotot jelenthet csupán, amelyet nemcsak néhány mámoros nacionalista, de még néhány lerészegedett ember izgágasága is könnyen lángbaborulással és megsemmisüléssel veszélyeztethet.

Az évezredek társadalmi gúlák

Valóban, a fáraók, az emberiség ez ősfjedelmei, akik felelőtlenségüknel fogva egyúttal isteneknek is hirdethették magukat, nem is emeltethettek volna örök emlékezetükre, államrendszerüket jellemzőbb síremléket, mint egy-egy piramist; minthogy az is csak piramis volt, amelynek teljhatalmú csúcsai ők voltak s amely, mint államforma, alattvalóikra nézve mást sem jelenthetett, mint fokozatosan növekvő szolgaságot lefelé, egészen a legteljesebb jogtalanságig.

Azóta persze, az emberek értelmi fejlődése folytán, az államhatalmak mindenütt közhatalmakká alakulnak át; ámbár tévedés volna azt hinni, hogy manapság is ne akadnának még fáraóságok, s noha, nevetséges maradiságukkal, egy süllyedő szigetvilág utolsó kiálló szirtjeinek tekinthetjük őket, mégis, szégyenkezhetünk is még csökevény-lehetőségük miatt.

Mert hát mi sem lehet olyan észellenes és erkölcstelen, mint egy ilyen abszolút jogtalanságra épített abszolút jog! És mi sem lehet emberhez annyira méltatlan, mint egy ilyen államtársadalmi rend-

szer. Mert hiszen az embernek éreznie és tudnia kellene már, hogy az élethez mindenkinek egyformán joga van — és hogy csak olyan társadalmi rend lehet emberhez méltó, amely az emberi életek egyforma jogai és kötelességei alapján épül föl.

Elképesztő is ezért, ha akadhatnak még mindig vitatói annak az ósdi sületlenségnek, hogy a társadalmi piramisok természettörvények, vagy isteni parancsok alapján épültek és hogy akadhatnak még mindig olyanok, akik vagy nem tudják, vagy nem akarják belátni, hogy azok csupán ügyefogyott és gonosz emberi érdektévelygések gálád művei.

És hiába érvelnek a kényúri (autokrata) államformák hívei azzal, hogy a piramisoknál masszívabb építményeket el sem képzelhetni, mert hát, bár építészeti szempontból igazuk lehet, az emberi államépítményeknek nemcsak masszívoknak, hanem, főként, közérdekűeknek kell lenniök; mert mindig annál masszívabbak is, mennél közérdekűbbek. Hiszen a társadalmi rendszerek és államformák nem kövekből, hanem emberi elvekből, sőt élő emberekből is épülnek, — és

hozzá egyre inkább olyan öntudatosodó emberekből, akik nem hajlandók többé kényuraságoknak csupán a holt építőkövei lenni.

A család mint társadalmi alapzat

Csak tökéletlen minden családi intézmény, amelynek ahhoz, hogy fönmaradhasson és virulhasson, olyan magántulajdonra van szüksége, amelyet nem a természet élet jogai, hanem osztályérdekű államok törvényjogai szabályoznak. Azonban az ilyen tökéletlen családi intézmény létezése sem jelenthetne még nagyobb bajt, ha legalább maximuma volna a családok tulajdonszerzési lehetősége, csakhogy ennek folytán az azok között dúló háborúskodások lehetősége is korlátozva lenne.

Hiszen éppen ezért is kell napjaink legtöbb családi intézményét olyan exkluzív alakulásoknak minősítenünk még, amelyek mindenkor szinte külön, sőt ellentétes érdeket kell, hogy képviseljenek az egész emberiség közös érdekeivel szemben; és hozzá olyanformán, hogy még az összemberiséggel szemben is folyton ellenségeskedni kényszerüljenek.

Eddig csak az ősidőkben volt lehetőség (a hordatársadalmak keretein belül), hogy a család valóban az anya- és apaszeretetre épülhetett föl; mert, mondhatjuk, meglehetősen régen már, inkább a tulajdon és a szolgaság szeretetén alapszik. Hiszen napjainkban is számtalan esetben, az asszony, csupán egxiilgyenes munkaerő, vagy egy olyan háziállat szerepét tölti be, „amely”-et az „ura” valósággal a tulajdonának tekinthet. Pedig de más is volt az ősi útjelzés a család eszményét illetően is!

A magántulajdon és a szolgaság bázisán

A magántulajdon problematikus jogi kérdései idézték föl tulajdonképpen az ember és ember között levő ellenségeskedést. És nagyon valószínű, hogy a fizikailag gyengébb női nem és az élelem birtoklásának a kérdése állította” először szembe egymással az embert.

A korlátlanul növelhető magántulajdon minden bűn forrása, kezdve a hazugság-

tól és a lopástól egészen a rablógyilkosság és a háborúskodás büntényéig.

És bár a magántulajdon rendjének nevezi magát a tőkés társadalmi rend, mégis tévedés való Dan is annak tekinteni, mert hiszen az nem egy minden embert egyformán megillető tulajdon princípiumát követi, hanem azt az elvet, miszerint tulajdon, csupán a hatalmilag és anyagilag erősebbet illetheti meg.

Tagadhatatlan, hogy valamikor a rab-szolgaság intézménye is tudott némileg hasznos lenni az általános emberi fejlődésre nézve, amennyiben az emberek egy nagy részét olyan fokozott cselekvésre és munkateljesítésre sarkalhatta amire az emberek első, primitív igényei nem igen ösztökélték volna még őket. Azonban attól az órától kezdve, hogy a szolgaságba vetett emberek maguk is kezdték jogaikat fölismerni és megkí-vánni az ilyen fokozott cselekvés és munkateljesítés eredményét — a rab-szolgaság intézménye nem volt többé fej-

lődést előmozdító, hanem csupán a fejlődés akadály.

Hordatársadalom előzte meg a családot

Az állattársadalomból a jövőbe az ember csak hordákba tömörülve menthette át nemét az őt lépten-nyomon fenyegető veszedelmekkel szemben — mint a földi élők testileg legvédtelenebb és legbékésebb lényé — csakis szolidaritást vállaló tömegekbe tömörülve védekezhetett. Első családalapításaihoz is tehát a helyzet, csak az ezen szükségszerűen kialakult társas együttélésnek a keretein belül válhatott alkalmassá.

S nem következtethetünk-e ebből arra, hogy nemi hivatását, csupán egy közös cél követésében és csakis egyetlen szolidaritási egységbe tömörülve tölthetné be?... S arra, hogy hol állhatna már értelmi fejlettség terén, ha balga önzései következtében nem tért volna le megindulásának ez eredeti irányától!

Az értékekért megindult brutális hare

Nincsen ostobább eset az emberek életében, mint amikor értékek miatt gyilkos harcba is keveredhetnek egymással, mert hiszen valamennyi értéküket csakis békés munka mellett alkothatják meg. Gyilkos harok közepette semmit sem alkothattak még maguknak az emberek!

Földi életünk tengernyi szenvedése főként ama időtől fogva kezdődött, amióta az értékekért megindult harc nem is a természetes értékekért — mint a munkáért, a szellemi és testi képességekért —, hanem olyan értékekért indult meg, amelyeket a többel birtoklók és nagyobb erővel rendelkezők, a mások rovására történő érdekmegóvások céljából eszeltek és erőszakoltak ki.

S nem tragikus-e, hogy olyan világrenddé fajulhatott az emberek társas egymásrautaltsága, amelyben mesterkéltnél és képzelt értékek többre becsültetnek, mint akár a legtermészetesebb és legvalóságosabb értékek? Hogy világrendjünkben például az aranyat többre értékeljék, mint a munkát, a rangot és címet többre, mint

a képességet, sőt az ököl erejét is többre, mint az értelem erejét?

Miként is ne válhatna hát csak könnyen érthetővé az, ha az ilyen, természetességéből kiforgatott világrendben minden élet, csak éppen hogy tengődhet!

Kezdetben az embert az egyes értékek tulajdonbavétel ere, kizárólag, a gyöngesége érzetéből eredő éhenhalástól való félelem készítethette. Ez azonban, tekintetbe véve kezdetleges termelőeszközeit, valamint csekély gondolkodóképességét, egészen érthető is volt. Legkevésbé sem állítható ezért, hogy kezdettől fogva is a kapzsiság ösztökélte volna erre. Ez csak később vált a beteges szenvedélyű bűnévé!

Vajjon képzelhető-e ostobább és erkölcstelenebb társadalmi rend az olyanál, amely még a tolvajlást, rablást és harácsolást is törvényes védelemben részesítheti! S ha lehetséges is volt léteznie eddig ilyen társadalmi rendnek, vajjon szabadna-e hogy továbbra is létezhesse-nek ilyenek még!...

A békés állattól a gyilkoló emberig

Nagyon helyesen állapítja meg Kropotkin, hogy a létért folyó küzdelmet nem úgy kell értelmeznünk, hogy kölcsönösen piusztítsuk egymást, hanem úgy, hogy kölcsönösen segítsük egymást. Mert valóban oktanabb és bárgyúbb észjárás el sem képzelhető az olyannál, amely azért uszítja egymásra az embereket, hogy ilyenformán biztosítsák maguknak a megélhetésüket.

Amikor az őseMBER fölismerte, hogy eszközeit fegyverként is használhatja, támadhatott benne az a tévelygő, öntudatra ébredése, hogy hiszen rablással talán könnyebben juthat annak a birtokába, amit különben csak erős és kitartó munkával teremthetne elő. Pedig hát éppen ellenkezőleg, az értékszerzésnek csak a legnehezebb és legkockázatosabb módját választotta ekkor; mert hiszen, minden ilyenformán, erőszakkal birtokba vett értéket, állandó harccal megvédelmezni is kényszerül és ezáltal annyi energiát kénytelen elpocsékolni, hogy harcba kényszerültsége nélkül, azzal az energiá-

val, akár a tízszeresét is megszerezhetné magának.

Nem az életösztönök, hanem azoknak a meg nem értése vadították csak meg annyira az emberi természet eredetileg legbékésebb és legártatlanabb önzéseit, — hogy végül a leggyalázatosabb Kainbűnözésre is képessé váltak.

Hogy az emberi testvérharc mennyire csupán alantas indulatkitörések s észellenességek következményei, frappánsan igazolódik azon körülmény révén is, hogy az ember az ilyen harcait 99%-ban csupán koncokért, vagy félrevezetettségből folytatja.

És hogy valóban mennyire csupán értelmi eltévelyedések ragadták az embert embertelen harcaiba, igazolja többé-kevésbé az a körülmény is, hogy félvad népeknél még manapság is igen gyakran, babonás és vallásos elképzelésektől indítatva követnek el ugynevezett „vérbosszús”, vagy isteneiknek szóló „áldozatbemutatói” gyilkosságokat... Akár-

csak a spanyol inkvizítorok műve is igazolja ezt, akik a középkorban ugyancsak vallási fanatizmusba burkolt beteges perverzitásból kínoztatták halálra az emberek millióit.

Ha pedig meg tudunk felelni végre arra, hogy miként válhatott a békés állatemberből gyilkoló fenevad emberré, úgy miért ne felelhetnénk meg végre világosan arra a kérdésre is, hogy miként válhat, az önmagához méltatlanná vált gyilkos emb'erből — ismét, önmagához méltó, testvérgyilkosságra képtelen ember!

Van-e gyilkolási vágy az emberben?

A leghatározottabb nemmel felelhetünk e kérdésre, mert hiszen megállapítható, hogy teljesen egészséges testű és értelmű emberek sohasem vetemedhetnek odáig, hogy hatalmi kényszer nélkül gyilkoljanak. De tapasztalhatjuk is nap-nap után, hogy minden gyilkosság csupán egy betegségi stádium cselekedete. Gyilkolási vágy legfőljebb őrjöngésig szenvedélyesült szadistákat, vagy tajtékzó

gyűlölködéstől elvakított embereket hathat át. A tőkés társadalmi rend pedig, sajnos, csak úgy ontja mindig magából az ilyen aljas vagy és enervált idegzetű megrokkantakat. Hiszen nem véletlen az sem, hogy a legtöbb gyilkosságot éppen ennek a rendnek a természet- és észellenes tulaj donelosztása és az akörül kialakuló jogrendszerei idézik elő. Ebből önként folyik az a megállapítás, hogy igenis, az emberek legkevésbé sem természetes vágyból hanem csupán elfogult haragból vagy értelmi eltévelyedésből gyilkolnak, akár békében, akár háborúban, és hogy még az ilyen utóbbi hatóerőtől indítatva is, ha gyilkolnak, sohasem magáért a gyilkosságért gyilkolnak mint célért, hanem mindig csupán azért, mivel azáltal balgatag észjárással valami érdekcélt vélnek elérni tudni.

Mert igen, az élők ösztönei sohasem természeti alaptulajdonságok, hanem mindenkor csak bizonyos kényszerült alkalmazkodások folyamán szerzett tapasztalataik nyomán kifejlődött képességeiknek az örökségei. Az emberek vad indultai sohasem eredeti, hanem mindig csak elvadult indulatok.

Még kevésbé mondhatjuk azonban azt, hogy az emberek ilyen beteges gyilkolási vágvai állati eredetűek lennének, mert hiszen az egy fajú állatok között is csak az olyanok gyilkolják egymást, akiket a tulajdonszerzés ostoba mdja csábít erre. S mily szomorú az emberre nézve ha „értelmileg meg mindig csak ilyen pici rovarok nívóján mozoghat!

A háborúskodás mint örökség

Hogy a háború a háborúskodásra nevelt emberek számára mennyire jelent nagyrészt örökséget, azt, többek közt a militarizmusnak, mindenkori, idejét múlta, impraktikussá vált öltözködési és fegyverviselési módokhoz való makacs ragaszkodása is igazolja. Például, az a mindenároni kardviselet is, amelynek pedig a „pisztolyok kora” óta alig vehetik már valamelyest gyakorlati hasznát. És mondhatjuk, hogy a háborúskodás is csak olyan társadalmi csökevény, mint sok babonás és vallásos szokásgyakorlat. De a háborúskodás nemcsak egy nagyon ostoba, hanem egy nagyon káros szokása is az emberiségnek, miután soha semmi

hasznát, haíem mmûig csak a kárát vallhatja, akár győztesként, akár vesztesként keveredik ki belőle. Lévén azonban az ember egy „szokásállat”, remélhetjük talán azt is, hogy idővel a jót is úgy fogja megszokni, mint ahogyan a rosszat megszokta?

S hogy a folytonos hadakozásra kényszerített népeknél végezetül ugyancsak ösztönös tulajdonsággá válik a háborúskodás, ez is érthető, mert hiszen az ember minden kényszerült szokása igen hajlamos az ösztönössé válásra és minden ösztönösség hajlik a megmerevedésre, illetve a csökönyös maradiságra. Mert hát az emberi ösztönök is csak neveltetnek, mint ahogyan ők is csak nevelnek. Bizonyos háborús ösztönösségre is csak úgy tett szert tehát az emberisége hogy szinte úgy kezdte megszokni már a háborút, mint a lélegzetvételt.

Mindazonáltal a háborúskodás is csak olyan csökevény öröksége az emberi tévelygés múltjának, mint amilyen a babona, a párharc, a vérbosszú, a kuruzslás, a szellemidézés és egvéb hasonló, bölcs dolgai, amelyeket egyre inkább kényszerül a sutba vágni; mivel egyre

tűrhetetlenebb gátlásaivá lesznek csak, egyre többet ígérő fejlődési lehetőségeinek. Nagyon helyesen mondja ezért Wells, hogy a háború egy haldokló eszme csupán... Mert igen, hála a fejlődés törvényeinek, az ember kénytelen-kelletlen egyre-másra leszámolni minden olyan eszmével, amely a haladás és az értelmi fejlődés eszméjével összeférhetetlen.

Az abszurd gazdasági rendszer

Schiller, a költő is megállapította már, hogy bizony sok-sok embernek juthatna még hely és megélhetési lehetőség e földön, ha az emberek valamivel okosabb rendszer alapján élnék le röpke életeiket. S ma tudósok és ökonómusok ezrei konstatálják immár, hogy akár több milliárd ember is bőséges és kényelmes életet élhetne e glóbuszon, ha valamivel is csak okosabbak lennének az emberek és nem ragaszkodnának annyira makacs módon a tőkés társadalmi rendhez, amely sokkal észszerűtlenebb ahhoz, hogysen a meglévő, aránylag kevés ember életlehetőségét is biztosítani tudná. Mert igen ám, most tűnik ki, hogy Malthus

számításai, csupán a tőkés világrendre értendők és nem a természeti erőkben szinte kimeríthetetlen földünknek, embert elbíró képességeire. Vagyis arra a világrendre értendők, amelyben, mondhatni, nem örökös újjászületés, hanem csak örökös haldoklás az emberek élete, mivel jóformán egvéb megélhetési gondjuk sem lehet benne, mint egymás ellen csalafintáskodni, egymás rovására kereskedni, gazdagodni, izolálódni, vámhatárok közé szorulni, sőt olykor rabolni és háborúskodni is. És pedig egyszerűen azért, mert olyan e „nagy rend”, hogy az emberiség” nagy többségének ennen az válik időelőtti halálának az okozójává, noha éppen ez „a rend az, amely évezredek óta tele szájjal erősítgeti mindig, hogy csakis ő vállalkozhat az emberek boldogtételére.

A modernizálódott tőkés világrend „laissez faire” elvének, illetve, „aki bírja, marja!” liberalista jelszavának gazdasági életben való gyakorlati érvényesülése tette csak be aztán igazán az ajtót az emberiséggel előtt, minden harmonikus

együttélésre és békeállapot megteremtésére irányuló törekvése számára... Mert ennek az elvnek a győzelme idézte csak föl aztán valójában azt az üzleti versengést és harcot, amely mellett a kapitalizmus szinte teljes szabadsággal, még törvényektől támogatottan is grasszálhat minden erejével és hatalmával a gyengékkel, a törvényileg alig védelmet szegényekkel és elnyomottakkal szemben.

Míg a pénz az emberek mindenre alkalmazható értékmérője, addig remélni sem lehet, hogy egy, a jelenleginél erkölcsösebb és igazságosabb világrend alakulhasson ki az emberek között. A pénznél lehetetlenebb és hamisabb értékmérőt ugyanis elképzelni sem lehet, eltekintve attól, hogy majdnem minden esetben, közvetlenül vagy közvetlenül az összes emberi bűnözések földidézője is!

Éhes szegénység és telhetetlen gazdagság

Évés közben jön meg az ember étvágya, — mondja egy régi közmondás — és való-

ban, jól illik ez a hatalmasokra és a gazdagokra, akik mennél gazdagabbak, vagy hatalmasabbak annál éhesebbek még több gazdagságra, es hatalomra. Csak kár, hogy nem illik igazságként ez a szegényekre nézve is, olyanformán, hogy miközben nyomorukat szenvedik, még nagyobb szegénységre éhezzenek meg.

Sajnálatos dolog ez a gazdagok szempontjából, mert hiszen nyilvánvaló, hogy akkor az általuk megteremtett és fönntartott gazdasági rendjük sokkal harmonikusabbnak és boldogabbnak látszhatna; de főként azért, mivel ez esetben könnyebben folytathatnák kaján vagyonhalmozásaikat és nem idegesítenék őket folyvást azok a nevetlen szegények holmi éhséget tolmácsoló, ízléstelen gyomorkorgással, hangos elégedetlenkedéssel, tolakodó koldulással, folytonos sztrájkolással, politikai lázadozással és több emberi jog követelésével. Elvégre mégis csak hallatlan, hogy nem nyugodhatnak soha azok a girhes szegények és folyvást zavarni merik az ő uralmuk szent nyugalmát és békéjét; és hogy emiatt aztán sohasem tudják eléggé erősítgetni a biztonságukat szolgáló fegyve-

res alakulásokat és építtetni az egyre elégtelenebb számú börtönöket: De, ha sehogy sem jó állapot ez a szegényekre és nem egészen fényes a gazdagokra sem, miért ne lehetne hát legalább a militaristákra nézve jó, akik azt tapasztalhatják ugyanis ilyen állapot mellett, hogy minden olyan társadalmi rend, amelyben állandó élet-halálharcot kénytelen vívni egymással a felhőkig gó'gös-ködő telhetetlen gazdagság, a jogtalan szolgaságba taszított éhes szegénységgel, hogy az, csak olyan, folytonos tusakodáshoz edzett jó harcos anyagot szállíthat nekik; illetve, olyan verekedő embereket, akiket akár egyik nappól a másikkra ils könnyedén állíthatni csatasorba, egy akármily hirtelen támadó háborúhoz is! Hogyisne mérgelődnének hát ezek a derék militaristák azokra a gézengúz szocialistákra, akiknek annyi kifogásolnivalójuk akad mindig ezzel a társadalmi renddel szemben, amelynél, pedig jobb és ádáz testvérharchoz alkalmasabb emberanyagot egy másfajta társadalmi rend aligha szállíthatna nekik.

A nagytőkés imperializmusok

A kapitalista világregend olyan személytelen királyság, amelynek koronája a háború. Mert igen, e világregendnek a válságai számára nem is lehet más kiútja, más megoldása, más logikája és más idealizmusa, mint a háború. A mindig újból és újra kezdhető és végéhez érni sohasem tudó háború! S éppen ezért mi sem leplezheti is le jobban és fejezheti ki tüzetesebben ennek a világregendnek a lényegét, — mint egy háború. Hiszen e világregend profitéhes nagykapitalistái, akkor is okozhatják a háborúk egész sorát, hogyha rabló ér dekettsegeik az országuk határain belül jobban nem rabolhatnak többé, miután mindent kiszipolyoztak már. Hogyisne kényszerülneek hát arra fanyalodni ilyenkor, hogy végül is rabló kapitalista szomszédjaiktól kíséreljék meg elrabolni azt, ami országuk népétől már el nem vihető, de amire létérdekből is nagy szükségük kezd lenni.

A háború mint figyelemlekötő

A háború azonban igen komoly és sürgős szükségszerűséggé is válhat bizonyos

államkormányzatokra nézve olyankor, ha a panamáék és az azokhoz hasonló „hatalmi üzletek” oly nagy mérvben harapódnak el egy országban, hogy a népek; figyelme is egyre jobban kezd rájuk terelődni. Ilyenkor mindig jól jön egy hirtelen fölidézett „kis háború”, miután az ilyen kellemetlenné vált népi fölfigyelmet úgy el lehet irányítani, hogy végül is azt, a közvetlen háborús eseményeken kívül, egyéb sem érdekelheti és mivelhogy a bőrre is megy a dolog, hát másra sem lehet immár kíváncsibb, mint arra, hogy milyen is lesz a kimenetele és meddig is tarthat még az ilyen „cirkuszi gladiátorokkal megvívható, nem is olyan kicsi háborúcska”.

Sokszor azonban akkor is játszhatja az életmentő szerepét egy háború, ha bizonyos, államalkotmányilag nagyon is öröklődő, maradi osztályérdekek rendszeretei úgy kiszűkülődnek egy megszorodó népen, mint egy füvek növéseinek a gyorsaságával kifejlődő gyereken a ruha, — hogy egyre inkább kezdik veszélyeztetni annak minden további boldogulási lehetőségét. Ilyenkor ugyanis következhet tehát egy háború, mint va-

lami gutaütést elhárító vércsapolási művelet.

S ilyen esetben ugyanis szokták mondani, hogy: „azért ütött ki a háború, mert elszaporodott a nép”; — holott annak okozója, kizárólag az osztályérdekeknek, ama fejlődést nem tűrő rendkerete, amely a népnek sokszor még legelfojtottabb természetes szaporodási képességét sem bírja el.

Kapitalizmus és militarizmus

A kapitalizmus és a militarizmus: iker-testvérek Mind a kettő egy időben és egvanyától született: a rablásból. De mmű akettőnek igen nagy szüksége is van egymásra. Az első nem létesülhetne és biztosíthatná uralmát, ha a másik a védelmét eredményesen nem szolgálhatná. Viszont a másik sem létezhetne, ha az első szükségszerűsége ezt meg nem követelné. A markok garázdálkodásainak szükségük van ugyanis az öklök uralmi, illetve hatalmi támaszára; miután egy pusztán igazságokra épült jogrendszer mellett, valószínűleg órákig sem maradnának meg. Hiszen Szent Agoston is

megmondotta már, hogy a fegyveres erő szakon nyugvó államok szervezete rablóbandákhoz hasonlítható. Nyilvánvaló tehát, hogy fölösleges antimilitarizmust külön is hangoztatnunk, ha egyzser végre anti kapitalisták is tudunk lenni.

Csak szomorú az emberi nemre nézve hogy társadalmi életében mi sem jelenthet nagyobb két erőtenyezőt még, mint a fegyver és a pénz, és hogy a tiszta igazságokra épült jogok még mindig megalkotatlanok! És csak megszegyénítő reá nézve, hogy még mindig akadhatnak államok, amelyek csupán e két nemtelen hatalmi eszközre támaszkodva is diktálhatják és tarthatják fönn — Öszszes törvényeiket!

Nem annyira logikus, mint inkább csak kényszeredett óvóintézkedése a nagykapitalista érdekeltségeknek az, ha egyre duzzadóbb mammut-vagyonaik védelmére — az ezek növekvésének arányában ugyancsak megnövekvő kizsákmányolt proletariátusi osztályöntudattal szemközt — egyre jelentékenyebb fegyveres erő-

ket szerveznek meg. Mert íme, az imperialista kapitalizmusoknak nem csupán egymás sakkbantartására van militarizmusokra szükségük, hanem azért is, hogy a számukra mind veszedelmesebben öntudatosodó néposztályokat is fékentarthassák

De nem tekinthetjük ezért logikusnak ezt a nagykapitalista óvóintézkedést mégsem, mert hiszen lehetetlen elkerülnie azt, hogy érdekeinek ezen nagyon is gondos körülbástyázottságával végül még a vaksi eszű tömegemberek előtt is ne kerüljön gyanúba és ne kényszerüljön még azoknak is elárulni a maga lólábú célzatosságát. Logikus csak akkor lenne az ilyen óvóintézkedése, ha a nagy embertömegek öntudatrakeltése valóban lehetetlenség volna, illetve, ha az ember értelme csakúgyan nem volna fejlődés-képes, ami azonban tagadhatatlan.

Amióta a nagykapitalistáknak sikerült az államot mintegy kisajátítani az érdekeik számára, illetve az államra áthárítani vagyonaik védelmét, azóta a háborúk lehetősége is megnagyobbodott, mivel ilyenformán nem kényszerülnek többé

jólfizetett zsoldos seregeket tartani, amelyek kockáztatását jobban kellett mindenkor meggondolniuk, mint mostanában, a katonaság kockáztatását, miután államaik, általános védkötelezettségi törvényei alapján, szinte ingyen kapják a katonákat.

Háborúskodás mint hivatás

A militarizmusnak nem lehet egyéb hivatása, mint a verekedés. Békeidőbeli szereplése sem merülhet ki tehát másban, mint abban, hogy állandóan háborúra készülődjön. Ki ne venné hát csak következetességnek a részéről azt, ha állig fölfegyverzettsége mellett folyvást szítja is a háború tüzét! Elvégre igaza van a maga álláspontjából, mert ha már azt célozza a neveltetése, hogy hadakozzék, hát ne is hagyják elpenészesedni! A militarista mentalitás csak logikus tehát, ha azt vallja, hogy csak az jó katona, aki nemcsak kívánja, de akarja is, sőt keresve keresi is az alkalmat arra, hogy háborút viselhessen. És hozzá mellékes, hogy milyen háborút, legyen akármilyen is az, csak háború

legyen! És bár döbbenetes egy mentalitás ez, mégsem a militarizmus részéről veendő annyira rossz néven, mint inkább attól a társadalmi rendszertől, amely bizonyos domináló osztályérdekeknel fogva szinte szükségeli és kitermeli az ilyen militarista fölfogást.

Csak egészen következményes adottságnak vehetjük tehát azt is, ha az évezredes militarizmus, kezdve az udvari testőrségektől a néphadseregig, olyan konokul konzervatív és alacsony észjárású „úri-szolga, osztályt” termelt ki magából, amelynek valóságos létérdekévé vált az, hogy szinte kutyahúséggel csüngjön bizonyos romantikus hadidicsőségek tradícióin és öröklött háborús ösztönein.

Verseny a fegyverkezésben

Ha élesebb figyelemmel szemléljük, hogy mily lázas sietséggel folyik mindenütt az államokban az ember menél gondosabb kioktatása az embergyilkolás mesterségére, lehetetlen hogy ne támadjon bennünk olyan érzés, mintha valami bolondokházában kényszerülnénk élni,

amelyben minden versengés és készülődés csak a legközveszélyesebb örültek ambíciójával folyhatna!

Az állami költségvetések összes újabb hadifiadási tételei csak újabb rúgások az emberi nem értelmi törekvéseivel szemben, mert nyilvánvaló, hogy amennyivel több laktanyát és hadigépet kényszerülnek gyártani, annál kevesebb iskolát és népművelési intézményt létesíthetnek. Minden fegyverkezés tehát mindennütt csak azon az áron vihető keresztül, hogy az emberek iskolázása és fölvilágosítása továbbra is elhanyagoltassék. S vajjon nem tragikusan elszomorító látvány-e az, ha a népek nem a művelődés terén, hanem leigázottságuknál fogva a fegyverkezésben kényszerülnek versenyezni egymással? És nem megdöbbenően észellenes elenség-e az, amikor mást sem lehet konstatálni a népeknél, mint azt, hogy minden méhszorgoskodásuk és takarékoskodásuk csak oda irányulhat, hogy ezáltal csak újabb háborúra készülődhessenek?

A fegyveres béke

A fegyveres béke nem béke. Igazi béke-állapot csakis egy fegyverek erejére támaszkodni nem kényszerülő béke lehet. Minden fegyveres béke tehát csak egy fegyverszüneti, vagy csak egy előháborús állapotnak tekintendő. Fegyveres békékben pedig minden csak a számítható háborús eshetőségek figyelembe vétele alapján fejlődhetik. A közlekedési 'utaktól kezdve egészen a közgondolkodásig, úgyhogy azt lehet mondani, hogy fegyveres békében csak olyan haladás lehetséges, amelyik stratégiai szempontból kifogás alá nem eshet. És ilyen békékben elkerülhetetlen az, hogy éppen a legértékesebb fiatal életerők ne vonassanak ki a termelés munkájából, teljesen improduktív laktanyai drilléletekbe, melyek egyebet sem eredményezhetnek, mint olyan törpeértelmű izomembereket, akik csak tucátértékűek lehetnek a társadalmak életében. De hát törődnek is ezzel ama kevesek, akiknek erkölcstelen érdekei és hasznai csakis egy ilyen béke mellett elégülhetnek ki?...

Ha militaristák is szocialisták

Előfordul ám az is, bármily hihetetlenül hangozzék, hogy militaristák is szocialistáskodnak olykor. Ámde ők csak akkor sportolnak némi szocializmust, ha elégedetlenek azzal a „vágóhídi emberanyaggal”, amit az a társadalmi rend szállít nekik a sorozólécek mellől, amelyet tűzön-vízen keresztül is védelmezni kötelesek, holmi „politikamentesség” örve alatt. Kit hathatna meg tehát komolyan az ilyen részükről jövő szocialistáskodás, amely hasonlít annak a gazdának a „szociális érzékéhez”, aki azért látja el olykor több abrakkal igavonó jószágait, mivel nagyobb munkateljesítményt vár tőlük!... Habár azt lehet mondani, hogy az ilyen gazda ilyenfajta „szociális érzéke” még mindig becsesebb, mert legalább a termelést kívánja vele fokozni, ami viszont a militaristák e szociális érzékéről legkevésbé sem állapítható meg.

Hivatalos és komolytalan pacifisták

Nem számíthatnak komoly pacifistáknak azok, akik egy akármilyen vagy minden-

ároni béke hívei, mert míg a legcsekélyebb igazságtalansággal is jár valamilyen béke — eltekintve attól, hogy addig csak nagyon problematikusan lehet bébebarátnak lenni — az megállapodó, illetve végleges ugysem lehet. A háborús harcokat egyszersmindenkorra lehetetlenné tenni tudó békének csak *egy* legteljesebb igazságosság elvein épült békét lehet elképzelni. Amíg azonban a társadalom rablókalandos érdekeltségek folytán osztályokra tagozódni kénytelen, addig az abszolút igazságosság elveire békét > építeni lehetetlenség, mert általános igazságérvényesülést csakis egy osztálytalan társadalmi rendben lehet föltételezni.

Vannak pacifisták (és ezek mindig a leghangosabbak), akik azért tudnak mindig oly megható módon pacifistáskodni, mivel az általuk oltalmazott békeállapot a számukra egyúttal egy nagyon jól beváló üzlet is. Mint például az olyan nagykapitalisták és bankdirektorok, akik készséggel alapítanak mindig békeegyesületeket, csak hogy a békeapostoloskodás nemes idealizmusának a nimbusza is körülövezze őket és ne látszódjanak olyan

dicstelenül emberteleneknek, mint amilyenek a valóságban, ha határtalan önzéseiket szolgálják. Máskülönben is csak olyan elszánt pacifista eszmeharcosok ők, akik mihelyt eldördül egy háborúkitörés első puska lövése, ijedten vonják be fehérgalambos zászlóikat és sietnek szinte exkuzálva kinyilvánítani, hogy ilyen és olyan most adódó kivételes körülmények mellett, sajnos, ők sem lehetnek tovább pacifisták, mert ha aranyak után sóvárgó nagy szívükkel el is ítélik a háborút, most hazafias fölbuzdulásuk alapján ők is elismerni kénytelenek annak kötelességszerű szolgálását. Vagyis nem különb pacifisták ezek, mint amilyenek a fegyveres győzők és hatalmat bitorlók általában lenni szoktak. S hogyan ne mulathatnának is hát azon, csak teljes joggal, akár a legszittyább militaristák is, ha holmi ilyenféle békeapostoli megmozdulások neszét vehetik? Mert hiszen különben is tapasztalhatjuk nap-nap után, hogy politikai mesteriségük folytán, éppen azok lármázzák ki mindenkor a lehangosabban „őszinte békehívőségüket”, akik másrészt, mint felelős államférfiak, a legnagyobb fegyverzaj földidézői is szoktak lenni, mivel

másként sem dolgozhatnak a béke építményén, mint úgy, hogy egyre alaposabban kényszerülnek csak újabb háborúra fölkészülni.

A szocialisták is pacifisták, de soha olyan értelemben, hogy akár a tőkés társadalmi rendet is pacifikálhatónak tekinthetnék.

A jelmezbálos békekonferenciák

Nagyon tanulságos állapot az, amikor egy háború nagy győzteseinek mi sem válik sürgősebbé (valószínűleg győzelmük alaposágának az érzete folytán), mint az, hogy mindenekelőtt is békepaktumokat kössenek fűvel-fával, de elsősorban persze a legyőzöttekkel: Valamint az is tanulságos, ha egyre gyakoribb ünnepies békekongresszusokat és leszerelési konferenciákat is hoznak divatba, csak hogy ilyenek papiroshatározataival is megerősítgessék a győzelmük nagy „igazságtevéseit”. Mert ilyenkor érezhetni csak meg igazán, hogy mennyire jogtalan és gyökértelen csupán, akárminő fegyveres győzőnek csupán, akár ténelmi „igazságtevése”.

Ha vakok világtalanokat vezetnek

Bizony, igen sokan voltak már az olyan fejedelmek, akik hatalmuknak kiszolgáltatott alattvalóikat másnak sem tekintették, mint aféle öntudatlan félállatoknak, akik az evés, ivás, emésztés, szeretkezés és alvás életfunkcióin kívül mást nem cselekedhetnek, mint azt, hogy őket kötelességszerűen kiszolgálják, sőt ha kell, érettük életüket és vérüket ontva verekedjenek is.

Az emberi ügyefogyottságnak mily szomorító állapota is az, ha egy bábufejedelem, akárcsak az uralkodó osztály unszolására is, határozhatja el magát bármikor egy háborúra, egy könnyen meghazudtolható népi akaratra való hivatkozással. Vagy mily gyászos helyzet az, ha egy csacsi fejedelemre bízzák az államélet ugynevezett „utolsó észszerűségének” (ultima ratiojának) a kérdését; még ha igaz is, hogy bölcsességi szempontból sohasem konstatálható bárminő csekély észszerűség is egy háborúüzenésben, bármint igyekeznek is mindig annak bizo-

nyos észkomolyságot kölcsönözni holmi rendkívüli minisztertanácskozásokkal!

Régi igazság, hogy a császárokat a szolgáik mindig rosszul informálják. Ennek azonban mindenkor maguk a császárok az okai, mivelhogy szinte akarják is, hogy őket rosszul informálják. Ők csak úgy tesznek, mint általában az ostoba emberek tenni szoktak, akik olyannak kívánják látni a világot, amilyenek azt elképzeléseik és hiú terveik alapján föltétlenül látni akarják. „Vagy lehetséges volna különben az, hogy a császárokat és diplomatákat oly túlon túl gyakran éri valami kellemetlen meglepetés! De nem szánandók-e is ezért mindazok a hálósapkás és lassú járású polgáremberkéek, akik egy ilyen rosszul informált fejedelemre bízzák magukat! Vagy az olyan jámbor filiszterek, akik szentül meggyőződöttek arról, hogy fejedelemüknek akármilyen szamárság is jól állhat, mert hiszen „fejedelem”. S akik éppen ezért akkor sem követnének el talán valami nagy inkonzekvenciát, ha egyszer akár egy valóságos szamarat ültetnének abba a bíbordrapériás, arany

trónszékbe, amelyik ilyenformán akárkit is szentté és sérthetetlené varázsolhat előttük?...

De tőkés polgári világrendünk képtelenségét igazolja az is, hogy az értelmi korlátoltság éppen ott és éppen akkor dominálhat benne a legjobban, ahol és amikor pedig egy ilyennek a legkevésbé szabadna előfordulnia; mint például a kormányzásban. Mennyire sajnálatosak is tehát az olyan népek, amelyek még mindig, akár a legcsekélyebb bölcsesség nélkül is, elkormányozhatók? Vagy büszkeségére szolgálhatna bizonyos népeknek az, hogy még mindig csak akkor imponálhat nekik egy fejedelem, ha az mennél díszesebb és mennél magasabb trónra ül! Illetve akkor, ha mennél büszkébb, mennél pózosabb, mennél szájhőködőbb, mennél hiúbb és ennek folytán mennél többször festeti le és mintáztatja meg magát országa legnevesebb festői és szobrászai részéről?... Vagy talán arra lehetne büszke egy ilyen gyermekded nép, hogy fejedelmét is csak akkor képes igazán tisztelni és szolgálai hódolattal körülrajongani, ha annak oly telj-

hatalma lehet, hogy akár úgy is kezdhesen háborút valamelyik fejedelemszomszédjával, mintha csak egy sakkjátszmára invitálná azt, körülbelül ilyen szavakkal: „Hé, komám, nem sakkoznánk-e egyet, mivelhogy éppen kedvem támadt egy kicsit szórakozni! Hiszen van időnk bőségesen és sakkfiguránk is van éppen elég!...”

Akaraterős despoták és akaratgyenge népek

A fejedelmeknek azért is van szükségük olykor a háborúra, hogy erőszakos hatalmi rendszerük igazolódjék; hogy a háborúk után következő laza és zűrzavaros közállapotokkal is bizonyítani próbálják azt, hogy mennyire is szüksége lehet egy államszervezetnek az ugynevezett „erős kéz politikájára”. Pedig hát ezzel mást sem tudnak bizonyítani, mint hogy hatalmukat csak akkor képesek föntartani, ha akaratilag legyengült és holtrafárasztott népek fölött rendelkezhetnek; és hogy akaraterősöknek csak akkor látszhatnak, ha akaratgyengék az alattvalóik. Persze, hogy arra a következtetésre kel-

lett jutniok, hogy uralkodásuk fönnmaradásához mi sem oly szükséges, mint az időnként ismétlődő háborúskodás. Hiszen ezért állapította meg már Macchia-velli is olyanformán a fejedelmek életprogramját, miszerint azoknak nem lehet más célja és más gondolata, mint egy időnként fölfrissítendő háborúskodásnak az előkészítése és levezetése. A despoták cinizmusához tartozik tehát csak az, amikor ezek a demokratikus közuralmat szeretnék olyannak feltüntetni, mint amelyik eery mindennél nagyobb háborús veszélyt jelentene.

Végeredményében azonban mégis nagyon illogikusak a háborúskodáshoz mindenkor oly akaraterős fejedelmi despoták, amikor szabad és önálló emberi akarásokkal nem rendelkező alattvalóktól is azt kívánják meg, hogy erősek legyenek.

A hazugságok mindenkor csak a legkíméletlenebb erőszakoskodással alapozhatják meg és tarthatják fönn az ural-

mukat. Csak sajnálatos, hogy az ilyen hazugság-uralmakba született és az azokban nevelődött embereket, akik a zsarnokoskodó hazugságok megtörtjeivé, alázasatos szolgálivá lettek, ugyancsak nem lehetséges többé, csupán szépszerével és fölvilágosítás útján az igazságok iránti tisztelethez visszavezetni, mivel az erőszak annyira elvadította őket már, hogy el sem képzelhetik a dolgot többé más-ként, mint úgy, hogy igazság csak ott lehetséges, ahol az erősebb erőszak érvényesül.

Csöppet sem művészet hatalmat gyakorolni egy olyan társadalmi rendszerben, amelyben nem lehet, mégolyan képességek mellett sem, hatalmi mandátumhoz jutni, mivel abban minden hatalomnak olyan kész keretei és sáncai vannak, amelyekbe csak — beleszületni, azaz „belerjotyogni” lehet s amelyek akkor is jogos örökségét alkotják az ilyen „szerencsefinak”, ha mégoly ostoba és semmirekellő is.

A nyájemberkéek félénksége

Sajnos és való, hogy az emberiség még mindig csak megriadt nyájként terelhető ide is, oda is néhány furkósbotú pásztor, vagy csaholó juhászkutya részéről! Mert sajnos és való, hogy az emberiség még mindig csak öntudatlan nyáj életet él és nem öntudatos emberi közéletet:... Mert öntudatlan közélet — nem közélet még!

A talpnyalás politikusai

Nagyképüsködve szokták mondani a tőkés társadalmi rend főérdekeltségeit kiszolgáló vezérpolitikusok, hogy minden háború vagy béke kérdésének az eldöntésénél az államférfiak csak „hüvös magasságból” szemlélhetik a közvetlen emberi ügyeket, mert hát rájuk sem a szenvedések és fájdalmak részvétérzései, sem az objektív igazságosságra törekvő gondolkodás érvei és igazságai döntő hatással nem lehetnek. S bár inkább csak fontoskodást pózolván mondják ezt, tulajdonképpen jól is mondják, mert valóban a háborúskodás annyira nem természetes

emberi ügy, hogy ők az emberi természet vele szembeni megnyilvánulásait csakúgyan nem nagyon respektálhatják, ha komolyan csak az uralkodó osztályok érdekeit kívánják szolgálni az összembe-
riség érdekeivel szemben... Csak kár, hogy a polgáremberi butaság még mindig oly nagy, hogy még bámulattal is adóz az ilyen cinikus nagyképűsködésnek, ahelyett, hogy megvetéssel illetné és végre egy azzal leszámoló fölháborodásba törne ki!

Az osztályérdekeket szolgáló parlamentek politikusainak, mondhatni, egyéb nagyobb föladatuk sem lehet, mint spanyolfalat játszani a néptömegek felé. Mint állandóan leplezni megtévesztő nyilatkozatokkal az osztályérdekeket szolgáló militarizmus szándékait és készülődéseit; mint szemenszedett hazudozásokkal állandóan beugrasztani a népi hiszékenység naivitását és előkészíteni a militarizmus vállalkozásait. Dehát hogyan volna ez másként lehetséges, amikor az ilyen parlamentek csak névleges és nem igazi népképviseltek még?

A fejlődéstől elmaradó államrendek

Ha egy államhatalom, az állam törvényei alapján, súlyosan elítélheti minden olyan tagját, aki a rablás vagy rablógyilkosság bűnét követi el, vajjon nem kényszerülne-e önmagát is hasonló értelemben elítélni, amikor kibúvóként romantikus tömegösztonökre hivatkozva, háborút indít? Mert hiszen ilyenkor az állam is csak olyan bűntevésbe esik — ha nem még nagyobbá, mint aminőbe zuhan az egyén, ha rablógyilkosságra vetemedik! Mert hiába kendőzik a dolgot mindenféle álprófétai álidealizmussal, minden háború minden rablógyilkosságnál is nemtelenebb bűntény csupán! Minden államhatalom tehát, amikor háborút indít, abban a pillanatban veszti el akár legcsekélyebb morális jogát is arra nézve, hogy tovább gyakorolja a kormányzás hatalmaskodását! Vagy azt vélik talán az ilyen államvezetők, hogy egy állam kormányzásához nincsen is szükség holmi morális jogokra, hogy ahhoz untig elegendő a fegyverek erőszakereje! S ha vallhatnak ilyen nézetet az ilyen államurak, vajjon vallhatnának-e ilyet, ha az általuk kormány-

zottaknak csak a legminimálisabb öntudatvéleményük is lenne egy tökéletes államrendszer föladatait illetően?

Ha az államok kormányainak valóban komoly célja lehetne már az, hogy minden egyes tagjuknak az életét és jogait megvédelmezzék, vajjon egyáltalában háborúskodhatnának-e akkor? Mert ki-tehetnék-e úgy polgáraikat oly veszélyeknek, szenvedéseknek és bizonytalanságoknak, mint aminőkkel egy háború jár? Csakhogy, úgy látszik, az ilyen védelmi föladat távolról sem alkothatja komoly föladatát az osztályérdekű államoknak! Ne is csodálkozzunk tehát azon, ha az ilyen államok mindig is csupán a vagyonuk és hatalmuk kivételes jogait és előnyeit élvező államtársaikat védelmezhetik meg; és ezeket is csak olyanformán, ha ezzel szemben kisebb, vagy teljesen jogtalan polgáraiknak a védelmét föladni kénytelenek, sőt esetleg azok életét és boldogulását is föláldoztatni.

Minden államrendszer végezetül mégis csak olyan azért, amilyen államalkotó

tagjai többségének az államot képező tudatossága, illetve értelmi nívója. Mind-egyik, csupán örökségként tovább küzdő államrendszernek számos olyan tagja is van tehát mindig, akik számára az ilyen államrendszer régen túlhaladott álláspont már. Az államok fejlődésképesége is ennél fogva mindig ez utóbbiak forradalmi szellemű energiájától és szívésségétől függ, miután persze, a többségi butaság, maradi államrendszerének minden hatalmi eszközével védekezik ellenük.

A bürokráciák útvesztőiben

Minden bürokratizmusnak kettős államkormányzati célzatossága van. Az egyik célzatossága az, hogy mennél több embert hozzon mennél közvetlenebb függő helyzetbe az állam mindenkori kormányzatával szemben. A másik célzatossága pedig az, hogy a kormányok mindig csak mennél kuszáltabb és komplikáltabb módon legyenek felelősségre vonhatók; azaz, hogy a sok rendelkező és rendeletgyártó között, baj esetén, valósággal egérutat nyerhessen a rossz vagy bűnös ren-

delkezés értelmi szerzője, vagy sugalmazója. Hogyisne válna be hát csak igen hasznosan, az uralkodó osztályokra nézve, különösen háborúk esetén az ilyen bürokratizmus, amelynek labirintusában a háborúért való felelősség sötét lovagjai is könnyen elbújthatók, vagy esetleg mások áldozati, illetve bűnbaki személyével pótolhatók. Ámde ennek a „miért egyszerűen, ha komplikáltan is megy!?” elvű bürokratizmusnak másodrendű célzatossága az is, hogy mennél több ügyes-bajos dolgot szerezzen, illetve elfoglaltságot és gondterhet adjon az állam polgárainak, nehogy azok az államügyek lényegesebb kérdéseivel is ráérhessenek foglalkozni!

Az iskolázott maradiság polgárai

Minden mérsékelt maradiság üdvös, de minden túlzott maradiság csak káros és katasztrófákat előidéző. Hiszen minden eddigi nagy társadalmi szerencsétlenségnek is alapjában véve a százados örökségű elfogultságok és előítéletek, a gépiessé vált és gyakorlati célszerűségüket elvesztett szokások voltak a melegágyai.

Éppen ezért új és jobb jövők építésére alkalmasaknak csak az olyan nemzeteket tekinthetjük, amelyeknek hagyományos erényük egyúttal az is, hogy niinjden fölvilágosítást és fejlődést szolgáló törekvésért is lelkesedni tudnak.

Megérthetjük hát, ha olyanok, akik az általános fejlődés részéről megkövetelt értelmi revízióért harcbaszállni erőtlenek, természetes értelmi gyengeségük folytán inkább kapitulálnak a megmerevült maradiság azon szellemi öröksége előtt, amely semmiféle értelmi megerőltetést sem kíván tőlük. De érthetetlennek kell maradnia annak, ha ilyenek még a társadalmi rendszellem hegemoniáját is bírhatják! Mert hiszen az nyenek csak a multak zárókövei és nem a jövőnek az élő ígéretei.

Mert csak csökevény-primitívség az, ha az emberek többsége, még mindig csupán olyan álláspontú ábrázatot ölt magára, amilyen ifjúkori nevelésben és dresszúrában részesült: Mert abból kifolyóan, hogy az ember ifjúsága könnyen hajlítható természetes alkalmazkodási képessége folytán, nem szabadna még bekövetkezhetnie annak, hogy például értelmileg is a legvadabbul téve-

lyegjen azért (mint például a nacionalisták), ha sajnálatos módon bármint lehetséges is legyen az, hogy létezhesse-nek még itt is — ott is, olyan iskolák, amelyek nem a tanítás és felvilágosítás nagy célját szolgálják, hanem csak azt a célt, hogy bizonyos uralmi érdekeknek megfelelően, szellemi járomba törjék az embereket...

Az érzelmek történelmi szerepei

A szeretet olyan természeti alapképessége az embernek, hogy még a legmostohább életkörülmények között is fejlődés-képes. Ennek a fejlesztésére tehát jóformán semmi gondja sem kell hogy legyen egy még olyan rideg önzési elvek alapján fölépült társadalmi rendszernek sem. Hiszen úton-útfélen, vadon is megterem. Csak egy a baja azért az. ilyen szeretetnek, és pedig az, hogy nem párosul egyúttal kellő okossággal is; miért meg, csak ritka esetben lehet valóban üdvös is. Viszont a kíméletlen önzésharc társadalmában a jólét élvezőinek nem is érdekük, hogy az ilyen szeretetet okosság is hassa át. Sot, ezeknek egyenesen érdekük az,

hogy az emberek csupán érzelmi életet éljenek és ne olyan értelmi életet is, amely leleplezhetné Őket. Mert hiszen így, akár csekélyke agyafúrtsággal is, könnyebben óvhatják meg mindig az érzelmek szivárványszínű, misztikus fátylai mögé rejtett shylocki érdekeiket. Tisztán megállapítható tehát, hogy a tőkés világrend haszonélvezői és vezéreként az emberek érzelmi elfogódottságainak az élősdi jei. Vagy nem tapasztalható-e akár naponkint is, hogy az emberek óriási többsége, örökségként kapott naiv érzelmi élete következtében, még mindig — akár a legközvetlenebb érdekei ellen is kormányozható.

Pedig amíg az emberiség történelmét szinte kizárólag szenvedélyek és nem a köz javát szolgáló gondolatok mozgatják, addig történéseit monoton és majdnem teljesen fejlődéstelen ismétlődéseknél egyebeknek nem tekinthetjük.

A naiv eszmével való cinikus uralkodás

Bizonyos, hogy gyorsan múló halandóságunk mellett soha semmi kifogásunk

sem lehetne egy akár létező vagy nem létező istennek a fogalma ellen, ha ez a fogalom nem lenne olyan, hogy annak szellemi szuggesztiójavai az emberiség többsége nem volna egyesek részéről még a legnagyobb rabságban és kizsákmányoltságban is tartható. Miután azonban azt kell tapasztalnunk egyre-másra, hogy az emberekkel egy ilyen istenfogalommal bármit is elkövethetnek bizonyos emberi érdekistenkék; s hogy annak segítségével nemcsak kiszipolyozhatják, hanem még gyilkos háborúkba is uszíthatják milliónyi testvéreiket, — nem is szűnhetünk meg soha tántoríthatatlan harcot hirdetni az ilyenféle istenfogalom népszerűsítése ellen!

Az eddigi kultúrák csődje

Amíg a háborúk lehetősége az emberiség életéből végérvényesen kiküszöbölhető nem lesz, addig szinte hiábavaló lesz is az emberiségnek bármilyen értelmi vagy erkölcsi kultúrtörekvése, mert addig majdnem semilyen szellemi vagy fizikai, illetve technikai alkotása sem szolgálhatja a valóban emberhez méltó igazi

kultúrának a célszerűségét és hivatás-szerűségét.

Mennyire naivak is tehát az olyan jámbor pacifisták, akik az olyan kultúrákat féltik a háborúk pusztításaitól, amely kultúrák ugyanis a tulajdonképpeni föl-
idézői a háborúknak. Avagy nem hull-e le érett gyümölcsként a fájáról csak minden háború alkalmával az az emberi öntudatlanság, amelyet éppen ezeknek a kultúráknak a tanítói az alázatos szolgálásra és béketűrésre való tanításaikkal érleltek meg ...

A hipokrita nagyvilág

A tökéletes világrend a képmutatások olyan világrendje, amelyben az emberek még vérző szívvel is mosolyogni, még nyomorúságban is rongyot rázni, még tehetségtelenül is törtetni, sőt még balgán is felelősséget vállalni és uralkodni kényszerülnek. Vagyis az a világrend, amelyben mindenki álcát hordani kényszerül, miután abban álca nélkül járni a legnagyobb életkockázattal egyértelmű is lehet.

Hogyne volna érthető tehát, hogy ebben a világrendben még a legtisztább és a legszebb szavak is elhangozhatnak léptenyomon a szegénység szenvedői érdekében, anélkül azonban, hogy ezen ígéretszavakat tettek is követni kényszerülnének!... Hiszen legfőbb politikai irányelve e világrendnek a mennél nagyobb képmutatás!... Az olyan hipokrizis, amelynek azáltal kell érvényesülnie, hogy a közóhaj és közakarát elveinek a hirdetésével válják népszerűvé és foglalja el a hatalom székeit, de távolról sem azért, hogy azt kielégítse és megvalósítsa, hanem ellenkezőleg, csak azért, hogy azt kijátssza és kisémmizze azon főérdekeltségek szolgálatában, amelyek aszerint bírálják és értékelik csak az emberek tehetségét, hogy ki hogyan képes az ilyesmire vagy sem. Csak ne lenne annyira megszégyenítő az emberi értelemre nézve az, hogy az ilyen hipokrita hazudozással még mindig oly könnyen rászedhető és hogy még az esetben is szolgája e gyalázatos hipokrizisnek, ha érzi és tudja is, hogy mennyire csak hipokrizis az!

Az értelmileg tartalmatlan iskolai intelligenciák alapján uraskodók egyik legnagyobb ostobasága közé tartozik az a nézetük, hogy az őket kiszolgáló szegényeket azért szükséges butaságban tartani, hogy akár a „legalantasabb” munkákat is ambícióval elvégezhessék nekik. A dolog azonban fordítva igaz, mert az ember annál kevésbé irtóztat bárminő munkától is, mennél műveltebb és mennyél bölcsebb; és csupán a rangkórságos félintelligencia igyekezhethet rangkülönbségeket létesíteni a különböző természetű munkák között is.

A tőkés világrend érdekpolgári hipokrizisének egyik „dicskoszorúja” csak ama hipokrizis, amikor a butaságukból kifolyólag kiszolgáltató szolgálóembereinek a hősi öntudatra ébresztői és fölvilágosítói felé szinte hisztérikus erénycsősködést végbevivőn azt rikoltgatja: „Ne bánts az embereim hitét, mivelhogy szegényeknek ez az egyetlen kincsük és mert bárkit is a hitétől megfosztani a legnagyobb bűn!” — Sa legsúfabb az ilyen hipokrizis azért, mert hiszen az

ilyen heroikus igazságapostolok csak egy hatalmasabb és emberibb hitet törekszenek adni azoknak, akiknek hitét a balgaság ringatja, s akiknek számára nagyobb átok az, mint áldás ...

Törpe erkölcsök, óriás erkölcstelenségek

Mennyi korlátoltság és gonoszság is szükséges ahhoz, hogy a vallási szertartások és formaságok gyakorlói és pedáns politikusi betartói elhihessék magukról azt, hogyha a vallási gyakorlatok formáit betartják, egyben tetőtől talpig erkölcsösek is!? És ahhoz, hogy elhiggyék ezt magukról akkor is, ha netán minden aljasságból és gázságból is csak úgy vesz ki a részüket, vagy esetleg még jobban, mint a professzionista bűnözők; mert hiszen a megértő egyházi szervek is módot nyújtanak nekik arra, hogy minden ilyen érdekeik szolgálatában elkövetett bűnözésük alól, habár nem is bűnbocsátó levelek vásárolhatása árán már, de egy kis gyónás gyakorlata révén még mindig könnyen föloldoztassanak! Hát nem érdemes és érdekükben álló-e

az ilyeneknek ilyenformán a „jó keresztényt” farizeuskodniok!

Azok a legerkölcstelenebb emberek (erkölcsnélküli keresztények), akik bár kutatathatnák az igazságokat, de mégsem kutatják őket akár ostobaságuknál, akár önző érdekeiknél fogva. De azok az emberek is nagymértékben erkölcstelenek, akiket semmiféle, embertársaikkal szemben elkövetett jogtiprás vagy igazságtalanság sem tud legalább holmi tiltakozási megnyilvánulásra fölháborítani. Vagy nem végtelenül erkölcstelenek például mindazok a kapaszkodó polgár-emberek is, akiknél az ember csak a vagyonos embernél kezdődik!

És bizonyára még érthető és megbocsátható, ha az elnyomottak válnak gonoszakká néha, miután nemcsak kényszerülnek is akárhányszor erre, hanem mert elnyomóik is jó példával járnak elől etekintetben. De vajjon érthető és megbocsátható lehet-e az, ha csupán nagyhatalmi és nagy jövedelmi érdekeknél fogva lesznek gonosszá az emberek!

De kérdés, hogy kifejlődhetnek-e egyáltalában és uralkodhatnak-e igazi erkölcsi elvek abban a kapitalista társa-

dalmi rendben, amelyben éppen a pénz hatalma az, amely tetszése szerint irányíthatja és formálhatja a sajtón és egyéb intézményeken keresztül és — hozzá kizárólag üzleti érdekei szempontjából az emberek közvéleményét? Amikor például a nagykapitalizmus háborús üzletterveinek a megvalósíthatása céljából, az általa irányított világsajtón keresztül, szinte rendelésszerűen és reklámszerűen készíttetheti elő mindig, fulmináns nacionalista gyűlöletet ébresztő hírlapi cikkeken keresztül egy új háború atmoszféráját!

A népek háborúra neveltetése

Vajjon mikor érti meg végre is az emberiség azt a tendenciózitást, hogy bizonyos iskolák első osztályaiban is azzal kezdik már mételyezni a zsenge emberi lelket, hogy a multak háborúit nemzeti szempontból olyan dicsteljes, nagy időknék igyekeznek feltüntetni, amelyekben nemzeti erényekként tündökölhetnek akárhányszor még a legsötétebb bűnözések is! Vagy azt, hogy miért énekelte-

nek még oly sok helyütt e földön, az alig tipegő-topogó emberpalántákkal is már, annyi bőszt csatadalt és tüzes harci indulót!...

S vajjon mikor érti meg végre azt, hogy mit jelent az a kultusz, amely háborút viselt királyoknak és hadvezéreknek állítat minden nagyobb köztéren szobrokat s amely ilyenekről neveztet el a városok uccáit, ilyenek képeivel árasztja el a népek nagy vásárait; s amely kultusz állandóan szítatja, különösen a sajtón keresztül, a nacionalista gyűlölködés szellemét?

Szörnyűség, hogy mint tapsoltatják meg egyre a népekkel a vakmerőségek bravúrijait — csak hogy mennél nagyobb vakmerőségek elkövetésére vadítsák ezáltal őket! Pedig nem a vakmerőségek, hanem kizárólag a tudatos bátorságok lehetnek azok a tettei az emberiségnek, amelyek segítségével mégis csak kitalálhat majd abból a zsákuccából, amelybe háborúskodni kényszerülő államrendszerei folytan tévedett.

Nacionalista önámítgatások

A militarizmus egyre csak azt zengedezi egyformán minden nép fülébe, hogy dicső őseiktől örökölt nagyszerű katonai erényekkel rendelkezik, — és hogy éppen ezért csak ő lenne hivatott uralkodni más népek fölött, sőt esetleg a világot is meghódítani. S a szegény népek, miután egymástól kényszeredett elzárkózottságban élnek, mit is tehetnek egyebet, csak-hogy legalább élniakarásukat felfokozhassák valamivel, mint hogy hitelt adjanak ennek a hiúságuknak oly hízelgő, de végzetesen csábos mesének. Mert igen, ez eredményezi aztán náluk azt a babiloni nyelvzavart (és nem pedig az, hogy más és más nyelven beszélnek), hogy mindegyik csakúgyan elhiszi magáról, hogy a világ első és legdicsőbb nemzete; pedig éppen ez az, ami által annyira ellenszenvesekké válnak aztán egymás számára. Meglepetést okozó lehet-e hát az, ha a nemzeteknek ilyenformán mámorosságig fölfokozott nacionalista öndícsérései végzetül is annyira megduzzasztják azok vak önbizalmát, hogy komolyan is hinni kezdik, miszerint a háborúkat azért mégsem csak a nagyobb számú, a tökélete-

sebb fegyverek, hanem az ő túlbecsült és képzelt nemzeti erényeik is dönthetik majd el!

Már Schopenhauer is megállapította, hogy a nacionalisták nagy többségét az olyan mihaszna-emberek alkotják, akik semmiféle olyan értékes egyéni képességgel nem bírnak, amire emberileg büszkék lehetnének és hogy éppen ezért kényszerülnek kárpótlást és vigaszt keresni abban, hogy nemzetükbeli más egyének képességeivel büszkélkedjenek és dicsekedjenek; mert hát igen rossz éreznék magukat nagy korlátoltságuk mellett, ha valamivel nem dicsekedhetnének. Minő értelmi színvonalukra vonatkozó szegénységi bizonyítvány is mindenkor tehát e nacionalistákra nézve az, ha jelentéktelen mellékkörülmények nacionáléinak a kérdései fölött hajbakaphatnak és olyasminek tekintik a nemzetek dicsőségét is, mint egy koncot, amelyért ugyancsak dulakodni lehet. És nagyon helyesen állapítja meg ezért végkövetkeztetésként Nikolai is azt, hogy bármelyik nacionalizmus is tehát mindig csak nagyon könnyű fajsúlyú era-

berek tanítása lehet: Vagyis, korlátolt intelligenciájú emberek idealizmusa!

A nacionalizmus iszákosai

A nyárspolgári nacionalizmus olyan veszedelmes bigottság, hogy állandó létveszélyt jelent az emberiségre nézve; mivel az ilyen bigottságot bármikor rá lehet bírni akár a legnagyobb gazságok és immoralitások elkövetésére is, mégha minden komolyabb érvelés nélkül is, hivatalos helyről csak annyit mondanak neki, „hogy ezt vagy azt a cselekvést a haza, a nemzet vagy az ország érdeke kívánja így”. Mert hát az ilyen bigottság olyan vak hit, amelynek sohasem jutna eszébe kérdezni vagy firtatni, hogy miért is hát tulajdonképpen a nemzetnek vagy a hazának az érdekében álló ez vagy az a cselekvés. És miután az ilyen nacionalista hurrálegények a nemzet fogalma alatt sohasem egy tisztán néprajzi egységet, hanem mindig csak egy politikai érdek-tömörülést értenek, el is lehetünk mindig készülve arra, hogy egy-kettőre képesek nemzetgyalázással, vagy hazaáru-

lássál megvádolni azt, aki nem a szájuk-íze szerint és a „tökkelütöttségük” alapján gondolkodik.

Éppen ezért is kell mindig a leghatározottabban visszautasítanunk az olyan fogalomzavar-keltési szándékot, amely a nacionalizmust a hazaszeretettel azonosítani kívánja, — és házról-házra hirdetnünk azt, hogy amilyen természetes és békés szent érzés a hazaszeretet, olyan természetellenes és elvadult érzés csupán a nacionalizmus.

S el kell járnunk ityen értelemben ellene, mert az emberiség jövője azon fog eldőlni, hogy mennyi időn belül sikerülhet végre is az ilyen csupán szerencsétlenségeket és katasztrófákat földidéző izgága nacionalizmusokat végérvényesen likvidálni.

A nacionalizmus leple alatt

Persze a nacionalisták táborában is azok mindig a lehangosabb sovinszták, akiknek egyúttal busás jövedelmet is jelent az, ha „elsőrangú hazafiak”. Hogy is ne volnának hát éppen az ilyen ultranacionalisták azok, akik leginkább sürgetői egy

háborúnak vagy mozdítói annak, hogy egy háború mellett a végsőkéig ki is tartunk, — miután minden ilyen idealista ténykedésük egyúttal önzetlenül patrióta „hadimilliomosokká” is puffasztja őket. Kinek számára ne válna érthetővé hát hogy miért kell mindenkor éppen a legnagyobb élősdiak sorából a legbőszebb nacionalistáknak kikerülniök! Vagy képzelhető talán az ilyen tömegeket szuggeráló nacionalizmusnál is jobb takaró az olyan cápafalánk önzésekre nézve, amelyek a maguk pőreségükben nemcsak degusztálók, de fölbőszítők is lennének!

Nacionalizmus és militarizmus

A militaristák megbecsülhetetlen szövetéségre találtak a nacionalistákban, a rosszul értelmezett és lényegéből kiforgatott hazaszeretetnek ezen követőiben, akik mindenkor éppen azon körülmény folytán lesznek az előbbieket legjobb puszipajtásai, hogy ugyancsak könnyen kaphatók bármikor egy háborús kalandra; amennyiben a militaristáknak meggyőzni sikerült őket arról, hogy: „márpedig most semmi sem lehet oly hasznos ipara a

nemzetnek, mint egy háború”. Mert a nacionalistáknak is szakasztottan hasonló a nézetük arról, hogy a nemzetek „csakis fegyverrel védelmezhetik meg a nyelvüket, a kultúrájukat és a szokásaikat, vagyis azokat a kizárólagos nemzet-szellemi kincseket, amelyeket egy nemzet som vehet el a másiktól”.

Nacionalizmus és kereszténység

A kereszténység és a nacionalizmus oly merő ellentétek, mint amennyire nem szabadna soha hogy ellentétek legyenek a kereszténység és a szocializmus; mert minden igaz keresztényiességnek csakis egy szigorúan internacionális emberszeretnek az alapján szabadna állania. Nyilvánvaló ezért, hogy csak hamisított, vagy eltorzított kereszténység lehet az, amely megalkudhatik a nacionalizmusnak azon mesterségesen kifejlesztett szörnyérségével, amelynek legfőbb ereje és egész lelkesége főként a gyűlölködés lehet. Mert hiszen a dogmatikus nacionalista felfogás alapján jó nacionalistának csak az tekinthető, aki ádáz ellensé-

get-gyűlölni-tudásából kifolyóan, akár a gyilkolásra is kapható.

Vagy nem megdöbbenően keresztényietlen szentek csak mind azok a szent fejedelmek, akiket fegyverrel a kézben ábrázolnak a katolikus templomok oltárképei!

A hazaszeretet lényegéről

A hazaszeretet érzése nemcsak egy teljesen természetes, hanem egy egyúttal teljesen nemzetközi érzés is; mivelhogy az sohasem attól függ, hogy valaki milyen országban született és él, vagy hogy milyen nemzethez tartozik. A hazaszeretet érzése ugyanis nem más, mint ösztönös és lelki ragaszkodás ahhoz a helyhez, amelynek éghajlati és természeti viszonyait már megszoktuk, amely helyhez úgy nyelvjárásilag, mint minden tekintetben már alkalmazkodtunk (aklimizálódtunk); és amely helyről úgy érezzük, hogy leginkább biztosíthatja a megélhetésünk lehetőségét. Lelki vonatkozásában pedig az az érzés, amely szeretettel csüng mindazon (embertársakon, vidékeken és tárgyakon), ami életfejlődé-

sének a közvetlen környezetét alkotta és ami vele együtt nőtt föl, vele együtt vette ki részét jóban és rosszban, örömben és szenvedésben.

Az ember hazája tehát, amelyet mély és természetes érzéssel szeret, nem egy szimbólum csupán, hanem egy érzékelhető valóság. De egy olyan valóság, amelynek létét és sorsát csak a legnagyobb balgaság akarhatja (mert lehetetlenség is) valamilyen elvehető tulajdonjoghoz (például egy országhoz) kötni, mert ha valami az, ami az embertől csak az életével rabolható el, úgy az a hazája.

Mily ostoba és gonosz is tehát az olyan beszéd, amely azt állíthatja valakiről, hogy az a hazáját árulja el, vagy tagadja meg. Mert vajjon megtagadhatja-e, elárulhatja-e az ember azt, ami életével egyidejű és ami nem az emberek, hanem a természet ajándéka? Vagy megbolygathatja-e valaki azt az életkört, amelyet a szíve határolhat csak körül és soha semmilyen kapitalista vámhataros érdekeltség!...

Nem fölháborító-e hát, ha az emberek e legtisztéletreméltóbb és legtermészetesebb érzését, ami a hazaszeretben jut

kifejezésre, osztályérdekeken fölépülő államrendszerek politikai eszközként is használják ki? Nem nemtelen merénylet-e csak ezen érzéssel szemben az, ha önző hatalmaskodások a maguk érdekszolgálatára törekednek kisajátítani ezt az érzést! Mert szabadna-e hogy bármi köze is lehessen a hazaszeretet nemes érzésének bárminő országpolitikához is! Avagy a hazaszeretet tiszta érzését élük-e, illetve gyakorolják-e az olyanok is, akik csak akkor tudják szeretni a „hazájukat”, ha közügynek és nem *egy* minden ember számára egyformán legszentebb magánügynek tekintik azt!

Hazáért vagy országért?

Szinte hihetetlen, hogy az emberek nem veszik észre (vagy inkább csak eltűrik azt), hogy bizonyos tőkés világrendi államférfiak állandóan, zavartalanul és eredményesen összecserélgethessék a haza fogalmát, az ország, az államkormányzat, vagy az osztályérdekek fogalmával. Azaz nemcsak hogy összecserélgethessék e fogalmakat, hanem még azt is megtehessék, hogy reájuk erőszakolják

a hazának egy olyan értelmezését, amely sok esetben nem jelent többet, mint néhány nagybirtokos és nagytőkés tulajdonát, hogy úgy ne mondjuk, szabad vadászterületét.

Pedig a haza fogalmát sohasem pótolhatja az ország fogalma, mert amíg egy ország a legtöbb ember számára könnyen pótolható, addig a hazája csak nehezen pótolható bárki számára is. Nevetséges is beszélni ezért arról, hogy bizonyos helységhez, vagy városhoz kötött foglalkozásúaknak akár egy egész ország is a hazájuk lehetne, mert éppen úgy lehetne akkor akár egész Európa is a hazájuk. Országokra kiterjedő hazájuk legföljebb a kóborcigányoknak lehet, akik otthonosan érezhetik magukat minden országút mentén.

Íme, az országok határai mily gyakran is változtathatók meg, — míg a nemzetek egységei sohasem bonthatók meg! Vájjon nem következtethetünk-e ebből is arra, hogy a nemzeteknek tulajdonképpen semmi szükségük nincsen országokra, azaz országhatárookra?...

Már megszületőben az az embertípus, amely előtt a technika fejlődése következtében alig lesz többé nehezen elérhető hely a földön: vagyis az az embertípus, amely bárhol is megalapozhatja majd a maga új hazáját.

„A haza érdeke”

Kezd egyre tűrhetetlenebbé válni az, hogy bizonyos kormánytényezők mi mindent nem merészelhetnek „a haza érdekében” állónak mondani; és hozzá oly frivol módon olyankor, amikor pedig az általuk hazának mondott országban élő nemzet vagy nép igazi érdekeinek a szolgálásáról hallani sem akarnak. Vagy lehetséges talán egy olyan fölfoghatatlanul misztikus érdeke az ilyen „ország-hazának”, amely megkívánhatná azt, hogy bizonyos nagytőkés pasák csupa honfiúi fölbuzdulásból valósággal koldussá és csenevésszé szipolyozhassák a nemzet fiait! Mert igen, éppen az ilyesmit szokták leggyakrabban a „haza érdekében” állónak föltüntetni.

Avagy azért szükséges csak oly nagyon egy privilégiumosok részéről uralt or-

szág érdekeit egy olyan tág értelmű „haza” érdekeinek nyilvánítani, hogy az ilyenekért folytatott háborúkért való felelősséget azután aljas gyávasággal egy felfoghatatlan haza föl foghatatlan érdekeire lehessen áthárítani! Egy hazának a szent eszmei fogalmára, amelynek soha, semilyen körülmények között sem lehetnek piszkos anyagi és hatalmi érdekei!?...

Avagy azért kell bizonyos gögös országvezéreknek oly gyakran egy olyan „hazának” az érdekeiről szónokolniuk, amelyet minden fölé, még Isten, vallás, kultúra, műveltség, jog és mások tulajdona fölé is helyezhetnek? Csak azért van hát szükségük ezeknek oly sokszor egy olyan mindent legázoló „haza érdekére”, hogy annak leplei mögött szabadon rablógazdálkodhassanak!

Az öntudatlanság jóhiszeműi

Azt hirdetik a háborút csinálók, hogy csak a nemzetek nagy és szent eszméiért szabad háborúskodni, mert hát ők is kénytelenek elismerni, hogy gyalázatos dolog a háború... Dehát nem fura-e a

logikája, vagy talán egyáltalában nincsen is logikája az ilyen háborút csinálóknak akkor, amikor csöppet sem találják összeegyeztethetlennak azt, hogy a nemzetek nagy és szent eszméiért olyan gyálatosság, illetve ostobaság követtessék el, mint amilyen egy háború! Csak kár, hogy a nem gondolkodó és ennél fogva tisztázatlan fogalmú, naiv eszményű tömegemberek még mindig nem képesek fölismerni ennek az illogikának a sántító és képtelen voltát. Pedig a haza és a hazaszeretet fogalmai' főként háborúk idején veszítik el mindig a legjobban a maguk tulajdonképpeni igaz értelmüket a fogalomzavarba esett emberek között...

Az emberi butasággal való számítás

S aztán miért ne háborúztathatnák egymással a népeket, akár a legnagyobb hidegvérű nyugalommal is a hatalmak urai! Hiszen oly reálisan is számíthatnak mindig arra az emberi rövidlátásra, buta lustaságra, feledékenységre és figyelmetlenségre, amely a csupán élvezetek vadászatára nevelt és mindig má-

moros embertömegeket úgy jellemzi! Mert hiszen ilyenformán még akkor sem származhatna reájuk nézve különösebb baj, ha a népek véletlenül észre is vennének valamit azokból a huncutságaikból, (amelyeket oly zavartalanul űzhetnek mindig vastag nemzeti subáik alatt! Hiszen oly könnyedén lehet majd azokat akár a legbecsületesebb és legtisztességesebb, esetleg leghazafiasabb cselekedeteknek is föltüntetni a népi „balekség” előtt!

Az emberek nagyon lusta lények, de semmire sem annyira lusták, mint a gondolkodásra. Ha tehát nagyobb szellemi szorgalomra és tevékenységre lehetne készíteni őket, nem is maradnának annyira ostobák, hogy egynéhány okos gazember akár szíjat is hasíthasson a hátukból ... Ámde kik kányszeríthetnék ilyen fokozott ész-tevékenykedésre az emberi agyak lustaságát! Akik a mai hatalmi rendszert gyakorolják! Hiszen azok többé-kevésbé mind hasznothúzóik és élősdi jeik annak, hogy az emberek nem gondolkodnak és ennek következtében ostobák. Hisz a háborúk is csak ezen állapotnak a lehetséges következményei, mert egészen

bizonyos, hogyha az emberek egyszer végre csakúgyan komolyan nekifognának a gondolkodásnak, úgy semmilyen háborúra sem kerülhetne sor többé. Mert az emberek csak addig vihetők háborúkba, míg értelmi ítélőképességük oly kicsiny, hogy bármit a legnagyobb hazugságot is elhitethetik velük, akár néhány közhelyes és tendenciózusan alkalmazott féligazság használatával is; mivelhogy addig mindig is olyan dolgokban vélhetik látni egy háború okait, amelyek tulajdonképpen csak tized- vagy század-rangú okai. A háború igazi okait ugyanis csak gondolkodó emberek ismerhetik föl és csak ilyenek szüntethetik is majd meg!

A népek háborúba ugraszthatósága

Valóban, régen igen könnyen lehetett még a népeket egy háborúba erőszakolni. Manapság azonban egyre inkább csak beugrasztani lehet immár őket és hozzá egyre nehezebben. Mindenesetre örvendetes haladásnak vehetjük ezt is, mert csak igazolja azt, hogy a népek öntudatra ébredése, habár lassú folyamat is még, de kétségtelen.

Igaz, hogy a népeknek háborúba ugrasz-

tásának a módszeréhez azért is kényszerültek folyamodni a hatalmat gyakorlók, mivel az általános védkötelezettségek behozatala óta egyre nagyobb tömegekkel is kell vállaltatniok a háborút. De ez sem nehéz föladat a számukra, mert hiszen a népek, gondos állami nevelés előkészítettségével állanak e célból a rendelkezésükre: Hiszen csak a nacionalista gőzfelzsűlések szirénáit kell megbúgatniok és máris célt érhetnek! A többi aztán már gyerekjáték a számukra, mert hiszen az egyszer háborúba ugrasztott népeket nem nehéz a háború folytatására erőszakolni. Hiszen minden népet azután a tulajdon erejével is lehet erőszakolni (még annak akarása nélkül is) a háborúnak végkimerülésig való folytatására.

Azonban ez sem biztathatja sokáig már a háborús kedvű hatalmasokat, mert mint ahogyan arra kényszerültek idővel, hogy a népeket beugrasszák a háborúkba, úgy kényszerülnek majd végül arra is, hogy a népek öntudatosága folytán, egyre inkább adják át a nép tulajdon kezeibe azt a hatalmat, amelynek segítségével eddig — akár háborúkat is lefolytathattak.

Rendszerint úgy is szokták a népeket egy háborúba beugrasztani, hogy elhítetik velük, miszerint egy háború nem is olyan nagy dolog, hogy semmivel sem több az, mint „csak egy „snejdig huszárbravúr”, egy rövid ideig tartó diadalrohanás, egy pillanatok alatt lefolyó dicső „történelemcsinálás”; mert hiszen „olyan csodás technikai találmányok birtokába jutottak már, hogy az egész egy bizonyos és fölényes diadalmaskodásnál egyéb sem lehet!” ...

A háborús jelmondatok

Ha akármelyik hadviselő felet is meghallgatjuk, mindegyiktől csak azt a fölvilágosítást kaphatjuk, hogy őt csupán az igazság és jog, illetve a becsületbeli kötelesség vitte a háborúba. S ha összehasonlítjuk azokat a jelmondatokat, amelyekkel a népeket egymás ellen heccelhették, megdöbbenve kell konstatálnunk, hogy hiszen azok szinte szakasztottan egy és ugyanazok minden oldalon; hogy mindegyik részen csak szabadságharcot hirdeinekj szent háborút a szabadság, egyenlőség és testvériség el-

veiért, a más eltiprott nemzetek fölszabadulásáért, a zsarnoki trónok megdöntéséért és így tovább.

S a legelszomorítóbb mindebben az, hogy a népek nem veszik észre, hogy egy és ugyanazt a célt mondják nekik mint nyílt háborús célt, habár különbözőképpen is értelmezik őket.

Ígétözön a háborúba lovalt népeknek

És miért ne ígérhetnének akár toronyórát is láncsal a háborús kormányok az ő derekasán egymást mészárló népeiknek! ... Hiszen olyan rendszer mellett kormányozhatnak, hogy ígéreteik beváltásáért sosem kell hogy fájjon a fejük. Mert hát ki is vonhatná felelősségre őket! Talán a butaságuk következtében fegyverekkel és hazugságokkal mindig könnyen láncra verhető népek!... S miért ne ígérhetnének mindent az ilyen kormányok, amikor még csak pénzükbe sem kerül az ilyesmi! És miért ne üzhetnék az ilyen család politikai játékukat a népekkel, amikor még szórakozásukra is szolgálhat az, hogy mint vezethetik

ígéreteikkel akár a vágóhídra a mindig hiszékeny népeket? Mert hát a csacska népek, ugylátszik, hiába tapasztalnak akármennyit, mindig is, csak újra és újra ültethetők fel ilyenkor azzal, hogy a háborúk után, de másként is folyhat majd az életük, mert jóval több joguk és jóval több kenyerük lehet, — és hogy minden tekintetben nyugodtak lehetnek, mert hiszen az állam tudni fogja a kötelességét, hogy egyetlen a háborúból kifolyóan megrokkant katona, egyetlen özvegy és árva, vagy tönkrement kiségzisztencia se fanyalodjék a koldulás keserű mesterségére...

A humanizált háború

Nincs képtelenebb erőlködés annál, amely hadviselőkkel kíván betartatni holmi ugynevezett „humanizált” hadviselési formulákat és szabályokat; mert nem lenne-e csak nevetséges az, ha azt, kívánnók egy rablógyilkostól, hogy miként hajtsa végre gyalázatos bűncselekményét? Csak hiába is létesülnek ezért holgenfi, hol hágai konvenciók és csak hiába is mondatják ki ezekkel, hogy ezentúl

a háborúban az orvosok, a papok és a gyógyszerészek sérthetetlenek kell hogy legyenek, hogy a kórházak vöröskeresztes zászlói nem lehetnek többé cél- vagy kalkulációs pontjai a tüzérségeknek, hogy tilos immár dum-dumlövedékekkel ló'ni és hogy a háború borzalmait enyhíteni kell. Hiába, mert hiszen a háború nem lenne háború, ha abban minden brutalitás és nemtelenség lehetséges nem volna... Mert elvégre a háborúból sohasem is ábrándulhatna ki talán az emberiség, ha nem kényszerülne romantikus borzadályait egyre jobban a tulajdon érzékeivel is „végigélvezni”!! Mert hát sajnos, ugylátszik, az emberiség még mindig csak olyan értelmi nívón áll, hogy szinte kizárólag csak súlyos tapasztalatok után tud nagynehezen valamilyen igazság tanulságára rájönni! De az emberek nagyon könnyen támadhatna az a gyanúja is, hogy a humanitás elveit szolgálni akaró különböző' nemzetközi egyezmények csak azért létesítettek, hogy ezáltal is könnyebben és nyugodtabb lelkiismerettel lehessen az embereket rábí'ni arra, hogy uccu neki, csak háborúskodjanak hát, mert hiszen most már biztosak lehetnek abban, hogy

a háborúk eddigi borzalmai nem ismétlődhetnek meg többé.

Vagy nem lehetne akár biztató jelenségnek is venni az embereknek ezt a mind fokozottabb humánus biztonságok utáni áhítozását? Nem lehetne-e úgy megítélni ezt, mintha csak a lelkiismeretük tiltakozna végezetül is egyre hevesebben egy olyan lehetséges állapottal szemben, amelyben egyre inkább semmiféle borzadályosság sem lesz többé lehetetlenség! Ámde miként is lehetne valóban komolyan törekedni a háborúk humanizálására akkor, amikor a háborúba keverítetteknek egyéb céljuk sem lehet, mint egymást bármi úton és módon, de mielőbb, mennél határozottabban és tökéletesebben harcképtelenné tenni! Mert hiszen ilyen körülmények között azt sem akadályozhatni meg, hogy ellenkezőleg, csak még egyre nemtelenebb és aljasabb találékonysággal ne törekedjenek erre! S végezetül, miért reklamálnánk éppen a háborútól humanitást, amikor a kapitalista világrend fegyveres békéjének a gazdasági élethalálharcától is alig reklamálhatunk még ilyet! Vagy nem lenne-e naivitás csak megkísérelni is az ilyen reklamációt egy olyan társadalmi rend-

del szemben, amelyben ugyan még mindig nem képesek könyörületből a gyógyíthatatlan betegeket megölni, de annál inkább képesek háborúk idején csupa vad gyűlölködésből, egészségesnél egészségesebb ifjú életek millióit halomra gyilkoltatni! Egy olyan lehetetlen világrenddel szemben, amelyben csak a legantihumánusabban humánuskodhatnak akkor is, ha például egy halálraítéltet kíméletesen és nyugodtan igyekeznek kivégezni, ahelyett, hogy nagy haraggal, gyorsan végeznének azzal, ha annyira vadak még az emberek, hogy másként sem tudják bosszújukat kielégíteni.

Az otthonmaradók naivitásai

Nagyban fokozta minden eddigi háború lehetőségét és elnyúló voltát az a körülmény is, hogy harcainak borzalmairól és szenvedéseiről a hadviselő államok lakóinak mindig csak egy nagyon kis hányada szerezhette közvetlen tapasztalásokat, és hogy az otthonmaradtakat mindig meg lehetett még nyugtatni dajkamesékkel arról, hogy a harctér

nem is oly elviselhetetlenül rettenetes, mert hiszen fűtött lövészárkokban ülhetnek, olvashatnak, írhatnak, kártyázhatnak, sőt szórakozhatnak is immár a katonák, miután mindenben bőséges gondoskodás történik róluk. Ámde miért is ne hihetnék el ezt a jámbor otthoniak, amikor, különösen kezdetben, egyre-másra értesülhetnek háborús kormányaik szemfényvesztő atyás gondoskodásairól, amelyek alapján beszüntetik a zálogházakban az árveréseket, portómentesítik a katonák levelezéseit, segélyezésben részesítik a bevonultak családjait, támogatásban az elesettek özvegyeit és árváit, majd könyveket gyűjtenek a sebesültek részére és önkéntes ápolónőket toboroznak a hadikórházak számára és így tovább. Ne csodálkozzunk tehát azon, ha az ilyen intézkedésekről halló, bekötött szemű otthonmaradtakban csakúgyan olyan megnyugtató érzés alakulhat erre ki, hogy hát hiszen — teljesen rendben és különösebb zökkenő nélkül is folyhat le egy háború! Pedig de hamar észlelhetnék ezek azt, hogy az ily háborús intézkedések foganatosításai mily rövid életűek is lehetnek csak! Mert hát sehol, sohasem képesek őket sokan betartani.

A háborús ürügyek

A háborút legtöbbször az erősebb és az elbizakodottabb kezdik Végeredményében azonban mindig csak olyan államkormányzatok között üthet ki egy háború, amelyek egyformán erősnek áttatják magukat és egyformán elbizakodottak. A háborúkitöréshez pedig minden ilyen összecsapásra felkészültek között egy egészen nevetséges ürügy is elégséges; egy icurka ürügy, amelyet azután nyomban nagy okká szoktak fölfújni, így például azért is kezd sokszor háborút valamelyik állam, csakhogy a másik ne kezdhesen előbb, mivel szakemberek nézete szerint a kezdés mindig stratégiai előnnyel kecsegtet. Gyakran azonban egy Góliát-állam azért is provokálja a szomszéd államot, mivel az egy Dávid-államocska csak. „Ürügy” pedig erre mindig néhány szemenszedett hazugság is. A háborút csináló államférfiak számára azonban az ok sohasem is bír fontossággal, noha azzal okolják is meg a háború kitörését. De ezt is mindig csupán a népi naivitásnak illúzióba ringatása kedvéért teszik meg; miután a leg-

fontosabb hadierők egyike éppen az ilyen népi illúzióba ringatottság.

Egy nemzet műveltségi foka abból tűnik ki mindig a legjobban, hogy mennyire nem kihívóan büszke. Csak a műveletlenség lehet olyan értelemben büszke, hogy mások megalázását kívánhatja. Csak ostoba gőgjükben feszelgők alázhatók meg mindig a legkomolvaiban. S a gőgösek törvénye csak az, hogy egyre-másra egymásba ütközni kényszerüljenek.

A háború kirobbantói

Esztelen beszéd az, amely azt mondja, hogy a háborúk másuktól robbannak ki, mert a háborúk igenis kirobbantatnak, és pedig mindenkor a mammutprofitra éhes nagytőkés érdekeltségek végrehajtó szervei, a diplomaták, a politikusok és az újságírók részéről. Akik tehát kirobbantják, még csak nem is vonhatók felelősségre, miután csak függő szolgálószervei a fönti hatalmasságoknak. A háborúk kirobbantásának értelmi szerzői tehát mindig csak azok az oligarcha-csopor-

tok, amelyek szinte teljhatalmújáé” jva-
kor olhatják még a közigazgatási hatal-
mat. Ők öntik mindig a tűzvészeket föl-
idéző olajat a rossz békeállapotok hamu
alatt állandóan izzó parazsára.

Működik a titkos diplomácia

Ki ne hallotta volna hírét ama vészter-
hes diplomatáknak, akik ott settenked-
nek mindenütt a fórumon, a gonoszkodás
édes mosolyával, vagy múmiahallgatásá-
val és simulékony beszélőképességük
megnyerő nyájasságáva? Hiszen szél-
tében tudják róluk, hogy a részükről
szolgált hatalom érdekében éppen annak
halálos ellenségével szemben tudnak
mindig a legbámulatosabban választéko-
sak és kedvesek lenni és hogy ama né-
pek részéről hozzáférhetetlen előkelő
klubokban szokták egymásközti politikai
sakkjátszmáikat lebonyolítani, hol fura
cigányfurfanggal, hol meg finom szalon-
fondorlattal, hogy azután azok eredmé-
nyeivel lankadatlan szorgalommal szőj-
jék, szövögessék a háborúcsinálás hős-
regényeinek a szálacskáit. Mert igen,
ők azok, akikről még a verebek is

azt csiripelgetik, hogy másért sem működtetik agytekerényeiket, mint azért, hogy mennél hóbortosabban latolgaszák föltevéseikben a hatalmi csoportosulások eshetőségeit és erőviszonyait; valamint azért, hogy szakadatlan intrikns aknamunkáikkal titkos szerződések kötésére bírják azokat, akiket, az általuk szolgált hatalom hegemoniájáért, közös nevezőre hozható érdekelteknek minősítenek.

És cselekszik pedig mindezt annak a hangoztatásával, hogy a népek védelme és jövője érdekében végzik e munkájukat, holott a népek egyre világosabban láthatnák, hogy az ilyen fogadatlan prókátorokra igazán semmi szükségük sem lehet — eltekintve attól, hogy csak mérhetetlen pénzükbe kerülnek — mivelhogy ezen érdekeknek, adódó esetben még az ő milliónyi életeiket is kockáztatni, sőt föláldoztatni sem riadnak vissza.

A háborús felelősség rébusza

Kinek, vagy kiknek a bűne a háború?... Ez a naiv és cinikus kérdés hangzik föl szinte kórusban minden háború idején

és visszhangzik sokáig még a háborúk után is. És csak triviálisan frivol meszterkélés az, amikor háborúba keveredett diplomáciai testületek nyomban a háborúkitörések után mindenféle okmánygyűjteményekkel, ugynevezett „színes könyvek” kiadásával igyekeznek ártatlanságukat igazolni, mert hiszen mindig csak olyanoknak bizonyíthatnak, akik kényszeríthetők is arra, hogy elhiggyék nekik, miszerint ők csak ártatlan bárányok. S vajjon nem nevetséges és gaz hatalmi játék-e csak az, ha egyaránt bűnösök és főbűnösök vádolgatják egymást a bűnösséggel és egymásra igyekeznek tolni a háborúért való felelősséget! Vagy nem komikus-e az, ha valamennyi hadviselő fél első hivatalos hadijelentése szinte egybehangzóan így szól: „az ellenség átlépte határainkat, de vitéz katonáink súlyos vereséget okozva neki, visszaverték”!

Ám a háborús kormányoknak azért is van szükségük mindig az ilyen „őszinte mosakodásokra”, hogy a háborúért való felelősséget legalább látszólagosan elhárítva, teljesen jogosnak tűnjék az, ha azután csak még inkább folytatják legvadabb háborús uszításaikat.

Másrészt azonban nagyon figyelemre-méltó körülmény az is, hogy az ilyen háborús kormányok mennyire kényszerülnek váltig bizonyítani is azt, hogy „az első puskalövést az ellenség adta le”, mert mintha bizony különben még alaposan kiépített erőszakrendszerük mellett sem vihetnék háborúba a népeiket. S ha tüzetesen vizsgáljuk, hogy kimeneteket is terhelhet hát a felelősség egy háborúért, nem kell-e arra a megállapításra jutnunk, hogy egy háborúnak egyaránt részbűnöse és részfelelőse mindenki, aki nem harcol kezdettől fogva az ellen a békerendszer ellen, amelynek nem is lehetséges más végkifej lése, mint egy háború?

Van-e igazolható háború?'

Olyan háborút, amelynek csakúgyan igazságos célja és komoly értelme lehet, elképzelni is képtelenség, mert hiszen sem az igazság, sem a magasabb értelem győzelmét fegyveres erőszakkal kivívni sohasem lehet: miután a fegyverek nem olyan gondolkodó, de még csak nem is olyan érző lények, amelyek akármilyen

igazságot vagy értelmet is respektálhatnának. Megállapítható tehát, hogy olyan háború, amelyet erkölcsileg, vagy egy közérdeket valóban szolgáló értelem szempontjából igazolni lehetne, nem volt és nem is lehetséges, — és hogy bár milyen háborút is legföljebb csak egy olyan elméleti állapot igazolhatna, amely az örület határán jár. Csak hiába érvelnek is ezért mindig oly megtévesztő határozottsággal azok a bizonyos hivatalosak és félhivatalosak, hogy a nemzeteknek az önvédelem nemcsak joguk, hanem kötelességük is, mert hát nekik is legföljebb csak akkor lehetne némi igazuk, ha a háborúkat csakugyan a nemzetek igazi közakarati megnyilatkozása dönthetné el és nem majdnem mindig csak néhány olyan „disznófejű nagyúr”, aki akár a „nemzet” és a „haza” fogalmával is azonosnak képzelheti magát.

Vagy komolyan vehetnők talán az olyan hatalmi érveléseket egy háború mellett, amelyek a háborút holmi „természeti törvénynek”, „elkerülhetetlen végzetnek”, „akaratlan ránkényszerítettségnek”, „a haza érdekének”, sőt „az Isten akaratának” akarják föltüntetni és ame-

lyeknek egyetlenegy ízben sem sikerült még bebizonyítani azt, hogy az ilyenféle háborús okokban csak egyetlen szemernyi igazság is föltalálható lett volna! Különben pedig nem érdekes jelenség-e az is, hogy a háború elleni izgatást a világ egyetlen államának a törvényei sem tiltják, noha mindenfelé a legnyugodtabban folyik az újabb háborúkra való lázas fölkészülődés?... Nem igazolja-e ez is csak azt, hogy mint bújkál csak mindenütt a háborúkért való felelősség vállalása elől az a gyáva büntudat, amely ilyenformán igenis beismerni kénytelen a háború büntényvoltát?

Mert lám, mintha ilyenformán is alku-
dozni kényszerülnének csak az igazság-
gal akkor, amikor farizeuskodó ábrázat-
tal kárhozatosnak minősítik ugyan a há-
borút, de elkerülhetetlennek mondják és
nem is a háborút igyekeznek mint szent
célt dicsőíteni, hanem ama célt, amelyért
szerintük „hazafiúi kötelesség is” olykor
háborút viselni.

Vagy föltételezhető talán az ilyen ön-
kényeskedve hatalmaskodó államkor-
mányok részéről az, hogy szükség esetén
nem volna könnyen hatalmukban bár-
minő célt is dicsőségesként ráerőszakolni

a jognélküliségben és céltudatlanságban tartott népeikre?

A háború iróniái

Csak érthető, ha hajbakapott, csintalan gyerkőcöket felelősségre vonunk azért, amiért verekedni kezdtek, hogy azok egymásra tolják majd még a verekedés kezdésének az ódiumát is és mindegyik úgy fogja beállítani az ügyet, hogy „ő csupán nem hagyta magát”. S vajjon nem hat-e ilyen komolytalanul, még a háborúviselők részéről is az, ha egyaránt azt állítják egymásról, hogy „kizárólag csak a másik az okozója mindennek”!?

Nem tekinthető-e hát inkább csak lelkiismereti, mint észbeli kérdésnek az, ha fölvetődik a kérdés a hadakozók között, hogy ki is okozta hát a háborút! Mert nem kényszerülnek-e, főként bűnrészeségük érzésétől üldözve, unos-untalan megkockáztatni ezt a reájuk nézve olyan yira kellemetlen kérdésfeltevést! S nem kényszerülnek-e csak azért, kérdezni, mivel csak akkor állhat módjukban a háborút akár a végsőkig is ki-

nyújtani, és mert csak ilyenformán kerülhetik ki folyvást a békés megegyezés lehetőségeit, ha valahogyan bizonyítani vélhetik azt, hogy csupán kényszere-
dettségéből háborúskodnak?

S mily ironikusan hangzik mindenkor az is, ha a háborútviselők egyforma ambícióval igyekeznek erősítgetni azt, hogy ők „csak az igazság győzelméért” küzdenek. Mert ha valóban azért harcolnának, nem kellene-e akkor nem egymás ellen, hanem egymás mellett küzdeniök, miután a tőkés világrend jóvoltából, a hazugságok és igazságtalanságok frontja még mindig nagyon is nemzetközi?

A háborúk egy másik főiróniáját alkotja az is, amikor azt kérdik a háború fűriái: Hát nem látjátok-e és nem halljátok-e, hogy mily frissen, jókedvűen, sőt daltólva is vonulnak hadba az emberek? Nem tapasztaljátok-e, hogy nemcsak fölvirágozott és lobogós zászlókkal, hanem telve bizakodó hittel, tréfálkozva, sőt a halált is fitymálva rontanak egymásra?

Mert igen, hiába látszik ez esetleg mégoly igaznak is, végeredményében mégsem egyéb az ilyen „fenkölt” emeltkedőség, mint keserű önámítgatás, mint kényszerült akasztófahumor. Mert mondhatjuk, hogy végeredményében mégis csak naiv és helytelen önvédelemből ilyenek az emberek, akkor, ha így okoskodnak: Mit is tehetünk hát egyebet az ily szomorú kátyúbajutottságunk enyhítésére, ha nem azt, hogy a falra festjük legalább a humor amaz ördögét, akivel csöndes békeidőkben, ki tudja, incselkedhetünk-e még! Mert így talán még elviselhető a vigasztalan helyzetünk!

S a legnagyobb emberi gyötrelmek elszívására kényszerült népek mintha csakúgyan olyan életszükségleti cikkévé válna ilyenkor a szórakoztató humor és a vallásos hit, mint különben soha. Pedig kérdés, hogy nem cselekedne-e helyesebben akkor, az ilyen nép, ha átadná magát inkább egy olyan végső elkeseredésnek, amelytől mintegy gigantikus erőre kapva, egyetlen energikus rándítással is, úgy szabadíthatná ki magát elviselhetetlen kötelékeiből, mint ahogy a mese Guliverje tette azt, amikor Liliputiának elszánt vitézei alvás közben

lemadzagolták őt a földhöz! Mert bizonyára nem kisebb és gyengébb óriásnak bizonyulna a nép sem, ha egy hirtelen elhatározással levetné nyakáról a tőkés világrend amaz utálatos parazitatorpéit, akik időnként ilyen áldatlan helyzetbe kényszeríthetik még.

Ámde különben, a háborúskodó hatalmak részéről is nem csak rövidlátó struccpolitika-e az, amikor fokozott hitkeltéssel és humorprovokálással vagy megparancsolt énekléssel vélik, a fájdalomtól csordultig megtelődő szíveket elbódítani és az agyonhajszolt, végsőkig kimerített életenergiákat fölfrissíteni?

A háborúspártiak kategóriái

S olyan nagyon érthetetlen-e vajjon az, ha egy igazságtalanságoktól csak úgy hemzsegő társadalmi rendben, végrő a háborút kívánóknak, illetve az ugynevezett „háborúspártiaknak” egész kategóriái is támadhatnak? Olyan csoportok és rétegek, amelyek telhetetlenségük vagy teljes kielégületlenségük következtében egyre rögeszmésebben kezdhessék hinni azt, hogy érdekeiknek megfelelőbb vál-

toztatásokat már csak egy háború hozhatna! ...

És hogysisne szerepelnének hát persze az ilyenek között elsősorban mindig azok is, akik szinte betegessé fajult szenvedé-lyességgel áhítóznak már holmi zavarosban való halászgatási lehetőségek után, csakhogy moral insanityvé korcsult mi-voltukkal, bármilyen úton és módon is, harácsolhassanak végre, oly céllal, hogy rosszul értelmezett epikureusi elveik szerint a megcsömörlésig is kibújálkodhassák végre allatias vágyaikat! Mert hát hogysisne hihetnék elsősorban éppen az ilyenek azt, hogy egy-kettőre találhatnák föl magukat egy háborús idő sóvárgott rablóanarchiájában; és hozzá úgy, hogy végül meglegedetten állapíthatnak meg arról, hogy ez azután csakúgyan, az ő idejüket jelenti végre!

Az elbízott ifjúi erőduzzadások

Milyen szánalmasan nevetségesek is mindama testi erejükkel elbizakodottan hetvenkedők, akik úgy képzelik mindig, hogy „akár a sapkáikkal is agyoncsapkodhatnák” azokat, akik ostoba akará-

saiknak behódolni nem hajlandók. S vajjon nem vicclapi figurák-e mindig csak az olyan üres „fajta-pöffeszkedők”, akik szitkozódva becsmérlik le mindig a többi nemzet értékeit és mindenüvé tολakodva, hódítókként vagy megváltókként szeretnének szerepelni? Ámde amellet milyen „Pandora szelencéjét fölborítók” és mindig csak szenvedést és bajt hozók is az ilyen, állandóan ökleikkel csapkodó mámoros Siegfried-kamaszok. Mert megjárja biz az olyan kor, amelyik nem képes megfékezni az efféle feszengő „erő-embereket”, s az ilyen, a „jó vívók presztízisével” krakélereskedő, izgága „aranyifjakat”. Jaj minden társadalomnak amelyik békéjét, az ilyen sörházi harciaskodóknak a gyújtogató hordáitól megóvni nem tudja!

Az ifjúságnak minden erőktől duzzadó tettrevágyása, vállalkozási készsége és merész nekilendülése csak akkor nagy-szerű és tiszteletreméltó, ha összes feszülő erői kizárólag egy általános, nagy megújulásért, egy több igazságot eredményezni tudó életrend fölépítéséért indulnak harcba! Mert csak meddő és ter-

méketlen, jövőtlen és hivatástalan, céltalan és csupán önmagát megszegyenítő minden olyan ifjúság, amelyet nem képes szinte önfeledő mámorba vinni a mindnagyobb szabadság gondolata, a haladás vágya és a mindnagyobb igazság eszmeisége! Mert hiába, csakis az olyan ifjúság értékes és jobb jövőt ígérő, amelyet egyre újabb értelmi célok lendítenek, amely könyvek és elmélkedések között éli a maga legjava és legjelentősebb életét és sohasem uniformizálható holmi maradi hátalmi célzatosságokat szolgáló bajtársi egyesületek keretei közé.

A kalandokat szomjúhozó fiatalság

Csak biztató és kívánatos az, ha az emberek tettek után kíváncsiak, ámde csak akkor, ha értelmileg kitervezett, és céltudatos tettek azok, amelyek iránt föllelkesülnek. Mert viszont mi sem nagyobb balgaság annál, ha olyan cselekvéseknek engedünk érvényesülést, amelyek elkövetői pusztán idegéleti degeneráltságból, csupán izgalmas veszélyeknél és kalandoknál egyebet elérni nem kívánnak. Mert hiszen az ilyenek nem a

maradiság balga és káros szokásai ellen küzdenének, hanem mindenkor csak hirtelen fölszabaduló elfajzottságból harcolnának, jobban mondva háborognának. S ha netán mégis erre is kaühatók, akkor sem lehetnek soha megbízható harcosai az új formáknak és új lehetőségeknek, mivel mindenben csupán új szenzációk után unatkoznak.

A tútlápláltak duhaj vérmessége

Nagy baj az, hogy az embereknek még a táplálkozás higiénijáról is alig van fogalmuk. Mert hiszen az orvosi vizsgálatok is folyton állapítják meg, hogy az emberek óriási többsége a kelleténél mindig sokszorosán tútláplálja magát, és hogy az emberek már nem is esznek, hanem valósággal falnak. S eltekintve attól, hogy az ilyen tútláplalkozással csak a saját egészségüket teszik előbb tönkre, sőt eltekintve attól is, hogy az ilyenformán fölöslegesen elfogyasztott étellel, legalább is még háromszor annyi ember élelmiszerszükségletét is pusztítják el — arra igazán semmi szükség nem volna, mert nagyon találóan

fejezi ki a német közmondás: „Viel-fresser werden nicht geboren, sondern erzogen!”

De bajt jelentő főként azért is az ilyen rossz szokássá vált túltáplálkozás az emberiségre nézve, mert megállapíthatjuk ha az emberek ezen túltáplálkozásából eredő természeti mivoltát vizsgáljuk és azt jelentőségében mérlegeljük, hogy a társadalmi bajok és szerencsétlenségek szinte kivétel nélkül főként erre a körülményre is vezethetők vissza. Hiszen végre köztudatba is menő tény az, hogy a nagy húsevők, az ételek fűszerezői, valamint az alkoholisták igen vérmes, erősen bujálkodó és roppant ingerlékeny emberek; aminek következtében aztán igen ostoba emberek is. Csak egészen érthető tehát, hogy vakmerősködésekre, esztelen duhajkodásokra és háborús kalandokra elsősorban is mindig azok kaphatók, akik a gyomruk és az ínyük okatlan vágyai fölött uralkodni nem tudnak és ennél fogva hol alkoholmámorok, hol vad és beteges szenvedélyindulatok rabjai.

S hogy az emberek az ilyen egészségtelenül telhetetlen és kapzsin mohó, szinte rendszertelenül és kapkodva faló táplál-

kozáshoz szoktak, ugyancsak főként a kapitalista világrend beteges tulajdon-, szerzési kilengéseinek tudható be. Megállapítható ezért, hogy mi sem jelenthet hát nagyobb veszedelmet az emberiség fejlődési lehetőségére és jövőjére nézve, mint az, ha a túltáplálkozás ezen beteges anarchiája terén alapos egészségügyi rendet nem teremtünk végre, mert hiszen a még napjainkban is dúló esztelen és ragadozótermészetű táplálkozások mellett, valóban nem is lehet gondolni arra, hogy egy háborúk ellen biztosított békeéleti rend megterem tehető legyen.

Háborúspárti forradalmárok

Akadnak mindig nagy számmal olyan vargabetűt vetői a logikának, az olyan forradalmárok, akik csupán azért istápolói a háborús törekvéseknek, mivel jól tudják, hogy mi sem forradalmasíthatja oly gyorsan az embereket, mint egy háború, s mivel türelmetlenül egy mielőbbi, akármilyen forradalmat is óhajtanak. Mert igen, a lehető legtevésebb úton járnak ezek, — kivéve persze, ha nem valóban eszmei forradalmárok, hanem csu-

pán kalandorok, vagy titkolt önzésérdek cselekvésenergiás ambicionáltjai. Mert hiszen minden komoly programmal bíró, öntudatos és józan forradalmárnak tudnia kell azt, hogy a háborúk főként az emberek lelki, illetve érzelmi világát forradalmasítják és nem egyúttal ugyanolyan mértékben azok értelmét is ... És hogy éppen ezért, csak a háborúk által forradalmasított emberek különben sem lehetnek megbízható harcosai a tisztán eszmei forradalmaknak, mert hiszen az ilyenek forradalmi feszítőereje nyomban meg is szűnik, mihelyt a háborús állapot véget ér; mivel csupán közvetlenséges életük mellett más céljuk nem is lehetett, mint a háborúnak véget vetni csupán.

Mert tudniok kellene, az ilyen háborút üdvözlő forradalmároknak azt, hogy eszmei forradalmukat éppen ezért, háborúk után is, csak az eddigi brutális hatalmi eszközök alkalmazásával szilárdíthatnák meg, mivel a széles néprétegek, a forradalmukra értelmileg fejletlenek még. Nem kérdezhetjük-e hát csak jogosan az ilyenektől: Hogyan, hát ti nem átalljátok az eddigi gazságok hatalmi eszközeit is igénybe venni az általános

emberi jogok győzelme érdekében? S ti nem tartotok attól, hogy ezen jogokat ilyenformán bemocskolhatnátok és diszkreditálhatnátok? Avagy nem tudtok hinni nagy igazságesszméitek mindent legyőző hatalmában? Nem tudjátok még látni, hogy azok diadalmaskodó előretörése a teljes megvalósulásuk felé feltartóztatlan és ellenállhatatlan! Hogy hiábavalók velük szemben az érdekreagenciósok minden hatalmi előnevelései és erőszakrendszerei, mert ők a fejlődés mérföldkövei, amelyek kikerülhetetlenek?!

Avagy ti is azt mondjátok, hogy az ilyen forradalmi erőszak, csupán egy átmenetiség tragikus kényszerútja lenne?

Szolgálhatja-e a fejlődést a háború?

Még nem volt háború, amely az általános emberi haladásra és fejlődésre nézve lefolyásánlak tartama alatt hasznos kihatással bírt volna. Ám balgaság is ilyesmit elvárni egy olyan állapottól, amelyben másra sem szorítkozhat az emberek fő igyekezete, mint a gyilkos harca és az arra való felkészülődésre. Vagy várhat-

nánk tiszta következtetni tudással ilyesmit egy olyan időtől, amelyben az emberek szinte neveltetnek arra (a folytonos fegyverforgatás következtében), hogy valósággal megvessék és lenézzék a békeés, alkotó foglalkozásokat?... Egy olyan állapottól, amelyről Jean Paul is megállapította már, hogy akármilyen tartós békeállapot ideje alatt sem születnek meg soha annyi ostobaság, mint egy akármilyen rövidke háború alatt. Vannak, akik úgy okoskodnak azért, hogy a háborús állapot nehéz kényszerhelyzetei csak találékonyabbá és leleményesebbé teszik az embert, miután mind raffináltabb veszélyeivel szemben, mind raffináltabb védelemre is szorítják. Ezeknek azonban csak akkor lenne némi igazuk, ha az emberek értelmi képessége is csakúgyan nem lenne másra hivatva, mint a legbárgyúbb harci módot tökéletesíteni és nem pedig éppen ellenkezőleg, arra, hogy azt mielőbb kiküszöbölhetővé tegye. Mert csak úgy okoskodnak ezek, mint akár azok, akik például azt szeretik konstatálni, hogy mégis csak lehet azért hasznunk a fejlődés szempontjából, egy háború által is; mert íme, mily nagy fejlődésen esik át például minden

háború alatt az orvosi tudomány is. Mert nem tetszik-e úgy, mintha úgy hangzana ez a megállapításuk! Az embereket tehát előbb meg kell nyomorítani, összevissza sebezni és gyógyíthatatlan betegké tenni, csakhogy aztán, a gyógyíthatásukkal, illetve „technikai orvoslásaikkal” experimentálhassunk.

De az sem igaz, hogy a technikai fejlődést tudná szolgálni egy háború, mert hiszen minden háború technikai fölkészültsége békebeli alkotás és minden háború legfőljebb csak használatba veszi a hadieszközként fölhasználható emberi műhelyalkotásokat. Mert kérdezzük csak: Mi mindent találtak föl háborúk idején és mi mindent a béke idején! Mennyit haladtak az emberi ismeretek és tudományok a háborúk alatt és mennyit a békeidőkben! Mert bizonyára akár a legügyesebb filozófus zsonglőr sem bizonyíthatná be azt, hogy az ilyesmi még vita tárgyát sem képezheti, mert hiszen az arányosító képlet csakis 100:l-et fejezhetne ki.

A háború apologetái

A háborúk leghangosabb apologetái, igen jellegzetesen, sohasem a militaristák táborából kerülnek ki, hanem azok sorai-
ból, akik háborúkitörések idején jófize-
tésű és további előmenetel lehetőségét
nyújtó kulturális közintézmények élén
állanak, főként pedig az egyetemi tan-
székeken tanároskodnak. Vagyis olya-
nok soraiból, akik a háborúskodó állam-
hatalommal szemben többé-kevésbé függő
helyzetben vannak és ennél fogva „jó
harcias viselkedésük” esetére további
előléptetések és esetleges kitüntetések,
valamint katonai szolgálattétel alóli föl-
mentések júdásfizetségeiben részesülhet-
nek. Illetve, a háború fő apologetái te-
hát mindig olyanok, akik a háborúval
sem gyakorlatilag, sem szociológiailag
nem is foglalkoztak, sőt a háborúkitöré-
sig mindig erkölcsi elítélői is voltak a
háborús törekvéseknek.

Mennyire szégyenletes szerepre is vál-
lalkoznak tehát mindig az ilyen embe-
rek, amikor hebehurgya filozofálgatás-
sal, sekélyes és felületes okoskodásokkal
a háborús állapot gyalázatosságainak az
egyenes dícsérőivé válnak — és hozzá

csupán egyéni érdekből. Mennyivel becsülendőbbek is ezért az olyan katonák, akik becsületos nyíltsággal kimondják legalább, hogy ők is csúnya ügynek nézik a háborút, de viszont kötelességüknek tekintik, miután az államkormányzat részéről „nemzeti érdekűnek” mondott célt másképpen, mint egy háborúnak a megpróbálásával ők kivívni nem tudnak.

Főverekedők bölcselkedései

Abban sincsen semmi meglepő, ha megpotrohosodott verekedők, akiknek test-súlya a jóléttől nem éppen jelentéktelenül meggyarapodott és ennél fogva elveszítették ama ruganyosságot is, amelylyel mesterségüket tovább gyakorolhatnák, egyszerre csak úgy cselekszenek, mint az egyszeri varga, aki otthagya kaptafáját és a „lét vagy nemlét” kérdéseinek a tisztázására adta magát. Dehát mi meglepő is volna ebben? Mert hit zen senkitől sem vehető rossz néven, ha más foglalkozás után kénytelen sandítani és nem maradhat a becsületos kaptafájánál, hogyha a filozófia fogas tételei annyira megzavarták, hogy ere-

deti mesterségében immár csak kontár-munkát végezhetne. Mert arról azután igazán mitsem tehet az ilyen szegény, meghasonlott lélek, ha életpályáján is tovább kíséri hagyományos pechje és egyetlen babérágacsát sem tud tépni magának a bölcselkedés berkeiből. Ki is vehetné hát rossz néven ezért az ilyen békés foglalkozásra megneumesült főverekedőktől, ha az a nézetük támad — nota bene, ha komolyan istenhívők is —, hogy „Isten egy harcos állatnak teremtette az embert”, és ilyenformán azt is föltételezni kénytelenek istenükről, hogy annak tehát miben sem telhet nagyobb gyönyörúsége, mint abban, hogy időnként mély meghatottsággal szemlélgethesse felhőkbole magasságából azt, hogy legdicsőbb teremtménye, az ember, mint veri agyba-főbe, spékeli föl, tépeti darabokra és fojtja meg gázzal egymást.

Az erősebbek hatalmi jogai

Csak magától értetődik, hogy amíg igazságtalan törvények erejével uralkodók és állig fölfesryvérkezettek diktálhatják azt, hogy mi törvényszerű és jogszerű — és

nem a minden ember egyforma életjogát igazoló értelem —, addig az igazság is csak relatív fogalom lehet és a tiszta igazságok érvényesülése elképzelhetetlen.

Az emberiség legszomorúbb korszakában élünk, amíg a még folyvást domináló „Macht geht vor Recht” elve végre fordítva is nem érvényesülhet, mert hiszen sohasem a nyers fizikai erőre, hanem kizárólag az igazság értelmi erejére épült hatalmaskodás lehet csak emberhez méltó.

Hiszen haladunk azért, mert íme: az államokban belpolitikailag többé-kevésbé azért mégis csak élhetünk némi jogéletet is már, noha külpolitikailag még mindig csak az ököljog ősiségét tapasztalhatjuk.

A nemzetek meghamisított biológiája

A nemzeteknek soha semmi okuk sem lehetne egymást gyűlölni, ha zsarnokaik nem kényszerítenek őket erre mesterségesen földézett okok által. S a nemze-

tek, a maguk akaratából sohasem törekednének egymás leigázására, ha kormányhatalmasaik nem uszítanák őket ecélből egymásra. Mert hiszen a nemzetek eszmeileg már csak azért sem állhatnak soha egymás útjában, mivel nem egy kifelé, hanem egy befelé kiépülő kultúréletet élnek csupán. Az tehát, hogy különböző nyelven beszélnek és hogy különféleképpen ejtik ki az „édesanyám” és a „kenyér” fogalmát, ugyancsak sohasem hozhatná őket ellentétbe. Hiszen ősidőkben, kisebb-nagyobb hordákba tömörülten is csak azért szakadoztak el időnként egymástól, mivel semmiképpen sem akarhatták keresztezni egymás megélhetési érdekeit.

Nem áll tehát az az erőltetett közfölfogás, hogy a nemzetek csak országhatáron belül, fegyverektől védelmezetten élhetnek meg, mivelhogy sohasem érthetnék meg egymást. Mindenesetre igaz, hogy amíő erőszakkal választják őket szét egymástól és mesterkélő érdekellentétbe hozzák őket, addig nem is tudhatják testvéri voltukat megértetni egymással. És íme mégis, még gyűlölködéstől elvakított háborúskodásaik során is azon nyugszik egymáselőtti becsületük, hogy

egyik-másiknak milyenek a kulturális erényei és mekkorák ezek alkotásai, nem pedig azon, hogy melyiknek milyen hadidicsőségei vannak. Vagy nem igazolja-e ez is csak azt, hogy mily könnyen is érthetnék meg egymást, ha különböző rabló tendenciák nem választanák őket folyton-folyvást széjjel?

Vagy a különböző, legélesebb ellentétű színekről is azt lehetne állítani talán, hogy azért különböznek egymástól, hogy örökös disszonanciában és harcban legyenek egymással! Vagy nem mondhatni-e inkább azt (mint ahogyan igaz is), hogy csak azért különböznek szélsőségeikben is oly nagyon egymástól, hogy mennél tökéletesebben egészülhessenek ki és harmonizálhassanak?

A háború „természetes kiválasztódása” nem azt jelenti, hogy a háború az egészségesebbeket, az értelmesebbeket és az életrevalóbbakat óvja meg az élet számára, hanem ellenkezőleg azokat, akik nyomorékok, betegek és pénzesek, mert hiszen a háborús öldöklésekhez mindig az egészségesek és a legjobb korabeliek színe-javát választják ki. Mondhatjuk

tehát azt is, hogy a háborúkat főként a megrokkantak és az emberi élet továbbplántálására kevésbé értékesek úszhatják meg; ama „harmadik kategóriabeliek”, akik mindenkor inkább csak szemlélői, statisztái a háborúknak — és mint ilyenek gyors meghódítói is egyúttal a hadbavonultak részéről otthon üresen hagyott társadalmi és hivatali pozícióknak.

Ki is merné ezekután tovább is vitatni amaz örült nacionalisták és militaristák álláspontját, akik azt hirdetik, hogy „háború nélkül a nemzetek kísértetekké, „hazajáró leikekké válnának, és hogy azok a népek, amelyek a pacifizmus hangzatos és utópisztikus jelszavait tesszik magukévá és nem hajlandók egymás fölkoncolása és letiprasa céljából egymásnak rontani, maguk írják alá a halálos ítéletüket”!

Mert hiszen a történelmi tény és igazság éppen az ellenkezője ennek! Vagyis az, hogy éppen a nagy katonanemzetek voltak azok, amelyek sorra kipusztultak, és hogy inkább azok a népek ítélték halálra önmagukat, akik a militarista izgágóság szenvedélyének a rabjainvá váltak és hódító álmaiktól megker-

gúlten a vesztükbe rohantak. Nagy Sándor, Hannibal, Attila, a római hódítók, XII. Károly, Dzsingisz. kán, Napoleon, a török szultánok és a többiek világbirodalmi is nem ezért semmisültek-e meg! S nem láthatjuk-e, hogy ezzel szemben éppen azok a nemzetek maradtak meg a legéletrevalóbbaknak és a leglegyőzhetlenebbeknek, akik mindig békeszeretők voltak és nem a gyilkos szerszámok holt fegyvereivel, hanem a kultúra élő fegyvereivel küzdöttek fönmaradásukért? S hogy mindig is azok lettek »a legerősebbek, akik munkával és értelemmel, nem pedig vassal és örült hadviselésekkel igyekeztek gyarapítani elvehetetlen nemzeti kincseiket?

Nagyon-nagyon kórtünetes csak az a legújabb divatossá vált fajelmélet is, amely azt a feketeséget szeretné fehérnek bizonyítani, hogy egy nemzet annál értékesebb, mennél fajtisztább. Holott — eltekintve attól, hogy tisztafajú nemzetek föltételezhetetlenek és hogy a népek mindenütt sokféle nemzetiség alapos vegyületét alkotják — éppen ellenkező-

leg, mennél fajtisztábbak bizonyos nemzetek, annál degeneráltabbak és kiéltebbek. Csak nagy lokálpatriotista naivitás szükséges tehát ahhoz, hogy fajtisztaság szerint akarja értékelni a nemzeteket — s hozzá akkor, amidőn tudományosan is még mindig nyílt kérdés az, hogy vannak-e egyáltalában fajok és ha igen, hogy miben nyilvánulhat meg azok különleges értéke. Mert ha még el is fogadjuk, hogy vannak fajok és ama történelmi tapasztalást is elfogadjuk, miszerint a nemzetek keveredése csökkenti ugyan azok jellembeli sajátosságait, de viszont emeli és erősíti azok szellemi képességeit, nem kellene-e némi természet-törvényes szimptomaként inkább úgy ítélnünk meg a helyzetet, mintha az egymástól izolált fajok azért is volnának olykor oly könnyen egy háborúba vihetőek, mivel ösztönösen is keveredni vágyának, s mintha ezzel is csak azt igazolnák, hogy mennyire természetellenes állapot 'az, ha egymástól izoláltan élnek le földi életüket'?

A háború acélfürdője

Tanulságosság szempontjából érdemes azért annak a kérdésnek az értelmi elemzése is, hogy mit is kívánhatnak tulajdonképpen elérni a militaristák az emberiség ugynevezett „acélmegfűrösztetésé-vei”? Mert szinte elkerülhetetlen, ha e kérdésre feleletet keresünk, hogy ne merüljön föl a hihetetlenül hangzó másik kérdés: Vagy talán az volna a céljuk az ilyen, szerintük egészségügyi „acélfürdők”-kel, hogy oly közömbössé és részvétlenné váljék az ember egymás szenvedéseivel szemben, hogy mibe se vegye többé azt, ha mellette a kínszenvedések között vergődő haldoklók akár százazrei is hevernek! Azt akarják talán csak, hogy *úgy* megkövesedjen az emberi szív, hogy ne reagálhasson többé „vénasszonyos megindulással” holmi halálordításokra, kétségbeesett segélykiáltásokra, hadirokkantas koldusszénvedésekre s hogy megszokott mindennapisággá váljék a számára minden rendkívüli szörnyűség és hajmeresztő borzalom? És miért vajjon? Hogy még vadabbá, még brutálisabbá és még embertelenebbé vál-

hasson az ember embertársaival szemben'?

Szerencsére azonban egy csöppet sem vehető komolyan ez a militarista szándék, mivel az emberi lény alapjában véve mégis csak egy nagyon békeszerető és nagyon is szociális lény, amelynek időnkénti háborús megacélozottságáról nagyon találóan mondja Jean Paul, hogy sohasem tartósabb az, mint a fehéreneműk keményítője.

Mert, persze, ha a militaristáknak mégis sikerülne egyszer elérniük az ilyen örületes célt (ami ugyan egyre valószínűbb), úgy a háborús élelmezés régi súlyos problémáját is megoldhatnák majd végre olyanformán, hogy az egymással harcolókat végezetül, meg is etessék egymással. Mert hát igaz, ha még a félvad kannibálok is képesek megcselekedni ezt, miért is ne lehetnének képesek erre a valamivel műveltebb kapitalista világrendbéli kultúrájú árják is?

A háború magasztalt lelki erői

Háborúban nemcsak fegyverekre és emberekre van szükség a kiapadhatatlan pénzforrások mellett, hanem bizonyos

„nagy lelki erőkre” is. De persze, csakis olyan lelkierőkre, amelyeket a háború szolgálatába lehet állítani, mert más még oly nagy lelkierőkre ilyenkor semmi szükség sincsen. Vagyis nyilvánvaló, hogy főként olyan lelkierőkre van tehát ilyenkor szükség, amelyek vagy a háborúba való beletörődést, vagy a háborús célért való föllelkesülést tudják az emberi lelkekből kiváltani. Mondhatjuk tehát, hogy olyanokra, amelyek nem is annyira lelki-erők ennél fogva, hanem inkább lelki gyöngeségek, vagy lelki naivitások. Mert hiszen ahhoz, hogy beletörödjünk olyasmibe, ami ellen úgy erkölcsileg, mint értelmileg lázadoznunk kellene, nem lelki nagyságra és lelki bátorságra van szükségünk, hanem ellenkezőleg, lelki kicsinységre és lelki gyávaságra.

Írástudók és tudósok árulásai

Az emberi értelmességnek egyik legszomorúbb pörvesztését jelenti mindenkor az, ha háborúk idején még tudósok és kiváló írók is hanyatt-homlok tolonganak igazolni a háború bölcs természetességét és elveszítvén legkisebb objektivitásukat is,

összes kulturális intézményeikből, élén még a tudományos akadémiáknak is, sorra kezdik kizárni tagjaik sorából azokat a kultagokat, akik véletlenül „ellenséges kollégákká” lettek. Mert nemde, azon még napireíndre térhetnénk, ha büszke királyok és hadverérek, valamint államférfiak sorra küldözgetik illy időkben vissza egymásnak a békeidőkben egymásnak: juttatott érdemrendeket és kitüntetésekét? De ama valóság mellett, hogy még a tudományok képviselői is siessenek illetéknéppen kiszolgálni a háborút, a tudományos haladás legnagyobb ellenségét, igazán nem szabadna sohasem meghökkenés és mélyrehatóbb gondolkodás nélkül elmenünk!

Harc és háború nem egyértelmű

Való, hogy amíg élet lesz ezen a földön, addig harc is lesz mindig, — csakhogy nem egyúttal háború is. A háború ugyanis csak a naiv barbárság harci állapota, amely a mindinkább tökéletesedő emberi értelemmel szemben egyre tarthatatlanabbá válik. Hiszen egyre

rohamosabban válik valósággá, hogy pusztán gondolatokkal is előbb verhetjük immár ki a fegyvert a balga fegyvereselek kezéből, mint ugyancsak fegyverekkel.

Aki értelmes ember létére hozzájárulhat akármilyen háborúhoz is, annak tudnia illene végre, hogy nem cselekszik ilyenkor egyebet, mint azt, hogy szabadon futó bolondokra bízza — a bölcsesség ügyét.

A harc csak akkor célszerű, ha észszerű, közérdekű és életkeltő. Amíg tehát a harc csak rablógyilkos háborúkká fajulhat, addig célszerűsége sem lehet, mert hiszen akkor csak életet és értelmet ölvé válhat. Amíg tehát egy harc csak háborúval oldható meg, addig az magának az életnek is az ellensége lesz, amennyiben annak az értékeit és szépségeit nem növelni, hanem csak pusztítani tudja.

Aki mástól erőszakkal, vagy csellel elragad valamit, nem harcol még, hanem

rabol. A harcos nevére csak azok méltók, akik csupán szorgos termelő munkával, vagy gondolatérvek erejével küzdenek az egyre igazságosabb életlehetőségekért.

De különben is minden talmi értékért, trónért és hatalomért erőszakkal és csellel folyó háborús küzdés csak olyan siralmas időpocsékolás és hiábavaló erőlködés, mint aminőt a görög mítosz Sysiphosa is végbevitt.

Fizikai vagy értelmi harcot?

Nem is annyira tévednek, mint inkább farizeuskodnak csak mindazok, akik azt hirdetik, hogy fegyverrel is küzdhetünk az igazságokért, mert többnyire igen jól tudják az ilyenek, hogy fegyverekkel csak fegyverek fölényéért folyhat a küzdelem. Fölénybe kerülő fegyverekkel pedig csak leigázottságban lehet tartani a népeket és nem lehet kormányozni azokat igazságok elvei alapján, miután a fegyveres hatalmak élén állók folyvást megkísértetnek bizonyos rablási lehetőségek-től! Éppen ezért, az egész földet, egyetlen egységes kormányzati rendszerbe hódí-

tani, illetve szervezni, csakis a szellemi erőkkel küzdőknek sikerülhet majdan. Fegyverek segítségére ugyanis mindenkor, osak az értelmileg gyengéknek és a legostobábhul önzőknek lehet szükségük.

Fizikailag is csak azért kell még oly mérhetetlenül sokat szenvednünk ezen a földön, mivel értelmileg nagyon is gyengék vagyunk még. Pedig fizikai nélkülözéseink legnagyobb részét oly könnyen elkerülhetnők, ha csak valamivel is esze-
sebbek volnánk már!

Óhajtanunk kell az értelmesek győzelmét az ostobák fölött, mert csak »az értelmesek erkölce és belátóképessége teheti majd lehetlenné, a csupán ravaszkodni tudó buta önzők garázdálkodását, és mert csakis ezek jelenthetik tehát a fejlődést is.

Háborúban csak nevetség tárgyává süllyednek az emberek összes ideáljai az igazságról, szépségről, szabadságról és haladásról.

Nincsen mit csodálkozni azon, hogy az értelmesedésnek alig lehet hatása, még az emberi ügyek intézésében, mert hiszen oly számtalan helyen a csupán fegyveres erőkre támaszkodó ranglétrák erdei torlaszolják még el az értelmesebbek érvényesülési útját. Fegyverekkel írott szabályok uralma, sohasem járhat mással, mint értelmi elnyomatással.

Nem igaz, hogy minden szellemi harcnak végül mégis fizikai harccá is kell fajulnia, mert a valóban független szellemi harc sohasem vetemedhet olyan értelmetlenségre, mint amilyen egy háború. Ellenben mind vitathatatlanabb valósággá válik, hogy végezetül is minden fizikai küzdelemnek pusztán szellemi küzdelemmé kell átnemesülnie; mivel tökéletesedni egyebet sem jelenthet, mint értelmesedni.

Az őseMBER, aki legelőször kezdette eszközeit fegyverül is használni, mint ahogyan mondtuk már, főként gyávaságból és erőtlenségének az érzetétől kényszeredett erre. Az ilyenformán fegy-

verré változtatott eszközei révén ugyanis a győzelem esélye nagy mértékben kiegyenlítődött a fizikailag gyengébb és a fizikailag erősebb között. Innen kezdődött tehát meg az ember nyers testi erőinek a szellemi erők által való leigázásának ama végtelen lassú, de mégis állandó folyamata, amely évezredekben keresztül, mondhatni mindmáig is csupán abban nyilvánult még meg, hogy az ügyesebb és a ravaszabb jutott egyre nagyobb előnyhöz. Persze ez a fejlődési állapot távolról sem eredményezhette még a két-féle életerőnek, a testinek és a szelleminek azt a helyes kiegyensúlyozódását is, ami igazságos is volna, mert ezen állapotban bizony akárhányszor egy tévelygő szellemi erő is juthat hatalmi fölénybe a fizikális erőkkel szemben. Mindazonáltal ez átmeneti állapot is mind gyakoribb lehetőséget nyújt immár arra, hogy az egyre tisztulóbb szellemi, illetve értelmi erők mind nagyobb arányban szoríthassák háttérbe a kis értelmi fölényrel is uralkodó nyers erőszaki tényezőket, valamint a fegyveres erőket és azok harcait. Hiszen mennél komplikáltabb és nagyobb hatóerejű gépezeteket vesznek egy háborúban hadieszközként igénybe, an-

nál inkább lesz egyöntetűbbé egy haderőben, egy bizonyos fokú értelmi és lelki erőnek az egyforma szükségessége, annak bármilyen rendű és rangú tagja részéről is; úgyhogy mondhatjuk, nincsen távol már azon idő sem, amikor végre olyan túlsúlyba kerülhet az a legfejlettebb értelem is, melyet balga önzések nem vezethetnek többé félre az általános emberi közérdekkel szemben. S ekkor persze háborúkra sem kerülhet többé sor, miután az összes konfliktusokat csak teljessé fejlett értelmi erők fogják elrendezni és kiegyensúlyozni.

A háborút dicsőítő szegény művészek

S még azzal is szoktak a háborúkitörések idején reklámot csinálni a háború „főlemelő” állapota mellett, hogy azt mondják: „A háború a művészetekre is csak jótékony hatással van.” Mert hát persze, ilyenkor egyetlen olyan foglalkozásnak, vagy valaminek sem szabad léteznie, amelyre ez állítható ne volna. Pedig a latin barbárok kiválója is megsúgta már, hogy: „Háború idején hallgatnak a múzsák!” Dehát ilyenkor csak

annak szabad igaznak lennie, ami a háború elnyújtható mivoltának nem árt-hat. Igaz ugyan, hogy az igazi műsáknak az elhallgattatása is mindig háborús érdek, miután azok, csakis „békeszelle-műek” lehetnek.

S bár akadnak mindig művészek, akik nemcsak kényszerűségből, de balga, idealizmusból is, a háború dicsőítésének a szolgálatába lépnek, noha nagyon csekély is az ilyenek száma, mégis mondhatjuk, hogy „a nemeslelkűség ezen hősi éhenkórászainak” a többségét azért csak az a hadi célra rekvirált kenyérdarab fanyalítja ilyesmire.

Mert hát nem is tagadható, hogy mi sem lehet annyira összeférhetetlen, mint a háború és a művészet... Hiszen az ember a művészi alkotás közben, de még az ilyen alkotásokban való gyönyörködései közben is, harmóniák és tökéletességek lehetőségeit kell hogy keresse. Márpedig miféle harmóniát és tökéletességet nyújthat egy olyan hazugságdespotizmus és disszonancia, mint amilyen minden háború? Tehát mindvégig csak képtelenség és önmagához méltatlan lehet az olyan művészi vállalkozás, amely a háborút idealizálni törekszik; illetve az

ilyesmire mindig csak a hazugságok üres formaművésziete vállalkozhat. Az igazi művészet mindig csak legfőljebb olyanformán foglalkozhat a háborúval, mint ahogyan egy Callot, egy Goya, egy Verescsagin vagy egy Böcklin foglalkozott vele, akik mintegy tükörként tárták az ember szemei elé, ezen legnagyobb szégyenét és gyalázatosságát.

Csak igen gyászos látvány tehát háborúk idején az, ha a megélhetésükért küzdő szegény művészek a szó szoros értelmében eladni kénytelenek művészi képességüket és ahelyett, hogy azzal szabadon rendelkezhetnének, a művészet lényegbeli intenciói alapján, éppen ellenkezőleg: még diadalkapukat is kell hogy építsenek a legostobább hódítóknak, dicséretét is kell hogy zengjék a leggonoszabb fejedelmeknek és dicsőségét kell hogy hirdessék még a legtömeggyilkosabb, háborús vérfürdő gyalázatosságának is. örök igazság: ahol nincs igazság, ott nincs művészet.

A megőrült ucca

Csak döbbenetes, szívet hasító és értelmet sújtó kép az, amit egy háború-

kitörés ideje nyújthat. Amikor extázisba ejtett embertömegek szinte üvöltve éle-
tik a háborút; amikor az emberek má-
moros reménykedéssel, virtuskodni tü-
relmetlenkedő kedvvel, naiv kaland-
elképzelésekkel szinte sürgetik és köve-
telik is már a hadüzenést; amikor a föl-
korbácsolt indulatú eszköze emberek száz-
ezrei végsőkéig fölcsigázott gyűlölködé-
ssel, szinte megkönnyebbülésként és öröm-
hírként fogadják az első ütközet hírét
és hivatalosan kivezényelt zenekarokat
kísérve, kibontott zászlók és lampionok
alatt hömpölygik végig a városok uccáit;
amikor csoportokba verődve bamba bar-
mökként bámulják meg bizonyos feje-
delmeknek kirakatokba függesztett,
olcsónyomású, népvásári képeit; amikor
valósággal eszüket veszthez tolonganak
az önkéntesség halállégióiba; amikor kö-
rülácsolórognak a mozgósítási falragasz-
okat és szinte gyanakodva nézik egymást
amiért még mindig civilek, sőt majd-
hogyan irigyelni kezdik az uniformist
öltötteket, akikkel együtt szemlélgetik az
apró papiroszászlócskával gyerekesen
telespékelt hadszíntereket jelző térképe-
ket ... Ó, hát nem kétségbeejtő és meg-
rendítő-e, az ilyen időbeli emberiség!

Mert hiszen soha butább, soha becsapottabb nem lehet máskülönben, mint ilyenkor! ... S mert hiszen minden cselekvése ilyenkor nem természetes eseményfolyamat, hanem gálád érdekek mesterséges földézettsége csupán!...

A felelősségnélküli tömegcselekvés

Régóta észlelt jelenség, hogy az emberek tömegbe verődve, bátrabbá, sőt valósággal vakmerőkké válnak, és pedig egyszerűen azért, mert egyéni felelősségérzetük szinte megsemmisül akkor és valósággal elveszítve egyéniségüket, készséggel hártják át ilyenkor a felelősséget a tömegre. Ilyenkor tehát holmi tévelygéses cselekvésektől sem félnek annyira, mint különb etc. Viszont azonban ily tömegbe verődve is csak addig könnyebben cselekvők, amíg öntudatosan megszervezve nincsenek. Öntudatilag kiépített szervezetség mellett ugyanis, még ilyenkor is, felelősségtudatosak és fegyelmezettek.

A háborúba vitt embertömegek azonban öntudatilag meg nem szervezhetők, akár csak kezdetben mingyárt a teljes elnyo-

matásból forradalomba kényszerített tömegek sem szervezhetők meg. Minden háború ugyanis csak annyi gazság, aljaság és leplezett érdek és hazugság jegyében folyhat le, hogy annak a fegyveres erőszakon és néhány jelszón, valamint a tömegek butaságba szokott életmódján és sekélyes gondolkozásán kívül más összetartó ereje nem lehet. Márpedig csak egy tartós és megbízható tömegenergia létezik és ez a tömegöntudat. Dehát öntudatlan tömegekkel viszont akármit is lehet megcselekedtetni; s ez igen fontos és figyelemreméltó körülményt jelent mindig az uralkodó érdekek szempontjából, amelyek nem is hiába ügyelnek mindig oly gonddal arra, csak-hogy a tömegek ne öntudatosodhassanak. De ezzel aztán arra vonatkozóan is megkapjuk a magyarázatot, hogy miért is veszthetik el tehát oly könnyen mindig minden felelősségérzetüket a háborúba űzött népek.

A lelkek felfegyverzése

A háborús kormányok egyik legnagyobb föladatát alkotja mindigaz, hogy népeik-

ben az ellenség gyűlölnitudását a végsőig felfokozzák, mivel tapasztalni kénytelenek, hogy egy háborúban nemcsak a jobban fölfegyverzett, hanem az erősebben gyűlölködni tudó nép a félelmetesebb és az ellenállóképesebb. Miként ne kényszerülnének is hát valósággal versenyezni ilyenkor abban, hogy akárminő úton és módon, de főként rágal-makkal és szörnyű hazugságokkal úgy kivetköztessék egymást minden ember-ségből, hogy ia primitív észjárású népek azután valóban is kaphatók legyenek arra, hogy akár kolerabacillusokkal fertőzzék meg az ellenfél ivóvizét s hogy megbecstelenítsék annak asszonyait és leányait, sőt megcsonkítsák, vagy felkoncolják még védtelen hadifoglyaikat is. De az ilyen háborús kormányok azért is érzik szükségét az ilyen gyűlöletkel-tésnek, hogy az ilyenformán paroxitikus gyűlölködéssre ingerült népek, végül is annyira elvakuljanak tőle, hogy saját szemükben a legszégyenletesebb bűndorogot se láthassák meg, de ugyanakkor ellenfeleik szemében még a legkisebb bűn-szálkát is fölháborítónak találhassák; csakhogy végkonklúzióként akkor legyen számukna csak perfid és

alávalló egy bűn, ha azt az ellenség követi el és viszont még erényé magasztosuljon is az, ha ők követik el azt a háború sikere érdekében.

A lecsepült barbár ellenség

Úgy tetszhetik, mintha nagyon is illogikus dolgot követnének el mindig azok a hadvezérek, akik ellenfeleiket lebecsülik, sőt valósággal semmibe sem veszik, mert mintha ezáltal a seregeik elérhető sikereit és hadierényeit is előre leértéktelenítenék csak. Pedig, ugylátszik, azért kényszerülnek erre, mivel az emberek mégis csak nagynehezen kaphatók holmi háborús hősködésekre és annyira gyávák inkább, hogy úgy fokozhatók csak némileg bátrakká, ha el tudják hitetni velük, hogy ellenfeleik nemcsak nagyon; gyöngek, de hihetetlenül gyávák is.

Hazugságok nélkül nem lehet háborúskodni

Ha a hazugság a tőkés világrend békéinek mindenkor egyik legnagyobb erejű

fegyvere lehet, miért ne lehetne az hát, akár hatványozott mértékben, a háborúibáni ... Hiszen „nagyyszerű békéinek” egyéb céljai sem lehetnek, mint a háborúk. S ha már a hazugságnál aljasabb fegyvert el sem képzelhetünk, miért ne volna tehát éppen a háborúban a legalaposabban fölhasználható az! Hiszen oly sok „dicső célt” is lehet szolgálni háborúk idején a „bátor hazugságok” özönével! Mint például a harcosok fölbátorítását, a civilek megnyugtatótását, a ravaszkodó semlegesek megtévesztését, az elbizakodásra mindig hajlamos ellenfél félrevezetését és így tovább. S ha láthatjuk, hogy minő megbecsülhetetlen szolgálatot tehetnek mindig a hazugságok *egy* háborúban, nem kell-e önkéntelenül is arra következtetnünk, hogy talán a pusztá igazságokkal ilyenformán egyetlen háborút sem lehetne soha levezetni?

Ám érdemes lennel jól megjegyeznünk az ilyen háborús hazugságokat azért is, mert szinte hihetetlen, hogy még csak egyöntetűek sem kell hogy legyenek; mivelhogy az emberek még mindig oly vaksik, hogy legordítóbb ellentmondásait sem tudják észrevenni. Mert hiszen

annyiféleképpen hangozhatnak ilyenkor az ilyen hazugságok, ahányféle embernek szólnak; valamint aszerint, hogy a polgárnak, a munkásnak, az istenhívőnek, vagy az ateistának fogalmazódnak-e meg.

A pacifisták elintézése

A militaristák gúnyos kézlegyintéssel vélik elintézni a világbékéért küzdőket, akiket olyan pici pincsi kutyákhoz hasonlítanak, amelyek legfeljebb csak megugathatják a háború félelmetesen robogó hatalmas gyorsvonatát... Pedig de tévednek ökelmék — feleli nekik erre igen elmésen Nikolai —, mert elvégre az ilyen emberek mégis csak tehetnek olyasmit is, amit a pici pincsikutyák mégsem cselekedhetnek meg; mint például többek között azt, hogy esetleg úgy meglazíthatják valahol az egyik síncsavart, hogy a háború félelmetesen száguldó gyorsvonatját katasztrófába dönthetik vele. Ámde kár még csak feleletre is méltatni ezeket a felfuvalkodott militaristákat, mert hiszen ahhoz, hogy a pacifistákat elintézhessék, előbb magát a természetet is kellene elintézniök: azt a természetet,

amelyet ezerszer inkább mondhatunk békeszeretőnek, mint háborúszeretőnek.

Békegyalázások

Érdekes jelensége és jellegzetessége minden háborúkitörésnek az a kórusban fölhangzó békegyalázás is, amelynek éppen azok szoktak a hangadói lenni, akik a legjobb eltűrői, sőt istápolói is voltak mindig annak a békeidőnek, amit a tökéletes társadalmi rend az emberiség számára jelenthet. Mert nagyon könnyen forradalmiaknak is tetszhetnek ezen hangok a naivul lázadó ifjú lelkek előtt, holott annyi forradalmiság sincsen bennük, mint amennyi igazság egy szemenszedett hazugságban van. Mert ezek az alkalmi szirénhangok, csak azért kiáltják ki egyszerre: „egy békákkal és kigyókkal benépesült, poshadó vizű pocso-lyának a békét, mivel csupán dicséretét akarják zengeni annak az új állapotnak, amit a háború jelent és amely állapot voltaképpen nem más, mint ígéretteljes beteljesülése csak a gyalázott békének. Annak a békének, amelyről Ciceró elszólása is beismerte: olyan, „hogyan kell oly-

kor háborút vezetnünk, csakhogy ismét örvendezhessünk neki!” Mivel bizony, valóban, misem lehet annyira rossz mostohája a szegény ember életének, az ilyen békerendben, mint az öröm: Az az éltető anyai öröm, amelyből e rendben vagy a csömörlésig juthat néhánynak, vagy akár egy csipetke sem egész milliiónak.

Könnyű is azonban, gyalázni ott a békét, ahol annak igazi állapotát és boldogító mivoltát hírből sem ismerhetik. Mert hiszen tudott dolog, hogy a tőkés világrend békéje — nem is tekinthető békének.

A puhányok és opportunisták ellen

Bizonyos, hogy a pesszimista katonák a lehető legrosszabb katonák. Viszont azonban az optimizmust meg nem lehet egyszerűen ráparancsolni az emberekre; miután az mindig kettőn múlik; egyrészt magán az egyéni természetén és az értelmi fokon, és másrészt azon, hogy mihez is szükségeltetik az optimizmus! S tekintve azt, hogy minden háború csak észnélküli állapot, érhetőnek vehetjük tehát, ha az

emberi értelmesedés terjedésének az arányában, egyre több és több a háborúk pesszimistája is? S azt, hogy ennek következtében egyre rohamosabban szaporodniuk azok, akik nem lehetnek jó katonák már: miután -egyre szaporodnak azok az esetek is a; háborúk idején, hogy kiváló képességű elmék szimpla elmék alárendelt közkatonái kényszerülnek lenni.

A gondolkodás megtiltása

Semmi sem lehet oly nagy csapás egy háborúra, mint az, ha az emberek leg-szélesebb rétegei is gondolkodni kezdenek. S ezért mitől sem félnek hát jobban a háborús államok vezérségei, mint egy ilyen „katasztrófának” az esetleges be-következésétől. Mert, — mint ahogyan igen találóan állapítja meg Nikolai — a hadrakelt seregek diszciplínái ja nagyon hasonlít egy jezsuita államhoz, amelyben csak egy kötelesség lehetséges: „engedelmeskedni és cselekedni”. Vagyis olyan vak engedelmességgel cselekedni, hogy ahhoz se legyen senikinek sem joga, hogy legailább némi értelmi miagyaráza-

tot kérhessen a háború „bölc” vezérkarától (arra nézve, hogy miért is szükséges hát 100%-os vak engedelmességgel cselekedni akkor, ha csakúgyan olyan tiszta és nagyszerű a háború célja; s hogy miért ne bízhatnák akkor az ügyet inkább az öntudatos cselekvésre!

Mert hát persze az ilyen marcona-nyakúaktól jövő ilyen kérdésfeltevések meglehetősen haragrailobbatotának őket. Dehát nem hiába nagy szerencselovagok a hadvezérek, mert bizony szerencsájuknek vehetik azt is, hogy az emberek nem igen tudnak gondolkodni, és ha gondolkodnak is, túlnyomórészt minden rosszal megalkuvón és nem minden rossz ellen éles kritikai harcot hirdeten gondolkodnak. Mindazonáltal „malórjuk” az, hogy nem tudnak olyan háborúhoz jutni végre, amely ne volna egyúttal mindig a legnagyobb esztelenségek oly tömegki-termelő je, hogy végül még „legderekabb és legmegbízhatóbb” emberrétegük, akarva-nemakarva is, mégis gondolkodóba esni ne kényszerüljön.

Malórjuk ez, mert ha az ilyen „agyepidémia” minden óvóintézkedésük ellenére mégis bekövetkezik, nyomban tapasztalni kénytelenek annak destruáló voltát;

mert aki gondolkodni kezd, nem gyűlölködhet már olyan fölfokozottan, mint ahogyan erre a „szent hadiérdek” szempontjából szükség volna. Hiszen nem hiába féltette is mindig oly nagyon a gondolatbacillusoktól derék katonáit az ő „nagy Frigyesük”, akinek sastekintete mindig észrevette, hogy katonáinak sorai nyomban bomlásnak indultak, ha azok gondolkodni kezdtek.

Mert való igaz, hogy az okoskodó embereknek egyre kevesebb, a már megokosodott embereknek pedig éppenséggel semmi keresnivalójuk sem lehet egy háborúban; mert egy háborúnak gyorsan és vadul cselekvő emberekre van szüksége: Vagyis olyanokra, kik meggondolás nélkül akárminő ostoba vagy örült cselekvésre is kaphatók, nem úgy, mint azok a „fenekoskodó” emberek, akiknek rossz szokásává kezd lenni az, hogy még a cselekvéseiket is megfontolni! próbálják. Csak világosan érthető hát, hogy miért oly nagy veszedelmet jelentő mindig az erőszakkal uralkodó érdekekre, illetve az ezen érdekekért háborúskodók érdekeire nézve az, ha az emberek az elmetornázás szenvedélyére adják magukat: Hiszen mi sem vetkőztetheti ki oly hamar az

embereket az eme érdekeket szolgáló állami eszmeruhákból és mi sem nemzetközösítheti őket oly nagy mértékben, mint egy becsületes, a dolgok végére járnai törekvő póznélküli gondolkodás. Kell is hát gondoskodniuk ez érdekeknek mindig idejében arról, hogy amennyire ez csak lehetséges, szigorúan tiltassék és diszkreditáltassék is minden elmemozdulás, mint egy „nemzeti erőket destruáló”, „szíabadkőműves-béreníci aknamunka”, vagy egy közönséges „hazaárulás”.

A pusztába kiáltó szocialisták

Mennyire iróniája is a történelemnek az, hogy az egyre elfajulóbb és mindjobban rothadó tőkés világrend, mely csak siettetni vesztéberohanását minden háború által, éppen a szocialisták részéről kell, hogy megkapja erre vonatkozó figyelmeztetését. Igaz, hogy a szocialisták ez intő szava legkevésbé sem e világrend védelme érdekében hangzik el, hanem kizárólag amia népmilliók érdekeiben, akiknek kálvária járatása és föláldoztatása nélkül ez a telhetetlenül üzleti világrend sohasem kísérletezhet holmi rabló-

kalandos háborúkkal. De teszik e figyelmeztetésüket a szocialisták azért is, hogy végre ráeszméltessék a jogtalan népmilliókat arra, hogy szabadságjogaik kivívása és gyakorlása nélkül mindig is csak ilyen tragikus áldozatai lesznek azoknak, akiknek csak egy istenük van: a pénz- és hatalomimádásuk önzése. Milyen megrendítően tragikus is tehát az embermilliók minden olyan történelmi helyzete, amelyben csak azért pusztulnak halomra, mivel még mindig, inkább a hamis ideálok papjait követik és még mindig cserbenhagyják az ő igazi barátait és krisztusaikat, a szocialistákat; és mert még mindig nem tudják méltányolni Jaurès nagy figyelmeztető igazságmegállapítását, hogy „a népek egy egyöntetű forradalma sokkal kevesebb áldozattal járna, mint egyetlenegy „mások” részéről lefolytatott akárminő rövidtartamú háború is”.

Nem meglepő, hogy csak pusztába kiáltó szavak lehettek eddig a szocialista igazságok tanításai, mert hiszen az egyszerű emberi élet megszületésénél és kifejlődé-

sénél is ezerszerte hosszadalmasabb processzust igényel a bölcsé váló emberi elme megszületése és kifejlődése. Hiszen Krisztus szocializmusát is csaknem hiába hirdetik az embereknek már két évezred óta, mert íme, éppen a vallási formásokhoz görcsösen ragaszkodók azok, akik a legkevesebb joggal vallhatják magukat krisztuskövetőknek: Miután a szomorú példák milliója is igazolja, hogy még csak krisztusi szellemben sem tudnak szocialisták lenni. Igaz, hogy ebben kaméleontermészetük praktikus érzéke is nagyban befolyásolja őket, amennyiben megérezni kénytelenek, hogy Krisztus szocialista-kommunista tanítása sohasem is diadalmaskodhatnék egy olyan társadalmi rendben, amelyben ígéhirdetése lépten-nyomon, jóformán csak érdekgarázdálkodásokba ütközhetnek.

Nem lenne-e hát csak a legkövetkezősebb dolog az, hogy ilyenformán Krisztus követőinek kellene tulajdonképpen legelső sorban küzdeniök, az olyan társadalmi rend ellen, amely a krisztusi elveken mindig csak élősködhet, de azok érvényesülését soha meg nem engedheti!

A háborús fertő

Ami az emberiségben beteges és gonosz hajlam csak lappanghat, az egy háború idején mind fölfakad, mint valami, a szervezetet halálra emészteni készülő, genyes rákkelevény: mert hiszen minden háború annyi szörnyű bűn és hihetetlen ostobaság szülőanyja, hogy bűneit és ostobaságait akár milliányi lexikonkötetben sem lehetne összesűríteni. Ám lehetne-e másként ez, amikor minden háború szinte kizárólag a legbrutálisabb akarások tornája és kultusza! Ama legalacsonyabb és leggyalázatosabb ösztönű akarások pályaterülete és hegemonizálója, amelyekkel lehetetlenség bármi mást, mint aljaságot és gonoszságot szolgálni. Miként képzelhetik is tehát bizonyos naiv jóhiszeműek azt, hogy az ilyen becstelen akarnokságokkal is lehetne szolgálni, akár a nemzetek életkeretein belül, a szolidaritás és szeretet szent ideáljait!

Nagynak mondott szégyenletes idők

Háború idején jaj minden olyan embernek, akinek szíve és értelme is van. Mert

minden háború összes szenvedői közül ők a legnagyobb szenvedői annak. Szennvedői és bűnhődői egy sötét múltnak, amiért nem harcoltak kellő eszmehívóséggel és energiával annak a lehetősége ellen. Mert ilyenkor éri utói életüket az a testüket és lelküket ízekre szagató kegyetlen bosszú, ami olyasmit láttat és tapasztaltat velük, ami még vérengző fenevadak közé sem való: Az a bosszú, amely csak azért következik be és sújtja őket a véráradatok pocsolyáiba, mivel mindig csak gyerekes komolytalanságnak vették a közélet kardcsörtetőit, az ucca dobpergetőit, a laktanyák trombitafúj tátoit, az évenként ismétlődő hadgyakorlatokat és mindazt, ami elkerülhetetlenül csakis háborúra vezethet. Mert hajh, ha csak kissé is komolyabban vették volna ezek jelentőségeit?...

Vajjon miben is nyilvánulhat meg a nagysága és dicsősége egy háborúnak! Abban-e, hogy az erősebb és gonoszabb legyőzheti a gyöngébbet és a jobbat! Vagy az válhatna becsületére egy háborúnak, hogy abban esetleg a pusztán szerencsésebb, kínverejtékes szolgaságba

taposhatja a kevésbé szerencsését? Minő erkölcsi és eszmei értéke is lehet tehát az olyan „nemzeti dicsőségnek”, amely csupán förtelmes háborúk árán érhető el?

Dicsőség vagy gyalázat?

Ám jó, fogadjuk el, hogy valamikor régen, a legnaivabb lovagidealizmusok korában valóban némi dicsőség is sugározhatott még szét a csatamezők fölött. De kérdezzük egyúttal: Minő dicsőség teremhet ott, ahol nem hősi bátorságok nyílttekintetű párharcosainak a küzdelmei folyhatnak le, hanem ahol már csak gépszörnyetegek és fojtogázok alattomoságai érvényesülhetnek?... Kérdezzük, vajjon katonai dicsőségszámba vehetjük-e még azt, ami már csak a technika tömegirtó gép készülékei révén érhető el? Vajjon minő dicsőségre méltó katonai erények tündökölhetnek ott, ahol a hegyeket, völgyeket és síkságokat mindent halálra dermesztő és fölégető, áthatolhatatlanul gyilkos gágrétegek ülik meg? Miféle nemes katonai dicsőség születhetik még ott, ahol már csak gyávának is minősíthető bújkálásokkal és alattomos

orvtámadásokkal lehet célt érni, illetve eredményt elérni? ...

Ó, nem kellene-e hát elsősorban éppen az igazi katonáknak tiltakozniok és föl-háborodniuk az ilyen dicstelen, minden lelki elszántságot és hősi bátorságot csak megcsúfoló harcmodor elleni... Nem lenne-e hát első- és végső soron nekik kötelességük protestálni mindem ilyen háború ellen!...

A besorozott sajtó

A nagy-tőkésaspirációk háborúiban, persze, a főtőkések kivételével, nemigen történhet kivétel akkor, ha azok hadiérdeke megkívánhat valamit. Ilyenkor még a sajtót is besorozzák tehát, noha közvetett hatalmi tényező. Mert hiszen ilyenkor akármi is igen könnyen, egyszerűen besorozható, kezdve a legtudósabb kinézésű egyetemi tanároktól a kimustrált konflislovakig. Viszont igaz az, hogy a tőkésérdekeket mindenkor hajbókolva jól kiszolgáló polgári sajtóval különben sem nehéz az ilyesmit megcsinálni, miután sohasem a közérdekű igazságok objektív védelmezője, hanem bármikor is

csupán hatalmi eszköze az osztályérdekű pártküzdelmeknek. De könnyen cselekedhető meg vele ez azért is, mert hiszen — még a legszelídebb békékben is, éppen ez a sajtó egyúttal a legveszedelmesebb és legfontosabb hadianyagnak a gyártója, nagyiparos. Iparcikke ugyanis nem más, mint a népeknek amaz ádáz nacionalista gyűlölnitudása, amelynek előállításához, az iskolák részéről szállított emberanyagon kívül, más nyersanyagra, mint hazugságokra, elferdítésekre és elhallgátásokra nincsen is szüksége.

De még a háborút az utolsó pillanatig mindenkor megvétózó szocialista sajtót is könnyen intézhette el eddig még minden háborús kormány, miután ez a sajtó, sajnos, csak a gyermekkorát élhette még. Elintézte pedig mindenkor úgy, hogy életben hagyta ugyan, de olyanformán, hogy csak a szemeit hagyta meg és főként a hangjától fosztotta meg. Ám életben is csak azzal a ravaszkodó célzattal hagyta, hogy a tudatlan, naiv tömegek előtt úgy tessenek az ügy, mintha most már a szocialisták sem elleneznék a háborút.

Hogyne volna érthető tehát, ha a hábo-

rúkbán a központi sajtóirodák és a sajtó-főhadiszállások részéről egységesen és tervszerűen irányított polgári sajtó hasábjai csak úgy hemzsegték is mindenkor a jelentőségükben fölfújtt győzelmi hírektől, a romantikusan kiszínezett, háborús kedvet élesztő haditudósításoktól és az olyan folyton-folyvásos előnyomulási jelentésektől, amelyekkel ha azoknak osak a fele is igaz lett volna, akár a földet is meg lehetett volna kerülni. De hiszen oly sűrűn is kapta ilyenkor ez a szolgálatkész sajtó, az illetékes helyről kiadmányozott „miheztartás végetti, szigorúan bizalmas” instrukciókat, hogy annál is inkább válhat érthetővé ez!

A kicenzúrázott igazságok

Kétségtelen, hogy a modern háborúk leggyászvitézebb hiaircosai a cenzorok, azért, mert hiába, mégis csak bámulatraméltó teljesítmény az, amit ezek a snejdig irodavitézek művelni képesek akkor, ha bizonyos nyilvánosság elé „tévedni” készülő helyzetjelentéseket oly észrevétlen ügyességgel fésülnek meg, hogy azok számtalanszor csak néhány szócs-

kának a kihagyása, vagy kicserélése folytán éppen az ellenkezőjét hozzák ki annak, amit kihozni szándékoztak. Így például azt, hogy akár a legjogosabb pesszimizmus is mindig a legjogosabbnak látszó optimizmussá változott meg a közügyességük nyomán. Dehát kell is, hogy méltóan töltsék be ebbeli hivatásukat, mert hát ilyenkor a vereségbeismeréseknek helyük nem lehet és a harc-téri kudarcokat legföljebb csak ilyen jelentés formájában szabad nyilvánosságra hozni: „Győzelmes csapataink kedvezőbb stratégiai helyzet megteremtése céljából tökéletesebb állásokba vonattak vissza.” S ó, hát nem fölemelő és példát adó-e ez a „bátorság”, ami háborúk idején az igazságokkal szemben nyilvánul meg?... Az a nagy „bátorság”, amely csak az ellenséggel mer szembenézni, de az igazságokkal, a való helyzetekkel nem?... Avagy a háborúban is csak kiteljesedne az a hatalmi rendszer, amely csak úgy biztosíthatja fönmaradását és uralmát, ha eltitkolja és eltakarja a népek tekintete előtt a valóságokat és az igazságokat? Ám bár igaz is, minek hősködné az ilyen veszélyes valóságokkal szemben akkor, amikor az emberek különösen ilyen-

kor tesznek tanúbizonyságot arról, hogy mennyire nem is fontos és mennyire nem életszükséglet még számunkra a mindenároni igazság; miután nemcsak hónapokon, de esetleg éveken keresztül is teljesen nélkülözhetik. Sőt még azt is eltérni képesek, hogy a valótlanóságok fölött kritikát gyakorló, vagy gúnyt űző merészségek, nyomban a legszigorúbban megtoroltassanak, mint ahogyan erre a legutóbbi világcsetepaté ' alatt is példa volt, amikor a berlini Simplicissimust azért sújtotta kitiltással a szövetséges fegyvertárs, mivel az egy képet mert közölni, amely úgy allegorizálta a hadseregét, hogy rajza egy oroszlánfejű közkatonát, egy szamárfejű tisztet és egy fejnélküli generálist sorakoztatott egymás mellé.

Rettegés a pániktól

Ám igen figyelemreméltó körülmény az is, hogy bizonyos államhatalmasságok milyen lelketű tömegekkel is merészelnek néha háborúkra vállalkozni; miután azt is megállapíthatjuk, hogy majdnem minden háborúba vitt nép csak

annyira „gyöngédlelkületű”, hogy egyetlen nagyobb kudarc vagy csapás is nyomban a legésznélkülőbb megfutamodásra ösztökélheti. Mert hiszen éppen a népeknek ezen páni félelemre való hajlamosága leplezi le a legjobban ama hivatalos eszméknek a gyöngeségét és erőltettségét, amelyek segítségével a népek egymásra uszítása lefolyhat.

Tulajdonképpen azonban a népeknek ezen hadiszempontból megbízhatatlan „gyöngédlelkűsége” nem azt bizonyítja, mintha a népeknek valóban is gyöngé lenne a lelkülete, hanem csak azt, hogy a népek kizárólag békességre vágyásának a természetessége, csupán alkalmat les mindenkor arra, hogy a háború természetellenes szörnyűségébe kényszerítettségéből mielőbb kiszabaduljon. És csak logikusnak vehető, ha a népek ösztönszerűen is olyankor tesznek kísérletet erre vonatkozóan, amikor a fölöttük zsarnokoskodó hatalmi erőszak, egy másik hatalmi erőszak részéről kap érzékeny csapást. Csak joggal retteghetnek is ezért mindig a háborús vezérek az ilyen ugynevezett „páni félelem” kitörésétől, amelynek jelentőségével annyira sincsenek tisztában, hogy csak egy tö-

meggyávasági, illetve nyáj gyávasági szimptomának minősítik azt. Könnyen megmagyarázható is tehát, hogy miért kényszerülnek mindig olyan kapkodó óvóintézkedések megtételére, amelyekkel biztosítani szeretnék magukat az ilyen „páni veszedelemmel” szemben. Ámde hiába helyeznek kilátásba még oly drákói szigorral lefolytatandó eljárást, az igen gyakran sok igazságot is szétsuttogó „álhírtérjesztőkkel” szemben is, és hiába alkalmazzák azokat egyre sűrűbben, mert sohasem csupán egyesek azok, akik az ilyen „álhírtérjesztéssel” foglalkoznak, hanem mondhatni, mindig maga a népi összesség is; sőt nem is annyira annak a békés foglalkozások mellett maradtottjai, mint inkább, annak a hadrakeltjei. Mit sem segíthet tehát már az ilyen helyzeten az, ha hirtelen beszüntetik is a veszteséglisták további kiadásait, ha fokozott mértékben kezdik is meghamisítani a statisztikát és még jobban szigorítják is meg a cenzúrát és így tovább. Mert ha egyszer csakúgyan kezdetét veszi a népeknek, a háborútól való borzadása, úgy ez ellen, semilyen még olyan hatalmi apellátának sem lehet helye többé.

Jellegzetes vezérkari műkifejezések

Mint ahogyan minden állapot és lelkület megalkotja mindig a maga külön és jellegzetes nyelvezetét, szó járását vagy frazeológiáját, úgy alkotja meg magának ezt a háború is. S az ilyen nyelvezet mindenkor olyan természetes kivetődés is, amelyen keresztül leginkább pillanthatunk bele az azt használók karakterébe. Mert, miként a táj szólásoknak, a zsidó zsargonnak, vagy a tolvajnyelvnek is megvan a maga külön jellemzősége és lélektana: úgy van meg a háború vezérkari nyelvezetének is ez a speciális karaktere és pszichológiája. Ennek a nyelvezetnek is van tehát számos olyan kiszólása és fogalomképzése, amely élesen bevilágít a militoizmus mentalitásába. Hogy csak néhányat idézzünk például azok készletéből, érdemes egy pillanatra eltűnődni azon, ha egy hivatalos hadi jelentés ilyen szavakkal közli a csupán nagy véráldozattal elérhető harctéri eredményt: „Isten segítségével hős katonáink ismét megtisztították állásainkat az azokba benyomult ellenségtől.” (Mintha csak férgektől tisztították volna meg azokat és hozzá isteni

segítséggel!). Vagy azon, amikor azt írják: „Vitéz katonáink folytatják ellenséges földön való előnyomulásukat.” (Mintha még a föld is ellenséges lehetne!) Vagy nem leplezi le talán eléggé a militarista mentalitást az a kiszólás is, amikor bizonyos kategóriájú katonakötelességről azt állapítja meg, hogy: jó vagy rossz „anyag”!

Semmi meglepő sincsen tehát abban ha még az éber akadémiák és egyetemek is fölfigyelnek az ilyen nyelvi fogalomképzésekre és sietnek is azok művelőit — mint legutóbb például egy német főhadiszállásmestert —, a nyelvfejlesztés tereén elért kiváló sikereik és érdemeik elismeréseként, doktorokká avatni.

A háború: joganarchia

Minden háború, az államokat előbb-utóbb nemcsak kifelé, más államokkal szemben, hanem befelé, saját polgáraikkal szemben is rablókká válni kényszeríti: Mert hiszen csak logikus függvénye a rablómentalitásnak az, hogy a rabló ott rabol, ahol tud; s ha azt, amit a vele szemben álló rablóktól megszerezni nem

tud, egyszerűen a saját hatalmi hatáskörébe tartozóktól veszi majd el; ha mingyárt nem a legszebbszavú és legbarátságosabb hangú felszólítások mellett is.

Avagy nem emlékeztetnek csak az ilyen eljárásokra, bizonyos háborús államok ama rendeletei, amelyekkel hadikölcsönkötvények jegyzésére, hadiszolgálat tételére, vagy javaknak rekvirálás útján való kiszolgáltatására kényszeríthették polgáraikat! Nem mondhatnók-e tehát, hogy minden háború csak a legfőbb bűn olyan szabadságjogát eredményezheti, amely büntetlenül akár gyilkolhat is, ha a rablás betyármesterségét gyakorolja!... Vagy ennek alapján nem foghatnók-e a háborúskodó államokra, hogy ők maguk rúgják föl olyankor, ha háborúskodnak, minden törvényes jogrendszerüket!

A szent kötelességgé emelt nagy bűn

Hogy megérthessük azt az értelmi és erkölcsi képtelenséget, amely mellett az embereknél a gyilkolás bűne még szent kötelességé is válhat néha, — mindenekeelőtt azt kellene vizsgálat tárgyává ten-

nünk, hogy egyáltalában milyen mértékben érzik és tudják az emberek bűnnek minősíteni a gyilkosságot?... S ha komolyan vizsgálni kezdjük a kérdést, lehetlenség rá ne döbbernünk arra, hogy ez a rettentő lehetőség csak azért következhet be, mivel az emberek csakúgyan nem is érzik, vagy nem is tudják azt, hogy miért bűn a gyilkolás és hogy mi is lehet eszryetlen gyilkosság történelmi jelentősége az emberi nem életében. Másrészt azonban érthetőnek is kell találnunk ezt, ha figyelembe vesszük, hogy oly társadalmi rendkeretben képes még élni az ember, amely még mindig nem adhatja meg minden egyes emberi életnek a képességei alapján való kibontakozásnak a könnyű lehetőségét. Vagy tanulhatja-e becsülni és értékelni az emberi életet az olyan rabszolga, aki mást sem, tapasztalhat maga körül, mint azt, hogy abban a társadalmi rendben, amelyben él, az emberi életnek nem a tulajdonságai és képességei adják meg az értékét, hanem az, hogy ki hogyan születik; szegénynek-e vagy gazdagnak, örökös jobbágnak-e vagy szabad nemesnek! Vagy lehet fogalma-e az embernek egy emberi élet képességeinek az értéke

felől ott, ahol még mindig nem tapasztalhatja azt, hogy minő jelentőségük lehetne azoknak a fejlődésre és a haladásra nézve, ha minden esetben szóhoz juthatnának! Vagy akkor, ha láthatja, hogy háború idején mint gyilkoltnak le esetleg ezrével a még kifejlődni nem tudott fiatal lángelmék, anélkül hogy erről az embereknek csak sejtelmük is támadhatna? Avagy kialakulhat-e a gyilkosság büntudata ott, ahol az államok maguk is elkövetgetik a gyilkosság bűntevését! S ha ezerszer is csak büntetésként alkalmazták az ilyen bűntevést? Mert nem örültség szükséges-e ahhoz, hogy egy újabb gazság elkövetésével büntessenek meg valakit egy elkövetett gazságért, vagy esetleg egy törvénytértésért?

Hazardőrök és kalandorok tenyészhelye

Az olyan társadalmi rendben, amelyben nem az emberek egyéni képességei értékeltetnek, hanem a jólszületések és az eszközeikben nem válogatós kíméletlen törtetések, nem is dominálhatnak vég-eredményében mások, mint közönséges

kalandorok és szélhámosok, akik vagy csupán vakszerencséivel, vagy szemfényvesztő aljassággal érhetik el sikereiket. Ahol pedig ilyenek dominálhatnak, hogysisne volna lehetséges az, hogy minden hivatalosság és félhivatalosság is csak azon mesterkedhessen, hogy mielőbb valami újabb háborús zűrzavar következze be, mert hiszen semilyen állapot sem nyújthat annyi alkalmat holmi kalandoroskodásokhoz és szélhámoskodásokhoz, és holmi érdemtelen érvényesülésekhez és hereelőnyök szerzéséhez, mint egy háború. Hogysisne tekinthetnők hát a háborúkat a bűnözések mesteriskoláinak! Hiszen a háborúk után következő bűnözési statisztikák is eléggé dokumentálhatják azt, hogy minő lélek- és jellemnemesítő hatása lehet akármilyen háborúnak is. Vagy kívánatos lehetne az olyan állapot, amely még olyanokat is szerencsevadászokká tud elzüllesztetni, lalkik különben mindig csak a becsületes értékeket termelő munka mellett maradtak volna! S akik csak azért züllenek ilyenekké, mivel a harcok véres forgatagában azt tapasztalhatták csak, hogy életbenmaradásukat szinte kizárólag a véletlennek köszönhetik? Miként ne

hatványozódnának liât meg a háborúk nyomán a hazardörök és kártyások naplopó és ártalmas hadai? S mindazok, akik a züllés lejtőjére kerülnek?

A hazaáruló háborúskodások

De ha még elfogadnók is a hazának ama legtorzabb eszmefogalmát, amit a hatalmi osztályérdekek ráerőszakoltak a népekre, akkor is, ha csak kissé gondolkozunk azon, hogy vajjon, akár egy ilyen hazának is az érdekében állhat-e néha egy háború, hát lehetetlenség, hogy ne jöjjünk arra, hogy bármilyen háborúval is, mindig csak a legnagyobb fokú árulást lehet elkövetni, még *egy* ilyen fogalma hazával szemben is; mert hiszen egyesetlegesen győzelmes kimenetelű háborúval sem lehet soha annyit nyerni, mint amennyivel többet kell elveszteni, még egy ilyen révén is. Hiszîen Norman Angell világhírû tanulmánya is megállapította már, hogy minden háború, bármilyen kimenetöle mellett is, csak igen rossz „üzlet”.

A háború természet- és észellenesége

Akik azt mondják, hogy a háborús rablás, gyilkolás és pusztítás csak természetes valami, olyasmit mondanak, mintha azt mondanák: Azok az állami törvények, amelyek tilalmazzák a rablást és gyilkolást, ugyancsak természetellenesek tehát Pedig az ilyen abszurditást aligha mernék állítani. Csak az sajátságos azonban, hogy a természetességnek eme nagyobb tudósai mégis oly könnyen kényszeríthetők minden békeállapotba, ha az jól jövedelmez nekik. De még ennél is furcsább az, hogy háborúk idején mégsem tolonganak azionban lanniak természetes állapotát kiélni, sőt ellenkezőleg, ott igyekeznek kibújni alóla, ahol lehet. Avagy csak úgy értelmezik ők az ilyen állapot természetes voltát, hogy ők csupán a hajcsár ai legyenek a háborús verekedésre kényszeríthetőknek?

Az ember alaptermészete kétségtelenül állati természet. Ám csak nagy tévedés lenne ebből arra következtetni, hogy tehát háborús hajlamainak is ez a meleg-

ágya; mert hiszen százszorta előbb állapíthatjuk meg bármikor is azt, hogy e beteges hajlamainak a melegágya csupán az állati alaptermészetének fegyelmezésére és vezetésére vállalkozott tévelygő intelligenciája. Mert hiszen kétkedni sem lehet abban, hogyha intelligenciájának fejlődéslehetőségei nem ütköznenek állandóan intelligenciaellenes önzésekbe, sohasem is tudna háborúskodni. Az ember állati alaptermészete tehát csak indifferens, vagy legföljebb elfajultsági esetekben is csak másod- vagy harmadrangú tényezőként bírhat befolyással, kizárólag észtévelygéseinek a folyományaiként kifejlődött háborús készségeire.

S csak a végtelenségig is ismételhetjük ezért azt, hogy a háborúkat nem rossz természettörvények, hanem kizárólag rossz emberi törvények idézik elő.

A háború üzletesei

Minden háború csak a legerkölcstelenebb meggazdagodási és a legönhibánkívülbb elszegényedési lehetőségeket növeli meg. Vagyis nemcsak a milliomosokat szapo-

rítja meg, hanem azok számához mind aránytalanabban a legszegényebbeket is, úgyhogy mondhatjuk, csak kiélezi azokat a vagyoni szélsőségeket, amelyek sohasem vezethetnek semmi jóra. S ne lepődjünk meg azon, hogy azt kell is hogy eredményezzék, mert hiszen *u* háborúkitörések első pillanatától fogva is nyomban megkezdődhetnek mindig akár a leggyalázatosabb spekulációk sáskahadjárásai is.

Igen tanulságos és gondolkodásra készítő jelensége minden háborúnak az is, hogy tartama alatt nincsen olyan akármilyen fantasztikus politikai vállalkozás vagy sakkhúzás sem, amely ne lehetne a bankok számára egyúttal kitűnő üzletág is. Hiszen így például, a különböző hadseregszállítási érdekeltségektől eltekintve, készséggel vállalkoznak ilyenkor mindig a bankok akár kémirodák létesítésére, vagy forradalmak megszervezésére is. És csak sejthető, hogy valószínűleg nem csupán fölbuzdulásból. Akárcsak bizonyára nem csupán patriotizmusból volt a nemrég jobblétre szenderült német monarchiának excsászára

egy hadianyaggyárnak a főreszvényese. Íme, ez is csak példa tehát arra, hogy a kapitalizmus, a pillanatnyi haszonért, akár olyasmire is vállalkozik, ami esetleg a saját veszét is jelentheti. Azt is, csak a háborúba kényszerített szegény emberek szerencséjének tekinthetjük, hogy a háborúk legfőbb gazdászai, csak nagyritkán tudnak jól és olcsón vásárolni, illetve gazdálkodni. És szerencséje ez az említetteknek főként azért, mert így legalább előbb fogy el minden; az a pénz is, meg az a posztó is, amely alapfontosságú eleme minden háborúnak és ilyenformán a háborúk lefolyásának az időtartamára ez is hatással van...

A nagytőkések háborús spekulációi

Hiába, ahol a tőke, ott ritka az emberszeretet és még ritkább az erkölcs. S ez érthető, mert nagytőkéhez, valóban becsületes és megérdemelt úton jutni, szinte lehetlenség. A tőkék birtoklásai ugyanis olyan korlátlan és élvezetdús életmódok folytatására csábítanak, hogy azok mellett az ember csak elbutulhat, illetve elgonoszodhat. A butaság és gonoszság ugyanis

tejtestvérek. Nem meglepő ezért, ha a kapitalistákat mi sem ambicionálhatja jobban, mint a legkielégíthetlenebb további pénzszerzés és az, hogy e célból agyafúrtnál agyafúrtabb spekulációkon törjék a fejüket. Dehát növekvő butaságuk és gonoszságuk folytán spekulációik egyre rövidlátóbbak és aljasabbak lesznek. Éspedig annyira, hogy végül magával a háborúval is spekulálnak már, illetve annak eshetőségeivel és következményeivel. Csillapíthatatlan profitéhségükkel pedig a következőképpen képzelik el ilyenkor a dolgot: „A háború üdvös lehet reánk nézve, mert először is letöri és csődbe juttatja kisebb konkurrensünket, majd meg bukásuk és az általános elszegényedés annyira fokozza a munkanélküliséget, hogy szinte ingyen juthatunk a proletariátus munkaerejéhez. Vagyis sok százszázalékos haszonra tehetünk majd szert, habár kisebb is lesz a piacok fölvevőképessége, de viszont jóval kevesebb munkával érhetjük el mindezt. Az államok is fokozott mértékben lesznek reánk szorulva, mivelhogy nyakig úsznak majd az adósságokban. Hatalmi súlyunk is tehát csak egyre kizárólagosabb lenne. A bennünket kiszolgáló em-

bermilliók pedig!... Azok meg a nehéz gazdasági viszonyok folytán csak még adázabbul lesznek kénytelenek önzőn egymás ellen harcolni, akár a pusztá megélhetésükért is; és ezért aztán kevésbé tudják majd a bajok igazi okát (amely a mi aranyzsákjainkban rejlik) fölismerni. Sőt, kényszerhelyzetükből eredőleg olyan szolgálatokra is lesznek majd egymás ellen kaphatók, hogy mi a legteljesebb biztonsággal gyakorolhatjuk hatalmunkat és élvezhetjük lucullusi élesztárainkai. Hát nem léssen pompás dolog mindez! Hogyisne lennének hát teljes szívvel és lélekkel háborúspártiak!!”

„No és aztán mit veszthetünk! Hiszen a háború minden pénzbeli teherviselését is egyszerűen azokra háríthatjuk majd át, akik értünk oly derekasan püfölni fogják egymást. Azokra az iskoláink által jól nevelt jámborokra, akiket néhány szép szóval, néhány vállveregető cirógatással akármihez is fölhasználhatunk és akárminek az elhivésére is bírhatunk. Igen, még annak az elhivésére is, hogy nemzeti becsületből és a haza érdekében állóan kell majd háborúskodniuk — éretünk ...”

Így okoskodnak ők ravaszkodva, de mégis

hihetetlenül bután és rövidlátón; mert hát nem tudják föltételezni az emberekről, hogy azok végeredményére mégis csak rá kell, hogy jöjjenek minderre és hogy azok mégsem fognak mindig csak a vallások misztikumához menekülni oly céllal, hogy a háború kérdéseitől megzavart értelmük és földült lelkiállapotuk abban keresse a megnyugvását. Mert hát elfelejtik az ostobák, hogy az emberi értelmeknek és szíveknek is van technikájuk és hogy az is egyre hatalmasabb iramban fejlődik, akár a gépek technikája és mint minden, de minden; anélkül, hogy ők, a tőkések maguk is sokat fejlődhetnének, még ezzel a fejlődéssel egyidejűleg, mert hát az ő hatalmuk nem a természet műve.

Vérmegváltás arannyal

Vajjon volt-e olyan háború már, amelynek ne lett volna olyan uralkodóosztálya, amelyik kényelmét biztosító tulajdonai közepette, minden háború dacára is, ne élhette volna azért továbbra a megszkott életmódját úgy, mintha az egész háborúhoz semmi köze sem lenne? Volt-e

már olyan háború, amelyben bizonyos nagytekintélyű és aranyvalutájú „jó családok” ne találhatták volna meg mindig könnyen a módját annak, hogy törvény (szerint ugyancsak hadkötelezett fiacskáik számára ne eszközölhetek volna ki, előkelő nexusaik révén holmi „nélkülözhetetlen” jogcímű hivatali fölmentéseket, vagy bizonyos „életbiztosító” kivezényléseket és beosztásokat. 1 És volt-e háború már, amelyben valóban rangra, korra és nemre való tekintet nélkül egyforma kötelességgé válhatott votoJa bárki számára is az úton-útfélen kiharangozott „hazafiúi kötelesség”, és amelyben ne hemzsegték volna mindenfelé, mint holmi „szemtelen piaci legyek” a titokzatos „lógók” megállapíthatatlan ezrei?...

Avagy egyáltalában csak addig is lesz majd lehetséges egy háború, amíg az emberek egyenlőtlenjogúsága ilyen simán és diszkrétén elintézhető lesz! És csak addig, amíg a háború forró gesztenyéjét annyi tengernyi mással is lehet majd a parázsból kikapartatni¹?

A háború őrjítő bizonytalanságai

Nincsen idegrombolóbb állapot, mint egy nagy bizonytalanság. Egy bizonyosságba, ha még oly nagy csapást jelent is az, mindig konyebb beletörödni, mlünt egy életkérdést jelentő bizonytalanságba. A háborúk pedig másból sem állanak, mint a legnagyobb bizonytalanságok egész láncolatából. Kézenfekvő tehát, hogy az elmeelborulások és súlvos idegbajok egész áradatát kell, hogy rázúdítsák az emberiségre. A háború nagy bizonytalanságai ugyanis olyan bizonytalanságok, amelyek azáltal következnek be, hogv Tell Vilmos almafeladatának a megoldását megbízhatatlan lövészekre bizzuk; sőt olyan lövészekre, akik nem a fejünkön lévő almára, hanem egyenesen a fejünkre pályáznak. Pedig ha lehetnének elkerülhető bizonytalanságok, úgy azok a háború őrjítő bizonytalanságai.

Szerencse, kegyelmes úr, a fővezér

„Szerencse, semmi más!” — mondják igen p-vakran még maguk a hadvezérek is... És csakúgyan, ahogyan egry háború

összes mellékkörülményei és epizódjai legnagyobbbrészt a szerencsén vagy a szerencsétlenségen múlnak, úgy dől el ezen a kérdésen a háborúk végső sorsa is. Olyan kirándulásokhoz hasonlíthatjuk ezért a háborúk legtöbbjét, amelyeknek kimenetele mindig attól függ, hogy találunk-e majd négylevelű lóherét a pirosvirágos csatamezön vagy sem. Mert hiszen reálisan és tudományos felkészültséggel sohasem számíthatók ki előre egy háború eshetőségei. Hiszen Wells is leszögezte már: „a katonai tudományok sohasem állanak a modern viszonyok színvonalán.” És nem állhatnak ilyeneken azért, mert mindenkor csak múltbeli tapasztalatokra vonatkozhatnak és mert egyszerűen semmi sem ismétlődhet fejlődés nélkül. Zseniális hadvezérek nincsenek, legfeljebb szerencsés és vakmerő hadvezérek lehetnek.

Csak ellentmondás ezért az is, ha egy csupán szerencsén múló háborúhoz, bizonyos égi hatalmak segítségét kérik. S bár ellentmondás is, de hát — a népek előtt mindig leplezni kell azt, hogy minden háború kimenetele, főként a szerencsétől függ!.

Hadvezetés erkölcs és logika nélkül

Háborúk idején oly megmérhetetlen nagy felelősséget hárítanak mindig bizonyos hadseregvezetőkre, hogy azokkal még a legbölcsebb emberek is alig tudnának megbirkózni. És mivel ilyenkor mindig meglehetősen sok is az ilyen felelősségteljes hatalmi állás, és a bölcsek mindig igen ritka fehér hollók, nincs mit meglepődni azon, ha ilyen időkben, az ilyen felelősségterhes főtisztségeket, akárhányszor még csak nem is okosokra, hanem kimondott szamarakra kénytelenek bízni. Vagyis olyanokra, akik ésszel fel sem foghatják az ilyen óriási felelősségteljeséget. Vannak ugyan olyan eltérő katonai felfogások, amelyek azt tartják, hogy egy jó hadvezetéshez nem is üdvös az ilyen nagy felelősségtudat. S ezek logikázása talán még a leghelyesebb, mert valóban, nem nagyon lehet felelős-ködni ott, ahol szinte lehetetlenség bármilyen felelősséget elvállalni, miután minden esetleg egészen csekélyke mellékkörülményektől is függhet. Mert ezt figyelembe véve, csak logikusan mondják is hát azt az ilyen katonák: „a katonát csak egy felelősségrevonás érheti: a harc

feladásáért való felelősségrevonás.” Mert, ezek szerint, minden katonának, aki tudatában van annak, hogy mily véletlenszerűen múlhat néha egy háború sorseldőlése, akkor is kell még erőszakolnia a harcot, ha pediglen annak megnyeréséhez semilyen reális kilátása sem lehet. Csak a helyzet mivoltával járó dolog, ha annál felelőtlenebbik és gonoszabbul folyhatnak is hát mindig háborúk idején, az olyan, akár százezrek fűbeharapásába kerülő kísérletezések, menél gigantikusabb tömegek mozgósíthatók egy háború számára; — mert hiszen annál több is mindig az olyan, a tűzvonalaktól távoleső és az azokban lévő igazi állapotokat nem is sejtő főparancsnokság, amely akárhányszor, csupán hangulatok hatása alatt, esetleg csupán politikai szempontból, vagy netán csakis azért rendel el egy általános hadsereg-támadást, hogy bármi áron is, legalább valami kis sikerrel kedveskedhessen a fejedelemnek a születése- vagy a nevénapjára.

Dehát a népek mégis erkölcsöt és logikát követelnek még a hadvezetésektől is! Pedig ha tudnák szegények, hogy ilye-

nekkel, akár napokig sem lehetne egy háborút elvezetni!?

Ha tudnák, hogy minden háborúban csak az a Clausevitzi mentalitás érvényesülhet, hogy „lesz, ahogy lesz!” — bizonyos, hogy jobban is gondolnák meg mindig a háború dolgát!

Hadastyándiktátorok és hiú bálvány-hadvezérek

Minden háború annyira a legesztelenebb lehetőségek ideje, hogy abban nemcsak túlnagy felelősség juthat ki egy-egy vezérnek, hanem az is gyakran megismétlődhet, hogy az ilyen tisztségeket teljesen kivénült „kamáslisokra” is bízhatja valamilyen jutalmazó kedvű fejedelmi kegy. Vagyis olyan öreg emberekre, akik meghajlott térdekkkel, megőszült vagy kihullott hajú koponyával is akarnokoskodhatnak ilyenkor bizonyos tradicionális koridősségnek a jogcímén. Éspedig csupán azért, mivel egy „történelmi név” viselői, vagy mert minden rangot is elérhettek egy olyan rendszer mellett, amely aszerint avansálja a katonáit, hogy azok hogyan tudtak bizonyos fő-

ként statisztikai adatok „bebiflázottságát megkövetelő” vezérkari vizsgákon átesni és utána — a legelőkelőbb kaszinók és klubok életén keresztül — nagytekintélyű protektorokra szert tenni. Pedighát, akárcsak a kétszerkettő, oly világos lehet, hogy az ilyen érdemparancsnokok semmiféle új és gyors tapasztalásokra vagy szükségszerűen változó konzekvencialevonásokra sem lehetnek alkalmasak többé. Mint ahogyan nyilvánvaló lehet az is, hogy ilyenek, legfeljebb csak arra bizonyulhatnak jóknak még, hogy azáltal adjanak dolgot az udvaroknak, hogy ott intrikáljárnak egymás ellen, s ott igyekezzenek egymás nyakába sózni bizonyos elkövetett hibákért a felelősséget, ahol erre módjuk adódhat, vagy azáltal, hogy csak azért is kereszttezzék olykor egymás akaratát. Csak természetes tehát, hogy minden háború, mely ilyen vezérek maradi tapasztalatai szerint indulhat meg, csakhamar olyan épületesnél épületesebb vizsalyok, baklövések, fejetlen és tervszerűtlen kapkodások kínos vergődésébe kell hogy kerüljön, hogy annak árát csupán eltékozolt népéletek vérével lehet meginni.

De minden háborúban nagy baj eredményezője lehet az is, ha bizonyos fejedelmi autokráciák, ugyyszólván csak hercegeket neveznek ki hadseregfővezéreknek, miután úgy vélekednek, hogy igazi katonai tehetségek csupán dueei bölcsőkben szülehetnek meg.

Olcó dicséreték, lealázó kitüntetések

S vajjon nem mélyen lealázó-e minden emberi önérzetre az, ha bizonyos dölyfösködő parancsnokok, vállveregető ceremóniák közt olyasmiért tüntethetnek ki selyemszalagos fémérméssel embereket, amit azok csak kegyetlen kényszerűségből vagy beléjük szuggerált tudatlan kötelességteljesítésből követtek el! Olyan tettekért, melyeket zavarosan értelmezve, hol „katonai”, hol meg „hazafias” kötelességteljesítésnek tüntetnek fel? És hozzá akkor, ha olyan körülmények közt részesítik ilyen kitüntetésekben az embereket, amikor nemcsak tényleges „éremek és igazságok” alapján végezhetik el az ilyen kitüntetést-osztogató feladatot, hanem aszerint is, hogy ki barátjuk, ki szolgálatkészebben hízelgőbb, vagy

ki szimpatikusabb a számukra. Vagy akkor (mint ahogyan erre is számos példa volt), ha bizonyos főparancsnokok olyanoknak is osztogathattak ilyen vitézségi medáliákat, akik mint a „puccer-jaik”, legfeljebb azáltal szerezhettek maguknak érdemeiket, hogy diszkrét magánkurírjaikként, egyszer-másszor néhány csomag süteményt és befőttés üveget hoztak nekik hazulról a frontra. Sajnos, igaz azonban, hogy az ilyen kitüntetések még mindig igen kapósak, mert hát még nagyon számosak az olyan buta és hiú emberkék, akiket még az életük kockáztatása árán is ambicionálhat az ilyen kitüntetészszerzés; csakhogy életük fogytáig azzal büszkélkedhesenek a'zltán nagy gyerekesen, hogy győztes háború esetén, az ő érdemük is a győzelem dicsősége, vagy hogy vesztes háború esetén azt mondhassák: „Nem rajtunk múltott, mert mi megtettük a kötelességünket!”

A leállatiasított és elvadított emberek

Hát nem „nemes” célja-e minden háborúnak az, hogy úgy eldurvítsa és elva-

dítsa az embereket, hogy emberi vonás is alig maradjon rajtuk! Merthát a háború öszentségének, főként trágárbeszédű, szívtelenül és ostobán markos emberekre van szüksége! Olyanokra, akiket az ugynevezett „altiszti kitalási” virtusok nevelnek és szállítanak neki; amely virtusok megkergült hatalmaskodói úgy ütök-verik, pofozzák, korbácsolják és köttetik ki órákra semmiségért az embereket, hogy végül nemcsak a saját, de a mások szenvedései iránt is érzéketlenné kell hogy váljanak. Jelszavuk ugyanis: „Keményen kell bánni a gyerekekkel, mert a háborús élet is kemény ám!” De hiszen nagy szüksége van is mindig minden hadakozó félnek efféle minden kegyetlenkedésre képes, marconalelkű, kérgesszívű ős-”hunokra”; mivel csak ilyenek révén juthatnak a rettegettség rémülethírébe, az ellenfél megfélemlíthető' békés népei körében. Mert még mindig kísért ám az ó'si babiloni elv: Kegyetlenkedésekkel kell demoralizálni az ellenség ellentálló-képességét!

Ne is lepődjünk meg tehát azon, ha háborúk idején, még a tantermekből, a dolgozószobákból és az alkotás műhelyei-

ből sem kímélik kiragadni az embereket azon célból, hogy kissé kigyomlálják belőlük az ilyenkor csak terhes és szükségtelen szellemi nemesedettséget és lelki finomodottságot. S miért ne cselekedhének ezt meg velük, amikor már akkor is barmokká süllyeszithetik őket, ha pusztán testi kondíciók szerint is, egyszerűen csak besorozhatják őket!...

Emberek, mint dögmadarak

S ahogyan az elhagyott csatateret a dögkeselyűk és a hiénák ellepni szokták, úgy követik mindenüvé nyomon a hadakozó seregeket azok a manipulánsok, akik mint élelmiszerraktárak vezetői szépecskén „vagyonosodhatnak” is. Éspedig azért, mert ugyis gazdálkodhatnak ezek, hogy egyre dézsmálhatják a tűzvonalon lévők élelmét, amit különböző alkalmi ürügyek alatt ki sem küldenek hozzájuk, vagy hogyha ki is küldik nekik, legföljebb gyenge répaleveseik, zsírtalan főzelékek és romlott húsok formáiban teszik ezt; úgyhogy a szegény, egyre hulló és vérző katonák végül a tábori kutyák és patkányok pecsenyéi-

nek a lakmározásaira is rákényszerülnek, sőt akárhányszor a temetetlenül maradt, oszlásnak indult katonahullák kenyérzsákjainak a morzsamaradványait is összekuporítani kényszerednek. De az ilyen hullacsináló manipulánsok ahhoz is jól értenek ám minden ilyen „jó alkalomkor”, hogy mint kell úgy visszatartani a harcosok zsoldjait, pénzküldeményeit és csomagjait, a tűzvonalak megközelíthetlenségének az ürügye alatt (míg csak azok nagy része föl nem morzsolódik a harcok folyamán), hogy végül is hamisított aláírásokkal ők sikaszthassák el az ily illetményeket és küldeményeket. S valóban, az ilyen emberi dögmadarakat és az ilyen kegyelelteértő hullafosztogatókat tízezzrel is termeli ki magából minden háború!

A háborúskodás eszközei

A háborúskodás eszközei sohasem lehetnek válogatás tárgyai, mivelhogy minden hadakozó félnek csakis egy célja lehet: győzni bármi áron és akárhogyan is! Logikus tehát, ha a háborúk aljasságai sem ismerhetnek soha határt ördögi ötle-

tességeikben. Semmi fontossága sincsen ezért soha annak, hogy valaki miként kerül ki győztesként egy háborúból: mint oroszlán-e vagy mint róka; — mert végeredményében „igaza” is mindig csak annak lehet, aki győztesként kerül ki abból. Behat ez a háborús elv igazsága hatotta át már Hannibál seregevezéreit is, akik kigyókkal telt hordókat gurítottak a hegylejtőkre felnyomuló ellenség közé... És azóta, nem is képzelhető el olyan gaz aljasság és alattomoság, amit egy háború a célja érdekében ne szentesítene; miért is mondhatni, hogy a hadakozó felek ugynevezett „lovagi becsülete” sem érhet semmit már, miután akárhányszor csupán egy aljas taktikává züllik le oly célzathoz, hogy az ellenfél naivitásával vagy jóhiszeműségével visszaéljen. Különben is pedig az ilyen „lovagi becsületet”, melyet méltán akár „haramiabecsületnek” is nevezhetünk, csak addig gyakorolja esetleg az egyik fél, amíg fölényes biztonságban érzi magát az ellenfelével szemben; és nyomban megszegi azt, mihelyst győzelmi kilátása kétséssé válik. Éppen ezért, háborúskodó felek között nem is lehetséges olyan bűn, amely bűn-

számba jöhetne, ha azt az ellenféllel szemben követik el.

S vajjon nem igazolja-e mind ez is csak azt, hogy minden háború csupán az elvetemültebb, a gonoszabb és az alattomosabb fölényét és győzelmét hozhatja meg, — és csak vajmi véletlen folytán esetleg a valamivel jobbét, okosabbét és értékesebbét? Mintha csak a clémonikusabb, a förtelmesebb lenne a jobb és az értékesebb! (A tőkés világrendben!) Modern hadászati nyelvre fordítva pedig az ... aki több lángszóró tűzsugaraival képes elborítani az ellenfél frontját; ... aki ügyesebben spriccelheti le benzinnel és petróleummal az ellenfél állásait és gyűjthatja föl azokat; ... aki észrevétlenebb csapdákat, aknákat, nagyfeszültségű villamosárammal telített drótokat tud a védelmi terepen elhelyezni; ... aki zajtalanabban fűrhatja magát ellenfelének az árkai alá oly célból, hogy a levegőbe röpítse azokat, aki precízebben és hatásosabban működő tomegmészárlógépeket tud alkalmazni; ...aki előbb tudja a másikat kiéheztetni, a mögöttes országterületeket gyilkos gázfelhőkbe fullasztani; ...aki több repülőgéppel és ügyesebb kémekkel rendelke-

zik, vagy aki előbb tudja a másikat forradalmasítani és így tovább, és így tovább ...

S nem döbbenetes mindez?... Dehát ez ama híres Machiavelli-tétel gyümölcse: „Ha egy cselekmény bűnös is, csak sikere legyen, — mert akkor nem vádolható”.

A gép- és gázháború

Egyre jobban tapasztallbatjuk, hogy a háborúk hovia-tovább mem annyira a fizikai erők, mint inkább a szükségszerűen némi értelmi erővel párosuló fizikai erők részéről kezelt gépek mérkőzéseivé válnak s hogy mindkevésbé maguk az emberek, hanem mindfokozottabb mértékben csupán az egyre tökéletesebb hadigépek és hadászati eszközök ütköznek össze egy háborúban. Csak érthető is tehát, ha a katonák is egyre inkább vesztik el hitüket elképzelt és gyakorlatóságukká vált ugynevezett „katonai hivatásukkal” szemben, és hogy egyre jobban terjed közöttük is az a fölfogás, hogy a modern háborúskodások katonákhoz egyre méltatlanabb harci feladatok elé állítják

őket. Hiszen a hadseregek rohamos technizálódása egyre kevesebb igazi katonát és egyre több pilótát, gépészt, szerelőt és egyéb szakfoglalkozású egyént igényel. S ha a jövő gázháborúinak az eshetőségeire gondolunk, lehetetlenség, hogy ne támadjon olyan impressziónk, mintha bebizonyosodni készülne az, hogy kizárólag az elemeknek egymást nem megsemmisítő, hanem egymással vegyületekbe erősödő harca lehet csak természetes folyamat és hogy ezáltal mindinkább igazolódna be minden emberi háborúskodás természetellenessége és tarthatatlansága is. Mert hiszen csak nyilvánvaló, hogy az egyszer végrevalahára értelmessé tökéletesedett ember nem is vívhat többé már csak elemi harcot egymással.

Vannak ugyan konok, értelmi belátásra képtelen militaristák, akik erőnek-erejével hangoztatják azért azt, hogy a gázháború sem lesz azért annyira irtózatoss és veszedelmes, mint ahogyan azt bizonyos tudákos pacifisták mindenfelé kürtölgetik; — mert hiszen minden csak addig félelmetes, amíg új és amíg annak veszedelmével szemben a védekező lehetőség még ismeretlen. S ebben kétségtelenül van kis igazságuk, csakhogy éppen

arra nem gondolnak (miután nyilván nem is akarnak gondolni rá), hogy az emberi értelem fejlődése még akkor sem a háborút szolgálja, amikor technizálja és kemizálja azt, hanem éppen ellenkezőleg, azt a békelehetőséget, amely végül mégis csak teljesen lehetetlenné tesz majd minden ilyen nivótlan harcot. Feltevésüknek az a látszata pedig, mintha a fejlődő értelem mindig is szolgálni kényszerülné a háborút, illetve a militarizmust, csak addig maradhat fenn, amíg az emberi tömegek öntudatlansága folytán a rajta élőködni tudó kapitalista világrend, csakúgyan a szolgálatába kényszerítheti még az emberi agymunkák találmányait.

Máskülönben azonban örökölt betegsége minden militarizmusnak az, hogy struccpolitikás módon egyre makacsodik tudomásul venni a praktikus tudományok ama egyre precízebb és kiszámíthatatlanabb hatóerejű új találmányait, amelyek mindrohamosabban változtatják meg a háborús harc módját. Mert melyik némi előrelátnitűdás is ne kényszerűne immár megállapítani azt, hogy a közeljűvő különbözű gép-, rűpűlű- és gázdivizűiűival szemben, olyan kompli-

kált felszerelésű katonasággal védekezhetni majd csak, amely viszont éppen ennek következtében, ugyyszólván minden harci ruganyosságát is elveszti; és hogy ezáltal csak mindkevésbé használható hadiszervvé lesz? Hiszen minden újabb háború csak csúfot űzött még az utolsó háborúk megcsodált gépszörnyeiből is! S íme, jelenleg is, alig vagyunk túl még a világháborún, máris egész kollekciója találódott ki az olyan újfajta gyilkos gázoknak, hogy az ellenük való védekezés lehetősége csak egyre problematikusabbá válik. Hiszen olyan gáz-ágyútípusokkal is kísérleteznek már, amelyekkel a magasabb, ritkalevegő'jú és ennélfogva kis ellentállóerejű légrétegeken keresztül már nem is tízezer kilométeres, hanem százezer, sőt millió kilométeres távolságokba is lövelhetni majd ki a jól tempírozható és legkomplikáltabb töltésű gázlövédékeket.

Az utolsó háború

A háborúnak végül is, a háború ama végső határáig fejleszthető pusztítási lehetősége fog véget vetni, amikor a tech-

nika tökéletesedése következtében az országok minden talpalatnyi röge, egyformán veszélyeztetett területté fog változni; és amikor nem lesz többé lehetséges az, hogy egy háborút, csupán fegyverbe kényszerítettekkel és annak érdekeltjeitől távoleső vidékeiken tudjanak lefolytatni, miután abban az otthonmaradtak éppen olyan veszélyben forognak, mint a hadigépek kezelői. Mert amíg egy háború, a népeknek csupán egy kis hányadával és annak csupán dobpergéses, kürtszavas rohamaival, kardvillogtataival, majdmeg primitív ágyúk és puskák puffogatásával lefolytatható, addig az még mindig valahogyan elviselhető lesz.

Céltalan tébolyharc

Még nem volt háború, amelynek hadakozó felei elérhették volna ama céljukat, hogy egymást tökéletesen legyőzzék, illetve megsemmisítsék. És nem volt még háború, amelynek győzői ne arathattak volna csupán egészen gyenge fölényű diadalt a legyőzöttek felett; miután minden háború kimenetele attól is

függött, hogy melyik fél tudott tovább dacolni a legteljesebb elerőtlenedés ellen: Vagyis minden háború mást sem eredményezhetett még, mint azt, hogy abból annak győztesei csak oly összetörten és legyengülten kerülhettek ki, hogy jóformán más feladatuk sem maradhatott, mint ismét összeszedni magukat, kiheverni a veszteségeket és pótolni a soha nem pótolhatók Még a leggy őzei - mesebb háborúk is csak élvezhetetlen fanyar gyümölcsök tehát! Mi célja hát az olyan hadakozásoknak, amelyeknek más kimenetelük sem lehet és csupán egy hihetetlenül nagymérvű energiákat vesztő örökös ide-odahullámozásnál egyebet sem eredményezhetnek! Hogy észnélkül egyre csak elülről kezdődjék meg a megkísérlése annak, ami ki nem vívható és el nem érhető”?...

Az emberéletek elértéktelenedése

Csak magától értetődik, hogy az emberi életek értékének hihetetlenül csökkennie kell akkor, ha százezrek, sőt milliók válnak elpusztíthatókká és megnyomoríthatókká; holmi örületes akar-

nok- vagy érdekcélokért... Amikor ez-
rével végezhetik ki az embereket, ha a
tébolyultság parancsainak engedelmes-
kedni vonakodnak; ha százezzrel hají-
gálhatják holttesteiket a tömegsírok
meszes gödreibe; amikor szinte legki-
sebb lét jogukat is elveszítve, csupán szá-
mökként szerepelhetnek, amikor életben-
maradásuk csak a legnagyobb szeren-
csén múlhat; amikor olyan hatalmi visz-
szaélések is fordulhatnak elő tömegével,
hogy léha, életüket féltő parancsnokok
egész ezredeket is parancsolhatnak telje-
sen oktalan harcokba, csakhogy azok föl-
morzsolatása árán, mielőbb ismét vissza-
vonassanak a biztosabb „Hinterlandba”;
amikor igen könnyen a legcsekélyebb
kémgyanússág is akasztófa alá juttat-
hatja még a legártatlanabb embert is;
... amikor ostoba és gonosz emberek
náluknál különb százezrek fölött diszpo-
nálhatnak ; ... és amikor olyan rendszer-
rel pótolják a frontokat „emberanyag-
gal”, hogy tekintet nélkül előadódó szük-
ségyszerűségekre, szinte automatikus pon-
tossággal küldik azoikra és újabb menet-
turnusokat, csakhogy így is kényszer-
ítsék a seregvezéreket arra, hogy csi-
náljanak hát valamit, mert különben a

felgyülemelő emberáradatnak még az élelmeztetése is leküzdhetetlen problémává válhat...

S vajjon érhet-e ilyen viszonyok között akár egy fabatkát is az emberek élete! ... Avagy valami „nagy és szent” cél érdekében kell így leérintéktelenedniök az emberi életeknek! ... Miféle cél érdekében! ... Csupán egynéhány hatalom hóbortos és nagytökés céljai érdekében!... Hát lehetséges ez!... Lehetséges volna az, hogy az emberiség még mindig olyan egész nemét csak mélyen megszegyenítő értelmi fokon állana, hogy az efféle bitang önzésőrületek teljes szabadsággal garázdálkodhassanak rajta!

S kérdeznünk kell ezt, mert hát úgy látszik, bármennyire lehetetlennek hangozzék is, mégis csak, nagyon is lehetséges még mindez!

A zsúfolt kórházvilág

Hiszen tőkésvilágrendünk békéje sem tekinthető másnak, mint egy súlyosnál súlyosabb betegektől csak úgy hemzsegő kórházvilágnak; egy „rendnek”, amely háborúi idején olyanformán fejleszti ki

aztán a maga tökélyét, hogy valóban, egyetlen nagy kórházzá és temetővé változik: Egy olyan döbbenetes iszonyattá, hogy azt semilyen képzőművészet vagy írásművészet sem tükröztethetné hűséggel vissza! Mert nincsen túlzás, amivel túlozható volna.

Mert ilyenkor bizony kisszámú, de a népek nagy szegénysége folytán, mégis mindig túllétszámú orvosai sem kényszerülnek oly nagyon ambicionálni azt, mint különben, hogy megélhetésük biztosítása végett, a patikusok méregkeverő szerzetével szövetkezve, csak mennél nyavalyásabbá tegyék a már amugyis oly nagyon beteg, szegény emberiséget. Mert ilyenkor jó kollégájukká, alapos segítő társukká válik a háború; miután oly bőséggel nyújtja nekik az alkalmat arra, hogy a harcterekről a műtőasztalokra kerülő páciensek millióinak a húzában és vérében úgy turkálhassanak könyökig, hogy a metropolisok vágóhídi mészárosaival is nemes konkurrenciara kelhetnének. S mert hiszen ilyenkor úgy össze-vissza szurkálhatják a különböző ojtósz áramokkal az embereket, hogy végezetül azok még magával az étellel szemben is immúnissá válnak.

Íme, mégis csak akad valami, amiért érdemes lehet hébe-hóba egy ilyen átkos háborút felidézni!!...

A háború számadatai

A háborúk igazi veszteségei mindig kiszámíthatatlanok, mert hát sohasem szabad veszteségüknek csak a „hősi halottá” váltak, vagy a koldussá és nyűggé lett megrokkantak számát tekintünk. Mert azt is kellene mindig hozzávetőlegesen kikalkulálnunk, hogy mennyivel maradt el azok következtében a népek szaporasága, mennyivel születtek kevesebben és mennyivel haltak meg többen időelőtt, valamint azt, hogy mennyivel is lettek alatta többen betegek, mennyivel több a csenevész, rosszul táplált gyermek, mennyivel több az emberek együttélését disszonáló ideg-roncs, mennyi ember lett ismét holmi vallási bigottságok áldozatává, hogy mennyivel maradhatott el az emberek általános értelmi fejlettsége, mennyi kiváló képességű emberélet és tehetség pusztulhatott el általuk, hogy mennyivel kevesebb nagy, közértékű al-

kotással szegényedhettünk meg, hány ember ment teljesen tönkre, milyen mértékben fokozódott csak az elszegényedés és milyen mértékben apadtak a munkalehetőségek és így tovább, ad infinitum... Ezekre is kellene mindig gondolnunk, amikor a háborús veszteségek igazi nagyságát csak hozzávetőlegesen is elképzelni akarjuk! Ezekre a statisztikai kérdésekre kellene feleletet keresnünk, mert ezekre bezzeg sohasem szeretnek felelgetni, az olyan kormányzatok, amelyek elmúlt háborúk részbűnősei vagy újabb háborúk előkészítésének a bűnősei!...

Mert mingyárt de kétségbeejtőbbnek láthatnók a háborús „misztítások civilizációjának” a jelentőségét és kihatását minden időre, csakúgy a közel, mint a távol jövőkre: Mert érdemes lenne kiszámítani, hogy például egy századokkal előtti háború is mennyire vethette vissza egészen napjainkig kiható módon az emberiséget fejlődési lehetőségeinek az útjáról...

Ma jóbarát, holnap ellenség; vagy fordítva

Ahogy nem lehetséges komoly és tartós szövetség rablók között, úgy nem lehetséges egy ilyen, akármilyen közös célért küzdő hadviselők között sem; mert az ilyen szövetségeknek semmi más alapjuk sincsen, mint a momentán rabló érdek. Valójában azonban, az ilyen „jó szövetségesek” a tulajdonképpeni és hozzá a legveszedelmesebb ellenségei egymásnak; miután nem nyíltan, hanem csak titokban azok. Éppen ezért, nem is akadt még olyan hatalmas szövetség a történelem folyamán, amelynek tagjai között ne dúlt volna az állandó egymást gyanúsítás, egymást ellenőrzés és egymást kikémlelés: mert hiszen a legjobb szövetségesek közt is állandóan kell, hogy folyjék a versengés azért a bizonyos „nagyobb érdemért”, amely nem az igazság alapján, hanem csupán a nagyobb erővel és nagyobb hazugsággal szereshető érdem; miután minden esetleges koncelosztás csak egy ilyennek az aranykulcsa szerint történhetik meg; — hacsak nem következik be az az eset, amely ugyancsak nem ritka, hogy az erő-

sebbnek megmaradó szövetséges, azon a jogcímen, hogy segített, egyszerűen bekebelezi, cápa módjára fölfalja a gyengébbet s bizony nem egyszer még jobban, mint ahogyan a legyőzöttet erre a sorsra juttatni tudná.

És arról ismerhetni meg mindig a legjobban az ilyen „jó szövetségeseket”, hogy mindenkor a legteljesebb ambícióval igyekeznek egymást főként jól kihasználni, egymás érdemeit leplezni, a sajátjaikat fölfújni, egymást félrevezetni, kijátszani, zsákmányokból kirekeszteni; és mindannak dacára, hogy közben azért állandóan kocintgatnak és iszogatnak olyan „győzelmi medve bőrére”, amely medvebőr esetleg jómaguk is lehetnek még Fortuna balkegyelméből kifolyóan.

Nem sajnálnivaló-e hát csak minden olyan népi jóhiszeműség, amely képtelen megszimatolni, hogy mi is lappanghat tulajdonképpen azok mögött a „jó szövetségesi” egymás között való öüvadozások és egymást ölelgetések megható és lelketemelő jelenetei mögött! Mert hát az ilyen „isitenadta nép” annyira naívvul alkalmazkodó ilyenkor, hogy urai parancsára, ha azok érdekei megkívánják, akkor is tud

vaikon bízni az ilyen esetleg egészen frissensült „fegyverbarátban”, ha netán százados hagyományú „kutya-macska” barátságban is lehetett csak eleddig vele. S miért ne érthetnők meg az ilyen népek nagy barátkozási hajlamait és képességeit, ha másrészt azt is tapasztalhatjuk ezzel szemben az ilyen népek részéről, hogy ahogyan képesek lehetnek egyik napról a másikra ellenségekből „jóbarátokká” válni, úgy tudnak hirtelen barátokból ellenségekké lenni, ha akármi csekélyke érdek is ellentétbe hozhatja őket.

A háború demokráciája

Hát nem szép és fölemelő idő minden háborúkitörés ideje! Hiszen oly nagy ilyenkor mindig a nemes tülekedés, osztályok, rendek és foglalkozások között azért, hogy ki-ki mennél nagyobb áldozatot hozzon „az orvul megtámadott ország” védelme érdekében! Hiszen oly fölemelő, forradalmi szellemtől áthatott ilyenkor az, ha a hazafiaskodásban versengő főnemesek ajkairól hangzanak el a nagy demokrácia ígéhirdetéséül Hiszen oly szépen hangzik ilyenkor az, ha azt

mondják a kiváltságosok és jogok élvezői a szegény pucéroknek, hogy „a hazavédelmének a kötelessége egyenlővé teszi most a legkisebb polgárokat a legnagyobb polgárokkal is”. Csak kár, hogy az ilyen „hazavédésnek” a fogalma oly tág még ilyenkor, hogy nem kell, hogy jelentse mindenkor egyúttal a halállal való szembenézés egyenlőségét is ... Dehát igaz, egyszerre, még háború idején sem támadhat teljes szabadság, testvériség és egyenlőség az emberek között, mivel ez esetleg kicsit túlgyors iramú fejlődés lenne, ami nem is kívánatos... Mert hát persze, egyszerre nem lehet elérni azt, hogy a vagyoni állapotok, a vallások és az osztályok közötti különbségek kámfor-ként elillanjanak ... Ne is türelmetlenkedjék tehát senki, ha nem hullanak nyomban porba ilyenkor az összes áltekingtények és nem sietnek lemondani címeikről és rangjaikról a hercegek és bocskoros nemesek, vagy ha nem is tudnak gróf uramék sem mingyárt szívesebben parolázni a pórok gyermekeivel, mint ahogyan még ilyenkor is szívesebben kaphatók mindig erre, még akár az „ellenségükkel” is, ha netán véletlenül ugyancsak kilencágas az! (?)... Ne is

vegye hát senki zokon, ha az ilyen „jelentéktelen” vagyoni különbségek és címformaságok nem tudják mingy árt hősi halálra szálni magukat! (?) ... Vagy nem teljesen elegendő-e annak a fölszabadító lépésnek a megtétele ilyenkor, amely a legszélesebb néprétegeknek is megadja a jogot ahhoz, hogy valami fura kötelességből hősi halált haljanak!

A fegyelmetartás módjai

Kétségtelen, hogy minden haderőnek, de miként minden célratörő szervezettségnek is, nagyfokú fegyelemre van szüksége ahhoz, hogy egységes hatóerővel bírhatson. Ámde nem helyes, sőt nem is tanácsos, ha csak olyanformán tud arra szert tenni, hogy kegyetlenségig brutális és önérzetet is mélyen sértő büntetési módokat alkalmaztat, Elvégre a halálbüntetés terhe alatt is inkább csak gyávák és rabszolgák nevelődhetnek, nem pedig bátrak és egyenes jellemű férfiak. Minden drasztikus szigor csak öntudatlan és férfiatlan hétrétgörnyedőket eredményezhet. De az öntudatlan és belátástalan fegyelmeztett-

ség, igazi hősiességekre sem képesíthet soha. Éppen ezért mindig is, csak olyanok tekinthetők valóban fegyelmezetteknek, akiket eszmei tudat fegyelmez és nem csupán holmi súlyos büntetésektől való félelem.

A nők és a háború

Minden háború egyúttal a szabadszerелеm legerkölcstölenebb megnyilatkozását is veti felszínre. Mert a szabadszerелеm csak addig erkölcsstelen, amíg egy olyan társadalmi rendben fordul elő, amelyben még nem társadalmi feladat az utódok táplálása és felnevelése.

Ámde ki is vehetné rossznéven ilyenkor a szegény hadbavonulóktól azt (akik a legvágyteltebb egészségük dacára sem tudhatják soha, hogy megérhetik-e még a holnapot vagy sem), ha minden lelkiismereti féküket vesztve, egyszerűen átgázolnak minden asszonyon és leányon, aki az útjukba vetődik! Hiszen ők végeredményében is, csak úgy fizetnek vissza ezzel annak a társadalomnak, amely azzal fizet nekik, hogy ilyen tragikus kényszerhelyzetbe hozza őket.

Viszont érdekes, hogy a minden szabad szerelem ellen mingyárt oly nagy hangon handabandázó erkölcsöszökök alig hallhatóik ilyenkor és egyeitlen szóval sem tiltakoznak az erkölcs nevében a háború ellen, mint egy ilyen formában is jelentkező erkölcstelenség ellen... Mintha bizony ők is csak olyan erkölcsi kilengések ellen tiltakoznának mindig, amelyek csupán a legbetegbb erkölcsű társadalmi rend lehetetlen erkölcsi normáit sértik. A nőknek is tehát igen nagy érdekükben állana mindig, minden háború ellen küzdeni. De érdekükben állana ez, eltekintve ettől, azért is, mert, mint ahogyan egy magyar íróő mondotta, ők a háború ama veszteseik, akik mindig csak veszítenek és temetnek annak tartama alatt, s jómaguk meg sem halhatnak azokért, akiket szerettek és akik által boldogok lehetitek. Való, hogy ez az igazságnak nem egészen felel meg, mert ha éppen oly nagyon akartak volna küzdeni érettük, úgy elsősorban is a háború ellen kellett volna küzdeniök. De bezzeg, kevés nő volt erre kapható és ezért nem is egészen igazságtalan Latzkó amaz ellenük emelt vádjá, hogy kegyetlenek, gonoszak és buták voltak ők is, amiért

„még virágessóvel és mosolyogva is adták oda férjeiket és fiaikat, sőt küldöttek is őket oda, ahonnan nincsen visszatérés, vagy legalább is ép visszatérés nincsen”. Mert valóban igaz az, hogy „egyetlen férfit sem vihettek volna el tőlük, ha egységesen és bátran törekedtek volna a háború megakadályozására”. Dehát ne mondjuk mégsem az ő főbűnüknek a háborút, mert ők is csak részbűnösök voltak annak, mint mindenki és mert elvégre a férfiaknak is kellett volna annyira férfiaknak lenniök, hogy saját maguk is megvédhessék magukat. Mert hiszen éppen ilyen alapon a férfiakat meg azzal vádthatnók meg, hogy azért, hogy a háborúba engedték kényszeríteni magukat, a családjaikhoz váltak hűtlenné és nem védelmezték meg azokat, úgy, ahogyan meg tudták volna védelmezni, sőt kötelességük is lett volna őket megvédeni. Vagy férfias öl járásnak minősíthetjük talán azt, amikor elmentek pusztán parancsra elpusztulni és ezáltal árvaságra, nyomorúságra hagytak vissza olykor soktagú családokat is?

A háború egyházpolitikái

Ha bűnként ráfoghatnók valakikre az istenkáromlást, úgy nézetem szerint legkönnyebben mindazokra az egyházakra foghatjuk, amelyek nem kiáltottak megálljt hatalmuk teljes súlyával a háború „istengyalázó” tömegmészárlásai felé. Mert egyszerűen nem igaz az, hogy az egyházak nem tudták volna akármikor is, pusztán a vallásosság erejével megakadályozni azt, hogy az emberek ne keveredjenek háborúba egymással. Mert nem járt volna-e végzetes következménnyel minden háborúskodni szándékozó államhatalomra nézve az, ha például csak a római pápa is, az ötödik parancsolatra való hivatkozással és az egyházból való kiátkozás terhével, egyszerűen megtiltotta volna híveinek a háborúskodást? Dehát, ugylátszik, a legtöbb egyháznak, a pénz és hatalom istenségein kívül nincsen más istensége is. Vagy nem kapott-e olyan látszatot minden háborúval szemben való passzív viselkedésük, mintha mérhetetlen földi kincseiket féltve, inkább lépnek ügyességre akár a legnagyobb bűntevés állapotának az eltűrésével is, csakhogy vagyonaik biz-

tonsága egyetlen pillanatra se rendüljön meg?

Ámde miért is kényszerültek volna, bármikor is határozott háborúellenes állásfoglalásra, amikor jámbor híveiket azzal is könnyen elégíthették ki mindenkor, hogy mindössze egy-egy, a komolytalan szigor hangjával megfogalmazott enciklikát bocsássanak ki „csendes tiltakozásuk” jeléül!

Mert úgy tetszik, mintha az egyháznak sem lett volna soha igazán ellenszenves egy-egy háború, miután mindig csak azt tapasztalhatták, hogy a háborúk következtében összeroncsolt idegzetű embereket könnyebben tehetik ismét vallásosán bigottakká és a legbetegesebb fantáziájú miszticitásokhoz menekülőkké, mint a józanabb békeélethez szokottakat. Mert hát minden háború után valóban valóságos hitéleti reneszánsz következett be még mindig minden népi tudatlanságnak és értelmetlenségnek állatiasan egyszerű életfolyásában.

A háborússá változtatott békevallások

Föltevésem szerint az összes vallásoknak eredetileg a békeeszme szolgálatában

állóknak kellett lenniök, miután igen valószínű, hogy azok csak a brutálissá fajuló harcok megindulásával egyidőben támadtak, mintegy ellentétes megnyilatkozásul e harcokkal szemben, s azok ellensúlyozásaiként. E béke jellegüknek háborús jelleggé történő meghamisítása tehát csak később következhetett be, amikor azok egyházhatalmilag is megszerveződtek és ezen egyházszervezetek a fegyveres államszervezetekkel érdekösségbe lépni kényszerültek. Így következhetett be csak az, hogy később, azaz évezredekkel ezelőtt, kimondottan is háborús jellegűekké változtak, mint például az egyiptomi, médiái, a perzsiai, az ógörög és ózsidó vallások is. Ámde azért is kellett elmerülniök, mint nem életképes és lényegükben is ellentmondó vallásoknak! Viszont valószínű, hogy eredeti békejellegüknek a fönntartása mellett sem maradhattak volna életben ezekben az időkben: Hiszen még manapság is, amikor угyszólván az összes vallások ismét békejellegűek, csak úgy biztosíthatják megmaradásaikat, hogy egyházi szerveik állandóan áruba is bocsátják ezen eredeti intencióikat s még a háborúk szolgálatába is állítják azokat.

Pedig ennél erkölcsileg visszásabb dolgot el sem képzelhetni már! S ezért az ő fennmaradásuk sem lehet tartós már; mivelhogy általában is az a nézetem, hogy a vallásoknak csak addig lehet keresnivalójuk ezen a földön, amíg az emberek oly korlátoltak, hogy brutális érdekharcokba és háborúikba való keveredésük szinte elkerülhetetlen.

A szétszaggatott „Isten”

Nemcsak tragikusnak, de tragikomikusnak is tekinthetjük azt a helyzetet, amelybe egy és ugyanazon valláshoz tartozó, de a háború következtében ellenségekké lett hívők kerültek, amidőn azok egy és ugyanazon istentől kértek segítséget egymás ellen. Mert ezzel is csak nyilvánvalóvá tették azt, hogy mennyire zűrzavaros fogalom is még az ő istenfogalmuk. Hiszen olyan kifejezhetetlen képtelenség volt az is már, hogy olyasmihhez kérték a segítségét, amit, a saját megítéléseik alapján, ő is csak a legnagyobb bűnnek minősít. Vagy az, amikor szinte követelték is a segítségét a háborújukhoz és hozzá olyan formában,

mintha nem is ők tartoznának szolgálni istenüket, hanem az őket. ... Hiszen a háborús kormányok mind, szinte kivétel nélkül, „Isten nevében!” fölkiáltással indították meg a kölcsönös tömegmészárlás véráradatát és a főhadiszállásmesterek is mind így fogalmazták meg a legtöbb hadijelentésüket: „Diadalmas seregeink Isten segítségével...” Kár, hogy nem szólt néha úgy is a jelentésük: „Tüzérségünk Isten segítségével romhalmazzá lőtte az ellenség templomait”. Mert hát igen, kényszerűségből gyakran ezt is meg kellett cselekedniük. Lám, hogyan kísért még, s különösen háborúk idején, ama középkori német mondás igazsága: „Man muss blind sein, um Gott zu sehen!”

Vagy nem hangzott-e csak ostobán és ironikusan az is, amikor a hadakozók azt kiáltoztatták egymás felé nagy pöffeszkedőn: „Mi csak Istentől félünk!” Mert hiszen csak a legvilágosabban logikus, hogy az ityen istenfélők egyáltalában nem is háborúskodhatnak egymással, ha valóban és komolyan félnének tőle.

Dehát úgy látszik, „Isten” is csak egy egyszerűen besorozható hadierő a háborúskodók számára! Vagy esetleg egy olyan hátvéd-fórum, amelyik azt szolgálja, hogy netáni balsikereiket „Isten akaratán múlottaknak” tüntethessék fel, bizonyos nem hivatalos és naivul jámbor felelősségrevonások esetére!

Egyes papok szégyenszerepei

Elképesztő, hogy a különböző egyházak egyes papjai mi mindent nem mondhatnak és cselekedhetnek háború idején, „Istenre” és Krisztusra való hivatkozással: Mert gyakran fordul ám elő ilyenkor például az is, hogy kezdik váltig bizonyítani, miszerint: „a háború nem is összeférhetetlen a keresztény világnézettel” és hogy „Krisztus sehol sem tiltotta meg a háborúskodást”, vagy azt, hogy „háborúskodni egyenesen keresztényi cselekedet is”, mert hiszen a háború révén, az ellenséget csak bele akarjuk kényszeríteni „az erkölcsi világrendbe” (Csernoch). — Örület! Egy ellenséget, amely ugyancsak keresztény és esetleg ugyanezt vallja!

Vagy nem érdemelnek talán megjegyzést az olyan „istentgyalázó papok”, akik nem átalították még a tömegmészárlás fegyvereit is megáldani és akik az őket vigaszért körülstromló, fájdalomgyötört gyászolóknak mást sem mondhattak, mint csak ennyit: „Ne fürkésszük az isteni végzet titkait, mert azok föl nem foghatók és meg nem érthetők”; mert „hiszen a háborút is Isten küldi az emberekre, azon célból, hogy megtanuljanak tűrni és szenvedni, illetve, hogy megjavulva és lélekben megtisztulva meg-nemesedjenek”.

Háborúban tetszik csak ki aztán igazán, hogy még a leghívőbbnek látszó keresztényeik is mennyire csak szókeresztények és csak a vallási formásokat betartók és (legkevésbé sem a cselekvések keresztényei: Mert hiszen ilyenkor még püspöki szónokok is olyan forradalmi igazságokat mondanak néha szószékeikről, hogy az ember egy forradalmi tanácsban hihetné magát. De teszik ezt persze mindig csak olyan formában, hogy minden ilyen kijelentésüket nyomban néhány tucatnyi „de” kezdetű magyará-

zattal úgy elhomályosítják, hogy igazán a helyén kell lennie az eszének annak, aki ezeket a lázító nagy igazságokat továbbra is látni tudja még utánuk. Mert előfordul ilyenkor az is ám, hogy olyanformán dörgedeznek a kapitalizmus és a militarizmus ellen, hogy az embereket csodálatba ejti az a bátorság, ahogyan ezt teszik. De miért ne tehetnék, amikor végezetül mégis csak pusztán szavak maradnak az ilyen kiruccanásaik; és hozzá olyan szavak, amelyek nem is híaraphatnalk, mert azért hát a megalkuvás „de”-inek a szájkosaraival is vannak fölszerelve egyúttal.

A hősök kultusza

Tőkés világrendünk nacionalista-militarista államkormányai már békében is nagy gondot fordítanak mindig arra, hogy a népek körében bizonyos hősiességnek kultuszt üzzenek. Magától értetődik, hogy nem olyan kultuszt, amely általában a hősiességnek, azaz a hősiesség bármilyen formai megnyiltakozásának szólna, hanem csakis annak, amely az ő érdekeikért száll síkra. Mert bizonyos

hősiességeket — és hozzá a legigaziabba-
kat és legnagyobbakat — nemcsak, hogy
nem veszik szívesen, hanem még üldö-
zik is.

Csak érthető tehát, ha különösen háború
idején, végsőkéig fokozott mértékben is
igyekeznek ezt a kultuszt kifejleszteni.
Mert csak ennek a szellemétől kaphatják
azokat a naiv eszmei áldozathozókat,
akiknek példaadása nélkül rejtett ér-
dekeikért sohasem vezényelhetnék egy-
más öllön a népeket, miután a kormány-
rendszerekben közvetlenül érdekeltek kö-
réről legfeljebb kufárokra számíthatnak,
de nem hős jelöltekre.

Éppen ezért nem is késnek soha az ilyen
kormányok háborúkitörések idején azon-
nal minden kulturális eszközöknek, főként
pedig a sajtónak és az iskolának, de
még a közigazgatás szerveinek igénybe-
vételével is, úton-útfélen magasztaló di-
cséreteket zengetni, holmi „legendáshírű
vitézségekről”, „rettenthetetlen bátorsá-
gokról” és „halált megvető hősiességek-
ről”, mint népi erényekről, csakhogy né-
peiket romlantizálják és eszmeileg is fel-
hangolják a háborúkra.

Különösen azt hangoztatják ilyenkor,
hogy semmi sem lehet olyan dicsőséges

nagy cselekedet, mint „a haza becsületének” elkeresztelt érdekeikért hősi halált halni. És osztogatják is olyan bőkezűen ilyenkor a „hősi” jelzőket, hogy szinte nagyiparrá fejlesztik a „hősök” gyártását. Merít hőst csinálnak ilyenkor mindenkiből, akit a frontokon ledöfnek, lepuffantanak, szétszaggatának vagy gázzal fojtanak meg; illetve mindenkiből, „aki már meghalt”. Mert hiszen a halottak nem panaszkodhatnak, nem tiltakozhatnak, nem követelhetnek már és nem cáfolhatják meg többé azt, hogy valóban hősök voltak-e vagy hogy csakúgyan akartak-e ilyen hősök lenni. Hogy kívánták-e ilyen készséggel és ilyen „egészen ingyen” odaadni az életüket! Mert ezekről mindent elhitethetnek, még azt is, hogy igen boldogok a túlvilágon, amiért hőökké válhattak és mert az ilyenek érdemeit elismerni pénzbe sem kerül. És nem véletlen az sem ezért, hogy az életben maradtakkal szemben viszont sohasem oly nagylelkűek és elismerők. Azonban az ilyen háborús államkorimányoknak nem is az a fontos, hogy az általuk hőökké kreáltak valóban is hősök voltak-e, hanem csíak az, hogy a népek elhigyjék róluk ezt és hogy legalább a

látszata legyen meg annak, hogy azok voltak. Mert hát azt illetve egészen nyugodtak lehettek eddig, hogy az embereknek, miután nemigen gondolkoznak, nemigen juthat eszébe azt kérdezni például, hogy miben is fejeződik ki a dicsősége az ilyen hősi meghalásnak! Abban-e, hogy meg sem kezdhették még szép és ígéretdús életüket és hogy oly időelőtt kellett az árnyak vilálgába merülnőök? Avagy abban, hogy nem szabad elhatározásból, önkéntes akarásból, hanem egy ellenállhatatlan kényszernek engedve, haltak csupán meg?

És ne higye isenki, hogyha egyszer elemi erővel ki is törne a félrevezetett népekből az ilyen ráeszmélődésnek & kérdésfeltevésére, hogy akkor a hősiesség lehetőségének a kétségbevonása vagy tagadása következne be. Tévedés, mert akkor csak az igazi hősiességnek, a tisztult eszményisége után való keresés indulna meg. Annak a fölismerése, hogy igazi hősiesség csakis ott lehetséges, ahol valóban mély meggyőződés, eszmei rajongás és független elhatározás érleli meg a tudatos veszedelmet nem is mérlegelő cselekvést. És hogy „dicsőségileg” csak akkor nagy az ilyen hősiesség, ha az egye-

temes emberi fejlődésért, haladásért és boldogulásért válik hősiességgé. Vagyis akkor, ha az alkotó és kutató munka laboratóriumaiban dolgozók, valamint a közösségért önzetlenül küzdő szocialista forradalmárok részéről nyilatkozik az meg.

A neves és a névtelen katonák

Hogy valaki, mint katona, történelmi nevezetességre tehessen szert, ahhoz az illetőnek legalább is hjadseréparancsnoknak kell lennie, mert majdnem mindig úgy volt még, hogy a legelső sorokban közvetlenül harcolók köréből, legföljebb „hősi hullák”, „névtelen katonák” válhattak, de sohasem esetleg hírneves katonák is. Ugyis állapíthatjuk meg tehát az erre vonatkozó tényállást, hogy „neves katonákká” válni nem is annyira katonáknak, mint csupán jól születetteknek lehet kilátásuk.

Krisztus fegyvertelen hősei

Ha mindazok, akik „igaz keresztényeknek” vallják magukat, valóban ke-

resztények lettek volna és nagy tanítómesterüket, Krisztust csakúgyan megérteni és követni tudták volna, úgy réges-régen nem lenne lehetséges már a háborúskodás az emberiség életében. Dehát szórványosan mégis akadtak azért már olyan keresztények, mint amilyenek például ama nazarénusok is voltak, akik csak azért ítéltettek halálra — és hozzá hallatlan cinizmussal az égő gyertyák között álló feszület előtt — mert gyakorlatilag is bátran keresztények mertek lenni és noha nem is egészen logikusan, de még fegyvertelenül is szembe mertek nézni az állig föl-fegyverzett militarizmussal. Viszont éppen az ő hősiekségük is azt igazolja csak, hogy a keresztények legtöbbjei olyan keresztények voltak, hogy minden különösebb erkölcsi föl-zúdulás nélkül is napirendre tudtak térni az ilyen esetek felett.

A lerészegített támadók

És igen, megcselekedték minden háborúban még, hogy az emberi agy képességeit legjobban pusztító méreggel, az al-

kohollal, valósággal lerészegítették a katonákat, csakhogy a vakmerőségig bárgyúakká és vadakká váljanak. Úgy tettek velük, mint a lovakkal, amelyeket versenyfutásra dópingolnak. Mert hát az emberiség érdekhatalmaskodóinak, nem öntudatos bátrakra, hanem mindig csupán minden esztelenségre kapható vakmerőkre van szükségük: mert úgy látszik sohasem bízhattak meg eléggé a lelkek megmérgezettségében, azok gyűlölködésre szítottságában sem, és mindig szükségét érezték annak is még, hogy testi lerészegítéssel is biztosítsák miáguknak az embereket, mint vak eszközöket. S mintha ez is azt bizonyítaná csak, hogy a háborúkat mindig is csak lerészegítettekkel és józanságukat veszítettettekkel folytathatták le még és hogy a háborúk részegségekbe ugrasztott népek kocsmái verekedéseinél legyeheknek nem tekintendők.

Oroszlánszívekről és nyúlszívekről

Az embereket inkább vaklmerőkre vagy túlzottan óvatosakra csoportosíthatjuk és nem pedig bátrakra vagy gyávákra. A

tőkés világrendben ugyanis az emberek csak ritka esetben, lehetnek valóban is bátrak! Hiszen még a háborúban is egyre ritkul csak az alkalom ahhozi, hogy bátrak lehessünk; különösen pedig azóta, hogy akármilyen nemtelen és aljas hadieszköz is alkalmazhatóvá lesz abban, hacsak sikert ígérhet. Mert hiszen ilyenformán még az öncsonkítókat is inkább minősíthetnők bátraknak, mint a csupán veszedelmet nem ismerőknek és tudatlanságból halált megvető vakmerőknek a virtuskodásait; miután az ilyenek azért vállalkoztak csak az öncsonkításra, mert sehogy sem tudták önérzetükben eltűrni azt, hogy mások még az életük fölött is rendelkezhessenek: és mert hiszen az ilyenek eléggé tudatában is lehettek annak, hogy milyen kockázatot vállaltak akkor, amidőn tragikus kényszerhelyzetükből ilyenformán kísérelték meg a menekülést. Mert hisz az ilyen minősített „gyávának levéshez” több bátorság kellett sokszor, mint sóik minősített „bátornak levéshez”.

Az emberi természet mélyére pillantva, azt is mondhatjuk tehát, hogy a mérsékelt gyávaság, illetve óvatosság, csupán természetes egoizmus; egy csupán félig

ösztönös és félig tudatos életfeltés, amely különben is, minden élőek egyik legáltalánosabb megnyilatkozása. Mondhatjuk ezért azt is, hogy bizonyos fokú félelem olyan ösztönösség csak, amit az élni tudás képessége, még tudatalattilag is vágygá fejleszt. Minden életfeltés tehát nem gyávaság, hanem jog és kötelesség! Az okos és tudatos embereknél pedig még nehezebben kerülhető el az, hogy bizonyos esetekben, életükért félenkszívűen aggódom vagy bizonyos mértékig gyávák ne legyenek. Hiszen nekik lehet is mit féltetniök az emberiség érdekében! A gyávaság tehát soha sem bűn, hanem mindig csak természeti kényszer és tudati megnyilatkozás.

A legfőbb jog az élethez való jog

Három jogforrást kell megkülönböztetnünk: Elsőnek az erőszakot. Ez volt az emberiség jogszerű életének a megindítója és sajnos, még manapság is annak egyik főmozgatója. Második jogforrásnak, a törvényességet kell tekintenünk. Ezt az erőszakkal kivívott érdekek védelme hívta életre. Ez a jogfor-

rás lett tehát a társadalmi osztályuralmak alapja. Harmadik jogforrásnak pedig magát az életet kellene vennünk és hozzá olyan módon, mint minden jogforrás legtermészetesebbjét, legeredetibbjét és legtiszteletreméltóbbját.

Csak kár, hogy az emberiség értelmi fejlettsége még mindig nem tart ott, hogy ezt belátni és méltányolni tudná; és hogy végre is ennek a legigazibb jogforrásnak az irányelvei alapján szervezze és építse át a maga társadalmi rendjét. Viszont bizonyos, hogy végül is el nem kerülheti azt, hogy mai balga társadalmi rendjének egy ilyen értelmű átépítéséhez hozzáfogjon, mert csakis egy, ezen tiszta jogforrásra épített társadalmi rend fegyelmezettségével képesülhet arra, hogy a világegyetem meghódítására koncentrálhassa legfőbb életharcát, nemének a fennmaradása érdekében.

Igen, ha gondolkozunk a világegyetem élete fölött, úgy is érezhetjük, hogy csak percnyi az életünk földi jelenléte. Mert szinte semmivé kell zsugorodnunk, ha azt kell éreznünk, hogy évmilliók réte-

geződnek immár mögöttünk és hogy év-milliók állanak még előttünk! És vajjon nem önmagunkat megszegyenítő-e csak az, ha azt kell ilyenkor megállapítanunk, hogy az emberiség nagy többsége még egy ilyen percnyi életre sem lehet méltó, mert íme, még ily röpké időre sem képes érvényesíteni a maga parányi életjogát?... Mert ó igen, az élet egyformán ruház föl bennünket joggal az élethez!... És csak hihetetlenül élhetetlenek az emberek akkor, ha eltűrik azt, hogy mások tizedrangú jogai megfoszthassák őket ettől a nagyszerű, személyileg csak egyszer gyakorolható életjoguktól /

Mert ó, mi is lehetne vajjon szentebb és nagyobb tulajdonjoga, azaz igazán magántulajdona az embernek, ha nem maga az élete! Hiszen olyan hatalmas jog az élet, hogy mindig is, bármilyen jog fölött kellett volna állania, amióta embernek mondhatja magát az ember! Helyesen állapították meg ezért a görög bölcselők is: „Legfőbb jó maga az élet”. És lám, a háborúban, még életük e nagy jogához sem lehet joguk az emberek millióinak! ... Mily szégyen, mily gyalázat!

A gyávák hadseregei

Minden háborúban volt még megfigyelhető az, hogy a hadviselő felek mily előszeretettel és sietősen igyekeztek mindig jelentgetni egymásról azt, hogy „az ellenséges tábor egysége ingadozik már, hogy annak katonái már megunták a harcot, hogy ezrenként szökdösnek hátra, hogy egyre gyakrabban tagadják meg az engedelmisséget s hogy a parancsnokságaik már csak hátukba állított géppuskás osztagokkal tudják őket támadásra kényszeríteni, s hogy napirenden is fordulnak elő az esetek, hogy azokkal halomra lövetik a rohamozni vonakodókat” és így tovább. Persze az ilyen jelentések sokszor túlzottaik, sokszor légből kapottak voltak, de nagyon gyakran valót is mondtak. Lényegileg azonban mindig azt a célt szolgálták, hogy egyrészt bátorítsák ezáltal a csüggedőket és elkedvetlenedőket, másrészt meg hogy leplezzék velők a saját hasonló bajaikat.

Mert bizony, meglehetősen sűrűn ismétlődött meg a világháború folyamán is az, hogy még a legbátrabbakból összeválogatott ugynevezett „rohamoszlopok” katonáinak is elment a kedvük a további

háborúzástól. Ami azonban csöppet sem csodálandó, mert hisz abban csak egyre inkább kényszerülnek olyan fegyverekkel küzdeni egymás ellen, amelyeket jellemzőbben inkább a gyávák, mint a bátrak fegyvereinek minősíthetünk. Avagy hősi harcokhoz méltóknak vehetjük talán a technika messzehordó ágyúit, bombavető röpülőgépeit, lángszóró készülékeit, az árokharcosok részéről kikezdhetlen tankjait, sokféleképpen kombinált gázbombáit és a többi, még készülő nemes fegyverzeteit?...

Másrészt azonban, ha nem is lennének még mindezen szörnyűségek alkalmazhatók egy háborúban, vajjon büszkeséggel töltheti-e el az ilyen éharcozófeat az a tudat, hogy ellenfeleiknek nagy többsége voltaképpen nem is méltó ellenfelük; miután inkább csak kegyetlefn zsarnoki kényszerből, azaz gyávaságból harcolnak, illetve állanak ellent nekik. De másokból is állhatnak vajjon-e az olyan hadseregek, melyek katonáit meg sem kérdezték, hogy akarnak-e háborút? Akik ezeregy életkötelességes gondtól roskadozva, asszonyokat és gyermekeket hagytak vissza a megélhetés legníagyobb bizonytalanságában és ennélfogva gon-

dolatban folyvást övéiknél lenni kényszerülnek?... Vagy minő kedvvel és elszántsággal küzdhetnek végül olyanok (akik egyre többen lesznek), akiknek nyiladoznak végre az értelmi szemeik és láthatják immár, hogy mire is megy csak az egész véres herce-hurca s hogy mily könnyen érheti őket az a baleset, hogy a legkritikusabb pillanatban ők is egy önfejű tökfilkó parancsnok buta intézkedésének a szükségtelen áldozatává válhatnak?

Talán ezért is konstatálta Anatole France, „hogy az ember a leggyávább és legszelídőbb állat”, — miután még mindig ilyen rettenetes kényszernek is vethető alá?...

Az áldozathozók nevében deklamálok

Azt mondják, hogy jól tudja immár mindenki, hogy éppen azok, akik a leghangosabban szokták mindig a szót vinni olyanok nevében, akik áldozatot hoznak, csak vajmi ritkán hoznak maguk is áldozatot. Dehát úgy látszik, mégsem tudják ezt olyan jól ezek a mindenkik, mert íme, minden háborúkitöréskor mégis csak az ilyen szóvivők megint csak

azok, akik mint főbb tekintélyek, a legteliszájúbban és a legeredményesebben hirdethetik a hordók tetejéről: hogy „már pedíglén most ne a szavak, hanem a tettek beszéljenek!” S tehetik pedíglén ezt ilyenkor ugyis, hogy az érdekel nélkűl verekedő áldozati tömegeknek föl sem tűnik, hogy ők, az érdekeltek még csak ilyenkor sem válnak láthatókká (akár mint utolsók sem) „a gyilkos tettek cselekvőinek” az ármádiáiban.

Pedíglén azt is megcselekszik ilyenkor az ilyen drágalátos nagy érték-államférfiak, hogy a megakasztott termelés következtében mindinkább érezhetővé váló szükségleti cikkek hiányának a kiegyensúlyozása céljából, az életigények nagyobb leszorításának a „hazafias kötelességérői” tartanak morálprédikációkat azoknak, akiknek nagy szegénységük megszokottsága folytán, amugy is alig van már életigényük. — De teszik ezt mindig olyanformán, hogy maguk nem is gondolnak azért arra, hogy legalább e téren hozzanak ők is oly áldozatot, hogy lemondjanak éléstáiraik teltségéről, valamint zárt ajtóik mögött, továbbra is megrendezésre kerülő lakmározásaikról és feketemisés szórakozásaikról.

Ám miért ne vállalkoznának ilyesmire a legszemérmertlenebb nyugalommal is, amikor szinte bizonyosak lehetnek abban, hogy a háborúk után ugyancsak nekik lehet majd ismét módjukban a legtöbbet szónokolni azok nevében, akik a harc-terek füveibe haraptak, hősi halottakká lettek és hogy azután szép szavakkal és díszes ünnepségek keretei között ugyancsak ők magasztalhatják föl azokat, akiket életükben semmibe sem vették.

A nép ellen fölfegyverzett nép

A népek ugyszólván összes nagy tragédiái arra vezethetők vissza, hogy őket eddig mindig, akár a legképtelenebb hazugságokkal is félre lehetett vezetni. És hozzá olyan hazugságokkal, amelyek révén nemcsak önmaguk érdekeivel szemben, de egymással szemben is, szinte teljesen megvakultak. Hiszen mindenkor csak ilyen állapotban voltak, egymás ellen hangolva, azaz egymás hősi agyonverésére uszíthatók ... Mert nagy bajt jelenthetne az, ha a népek végre is tisztán láthatnák egymást és „rendszerbe” foglalt életük dolgait!?... Ha

nem lehetne többé elrejtteni szemeik elől a történések pontos valóságait és az életük rettenetes mivoltát!? ... Mert vajjon elkövethetnének-e ellenük akkor is annyi aljas gazságot !...

S ha e föltevésekre és kérdésekre megfelelünk, nem kell-e hát azt is megállapítanunk, hogy alapjában azért soha semmi sem oly igazán nagy és komoly ellensége a népeknek, — mint a tulajdon butaságuk?...

A tőkés világrendben a népek annyira fölfegyvereztetnek mindig egymás ellen, hogy politikai kényszeregységeik fegyveres határú torlaszai következtében még csak tudomást sem igen vehetnek egymásról, nem hogy megismerhetnék egymást és tisztába jöhetnének közös jó-tulajdonságaikkal és testvéries természeteikkel ... Mert hát e világrendre mi sem jelenthetne nagyobb veszedelmet, mint az, ha a népek egymásközt meglévő közlekedéseik folytán végre is igazán megismerhetnék egymást!

És hiába magyarázgatják, hogy a háborúk, az államoknak csupán időnként elkerülhetetlenné váló harcai, mert hiszen ezeknek a harcaiknak szinte kizárólagos áldozatai azért mégis — csak az emberek tömegei.

Úgy is mondhatnók, hogy a háborúban tulajdonképpen nem is az emberek küzdenek egymással, hanem maga a háború örülete — a tévelygő értelmű emberiség ellen.

A rabszolgákkal lefolytatott háború

Amikor az emberi öntudatraébredés és lelkiismeret ítéletet mondott végre az egykoron hivatalosan is elismert rabszolgaságnak az intézménye fölött, tulajdonképpen a háborúk jogtalanságát és erkölcstelenségét is megbélyegezte egyúttal. S mondhatjuk, hogy azóta a háborúk nem is egyebek, mint az egykoron intézményesített rabszolgasági állapotok kísértetj arasai, illetve még vissza-visszatérhető sajnálatos valóságjárásai. Mert hiszen háborúkat majdnem mindig is csak rabságba kényszerített népekkel lehet le-

folytatni. Pedig nincsen szolgaság, mely az emberi nemre szégyenletesebb lehetne, mint a háborús szolgaság; miután mindenkor is az a legdöbbenetesebb benne, hogy még egészen ostoba emberek is vak engedelmességre kényszeríthetnek általa nemcsak okos embereket, de egész népeket is. Csak frivolitás is ezért arról szónokolni, hogy a háborúba kényszerített népek harcos fiai „magasztosult eszme-harcosok” is lehetnének, mivelhogy bizony szegények sohasem tekinthetők különb harcosoknak, mint aminőknek kellett tekinteni a római cézárok cirkuszi gladiátorait.

Ha az emberi igazságtalanságok fölött forrongó elménk holmi álmodozásba kalandozna, könnyen olyan impressziónk is támadhatna a háborúkról, mintha azok talán olyan ösztönös törekvései is lehetnének a népeknek, amelyekkel csupán azon természetlen elhatároltságaikat szeretnék végre is lerombolni, amelyekbe a különböző államérdekek belekényszerítik őket és amelyek között sohasem lehet az életük is más, mint küzdelem akár a puszta tengődésért.

Csakhogy ahhoz, hogy ilyesmit föltételezhessünk, meg kell próbálnunk elfelejteni, hogy a háborúkat sohasem a népek akarják és csinálják.

Olyasmibe belenyugodni, amibe természettörvényszerűen is belenyugodni kényszerülünk, egészen érthetőnek vehető. De hogy olyan állapotokba tudjunk bele-törődni, amelyek teljesen természetellenesek és észszerűtlenek: ezt soha egyetlen percre sem szabadna érthetőnek elfogadni.

A hálás „haza”

„A haza majd hálás lesz!”, szokták ígérgetni a tőkés világrend képtelen életének a legnehezebb útjára, a háború kálváriájára indulóknak. A haza?... Minő erőltetett és célzatos gondáthárítási kísérletezés is az ilyesmi!... Vagy csak olyanok mondják ezt, akik gyávák azt mondani, hogy az állam majd gondoskodni fog mindenkiről, aki a háborúban megrokkanna, koldussá, özvegyé vagy

árvává lenne és így tovább!... Mert mintha ez már reálisabban hangzó ígéret volna! Ámbár ezt sem vehetjük még reálisnak, mert hiszen a tőkés világrendi államalkotmányok csak keretek, holt formák, amelyekben belül az állami élet történéseiért, közvetlenül, mindig csak az időnkinti kormányok vonhatók némileg felelősségre. S csak némileg, mert hiszen nagyon távan érthető felelősségrevonhatóságuk folytán, minden felelősségvállalásuk mindig is csak olyan csekélyke, hogy azt akár gyerekek is elvállalhatnák. Csak világos is tehát, hogy ilyen körülmények között nem is vehetők soha komolyaknak az ilyenféle háborús kormányig érgetések és kötelezettségvállalások. Dehát a szegény, tudatlanságba kényszerített népek nem lehetnek tisztában ezzel és erkölcsiségüknél fogva föl sem tételezhetik azt, hogy az ilyen, kormányok részéről hangoztatott „becsületbeli adósságai a nemzetnek” mindig is csak blöffök azok szájából, akik az ilyen kormányzatok hatalmi rendszere folytán, olykor, akár egyik napról a másikra is, szinte semmiért sem vonhatók felelősségre. S mivelhogy ilyenformán a jövő bajaiért a jövő kormányai sem

vonhatók felelősségre, miért ne cégérezhetnék ki hát joggal, egy „csupán a felelőségek alól való bújkálási lehetőségek rendszerének”, az ilyen kormányzati rendszereket?...

S hogy mindenkor, milyen döbbenetesen szomorú tény az ilyen kormányzati rendszer uralmi lehetősége, azt mi sem igazolja talán jobban, mint az a körülmény, hogy akárhányszor az is megesik, hogy az ilyen felelőséget és garanciát vállalt háborús kormányok, még a háború alatt, sőt uralmuk tartama alatt is már, nem egyszer odáig vetemednek kormányzati tényezőik és tisztviselőik révén, hogy egyszerűen „legelni küldik” azokat a kárvallottakat, akik az ilyen vállalt kötelezettségek betartását követelik, illetve csak instanciázzák; vagy hogy úgy fogadják a gyötrelmes hadifogságokból nagy szerencsével hazaszivárgókat, hogy hát „minek is jöttetek haza és miért nem maradtatok ott?”... Mintha bizony csak olyanoknak lehetne hazájuk, akiknek ők engedélyezik a hazát? S mindezt megtehették, sőt felelőséget is vállalhattak ezért ezek a kormányok, mivel ők nem a népet, hanem csak a felsőbb százakat képviselték.

Az elfojthatatlan békesóvárgás

Mennyire spontán megnyilatkozása is mindenkor a véres testvérharcba kényszerített népeknek az, ha a frontokon, annak hírére, hogy fegyverszünet jött létre, újjongó örömbé és lelkes békét megéljenzésbe törnek ki! Mert mintha minden ilyen pillanat újból és újra azt bizonyítaná csak, hogy a háború minden időkre is, véglegesen megérett immár a pusztulásra.

Az utóbbi háborúban egyre gyakrabban fordult elő az, hogy voltak hadbavonulók, akik könyvekkel is megrakták különben is terhes hátizsákjaikat és hazulról minden alkalommal először is könyvek küldését kérték ... S vajjon az ilyeneket is csak ama vágy fűtötte talán, hogy mielőbb mennél gyilkosabb harcok forgatagába kerüljenek?...

Ha a militaristáktól függhetne, úgy azok persze régesrégén kiirtották volna az emberek minden legcsekélyebb békesóvárgását is. Szerencsére azonban, min-

den békesóvárgás csak természeti tulajdonság és így elpusztíthatatlan; és nem pedig csak olyan függvénye bizonyos érdekhatalmasságoknak, mint amilyen a harcbősz militarizmus. Éppen ezért bizonyos, hogy_v maga a természet is megsegíti majd az emberiséget abban a harcában, hogy végérvényesen is megszabadulhasson a militarizmus természetellenességétől. Ez a segítő erő a tudás terjedése.

A belvidékek háborúja

Minden eddigi háborúnak nemcsak egy határvidéki, hanem egy attól lényegesen különböző belvidéki háborúja is volt. S ami ebben a legtragikusabb volt az emberiségre nézve, az az, hogy az ilyen belvidéki háború mindig csak nagyon lassan bontakozott ki és fajult odáig, hogy a határvidéki harcok szenvedéseit csak megközelíthette volna is: Mert amíg a háborúk folyamán a tűzvonalak körül szakadatlanul dübörögtek a tömegpusztítás működő halálgépezetei és a haldoklók folyvást hallatták jajveszékeléseiket és utolsó kétségbeesett kiáltásaikat, addig az ugynevezett „mögöttes ország-

részekben” akárhányszor olyan csend volt, vagy olyan vidám élet folyt a zsúfolt színházak és orfeumok tájékán, mintha nem is lenne háború. Mert mondhatni, hogy minden háború eddig még csak azután kezdte éreztetni a hatását az ilyen csendes és léhán vígalmas belvidékeken, amikor egyre zül-
löttebb katonák kezdtek lézengeni mindenfelé, amikortól kezdve egyre szaporodtak a gyászruhát öltők, mind több lett a mankón bicegő hadirokkant, és amikor egyre feltűnőbb módon terjeszkedtek a városhatárokon belül a friss sírhantoktól mindbeláthatatlanabb katonai temetők.

Ám akkor is csak morális döbbenetként hatottak még a háborúk, mivel tulajdonképpen a kihatásuk e „belvidékekre” csak attól az időtől fogva következett be, amikor a folyvást csökkenő termelőmunka következtében a különböző szükségleti cikkekben, de főként az élelmicikkekben mindnagyobb hiány állt elő: Vagyis akkortól kezdődően, hogy a lakosság egyre szigorítottabb jegyrendszer mellett, mindnehézkesebb adminisztráció útján és mindkínosabb, mindhosszabb sorbán-állások után juthatott csak a

maga egyre zsugorodó élelmi fejadagjához.

Valamint attól az időtől fogva; hogy mindsűrűbben kezdtek elmaradozni a különböző hadbavonultak családtagjainak, özvegyeinek és árváinak, a kormányrendeletileg biztosított segélyek, s a szegénység és a nyomor is mind vigasztalábbá vált ennek folytán. Más értelemben jellegezve a helyzetet, pedig mondhatjuk, hogy akkortól kezdve, hogy egyre nyugtalanítóbb hírek kerültek forgalomba a harctéri küzdők szenvedéseiről, időnkénti lázadozásairól és megtizedeltetéséről; s amikortól e hírek hatásaként a lelkek ideges feszültsége annyira fölfokozódott, hogy akármilyen forradalmi kilengés számára is könnyű tápanyagul szolgálhatott volna már. Mert sajnos, a háborús pusztítások az országok belvidékein mindig csak az ilyen végsőkéig megért állapotnak a bekövetkezése után válnak szembetűnőbbé. Ámbár akkor is még csak közvetlen külsőségeikben és vonatkozásaikban és távolról sem olyan formában is, hogy fölfoghatóvá válhatnának azok a pusztítások is, amelyek nemcsak évtizedekre, évszázadokra előre, de soha be nem hoz-

ható időkre is következtek be, mint a háború voltaképeni eredményei. S ebben a körülményben kulminálódik aztán minden háborúnak a tragikus-sága; mert bizonyos, hogy ezek a pusztítások sohasem következhetek volna be ily arányokban egy háború folytán sem, ha azok egyszerre és egyforma mértékben sújthatták volna az országok minden vidékét és minden osztálykategóriáját.

A jámbor ellenségek

Hiába, beszéljenek, amit akarnak, az emberek nem tudnak szívvel-lélekkel belemelegedni a háborúk gyilkos harcaiba! Hiába, az emberek mégis csak értelmi harcokra és nem életre-halálra-menő testi harcokra születő lények! S ha százszor kényszeríthetik is őket még időnként ilyenekre bizonyos érdekhatalmak, lényük ezeregy szála mégis csak *egy* békességes otthonhoz és egy nagyszerű alkotómunkákat végző társadalmi élethez fűzi őket!

Vagy melyik háborúba sodródott ember ne tapasztalhatta volna lépten-nyomon ennek a bizonyosságát! Olyan esetekben,

amikor például behozták a tűzvonalba a tábori postát, az otthonról küldött leveleket és kis szeretet-csomagokat! Vagy olyankor, ha új emberpótlás érkezett a frontra, tömve hazai hírekkel és elmondanivalókkal? Amikor vergődő szívvel, rövid szabadságukról érkeztek vissza az emberek! Kit ne indított volna meg ilyenkor az a nagy kíváncsiság, ezernyi érdeklődés, amely az ilyen szomorúakat körülstromolta! Vagy kit ne botránkoztatott volna meg az, mikor a hadseregpáncsnokságok csak azért kezdték redukálni a szabadságolási lehetőséget, mert azt kellett tapasztalniuk, hogy a szabadságra hazaengedteket egyre nehezebben lehet visszakényszeríteni a tűzvonalba!... Vagy melyik frontarcost ne ejtett volna olykor elcsodálkozásba a foglyul ejtett ellenfelek szelídsege és békevágása; miután éreznie kellett, hogy az nem csupán ravaszkodó és gyáva meghunyászkodás, hanem igaz őszinteség! S kinek a lelkéből ne merült volna föl ilyenkor a; döbbenetes kérdés: hát a többi ellenségünk is mind csak ilyen természetű! És ki ne kényszerült volna ilyenkor százszorosán is átérezni azt, hogy az emberek valóban

csak parancsra öldösik itt egymást, anélkül, hogy csakúgyan is ellenségei lehetnének egymásnak? Vagy hány gyűlölködő nacionalistának ne kellett volna hűledezve konstatálnia ilyenkor azt, hogy hiszen gyűlölködése alig találkozhat itt viszontgyűlölködéssel? Vagy hány megismétlődő esete volt még minden háborúnak az, hogy a harcos katona egyszerre csak nem tudta elsütni fegyverét a hirtelen fölbukkant „ellenségre”, mivel annak szelíd alakja körül egy szerető és aggódó családot is kellett hamarjában elképzelnie! Vagy hányszor ismétlődő esetei a háborúknak, hogy az egymasmelleit sebesülten és haldokolva fekvő „ellenségek” segítik egymás sebeit bekötözni, vagy hogy átkarolva egymást, a testvéri kiengesztelődés édes csókjával teszük elviselhetővé egymásnak életük utolsó, kínos perceit? Vagy mily gyakori története a háborúknak, hogy a nemzeti fölbuzdulásból önkéntes vörös keresztet viselő nők a fogoly „ellenséges” katonába szeretnek bele? De ki is vitathatná még, hogy az ilyen példák ezrei is csak egyre azt bizonyítják, hogy mennyire természetellenes és embertelen csak minden háborús gyűlöl-

ködés; és hogy milyen önmagára lelmi tudóan boldog is az ember, ha százados örökségű előítéletei fölött győzedelmeskedve, azt tapasztalhatja csak, hogy mennyire szeretetreméltó minden embertársa, akármilyen nemzetiségű legyen is az!

S csak az fájdalmas, hogy az emberek ennyi ilyenirányú tapasztalásaik után sem jöhettek még rá arra, hogy háborús kormányaik csak azért igyekeznek mindig elhitetni velük azt, hogy ellenfeleik mennyire „emberszámba se vehető, még a vadállatoknál is rosszabb” lények, csakhogy mennél kíméletlenebbek legyenek egymással szemben és lehetőleg föl ne ismerjék a valóságot, hogy éppen ellenkezőleg, még „ellenségeik” is, mennyire csupán békeszerető, a háborútól csak mélységesen irtózó szelíd emberek; illetve — beugrasztott ártatlan áldozatok?

Az istenhit sem más, mint békevágy

Az emberek úgy találtak isteneikre, hogy a békét keresték: — mert kénytelenek voltak isteneikre találni, miután értelmi fogyatékoságuk következtében

magára az igazi békeállapotokra, illetve annak kulcsára ráakadni nem tudtak. Szükségük is volt tehát arra, hogy legalább elképzeléseikben alkossanak meg maguknak egy olyan erők fölött álló lényt, aki a kibékítőjük és a békéhez segítőtjük lehetne. Úgy is mondhatjuk tehát, hogy az emberiség a nélkülözött és sóvárgott békeállapot miatt is kényszerült megalkotni magának az „egy isten” és a „sok isten” fogalmát és megannyi hitét.

Éppen ezért, nem vehetjük véletlennek azt sem, hogy éppen az olyan népeknél támadtak a legnagyobb intenzív kultúrszok, amelyek leginkább kényszeredtek folytonos harcban állni.

Vagy manapság is, nem azért fohászkodnának-e még leginkább istenfogalmaikhoz a különböző vallások hívei, hogy ne legyenek ellenségeik, ne támadjanak háborúk és hogy lehetőleg mennél tartósabb békében és mennél nagyobb harmóniában élhessenek?

S vajjon, a vad nacionalisták és militaristák is, nem tagadják-e csak meg egész „látszat-lényüket” akkor, ha istenhívőknek vallják magukat! Egyszóval a vallásokban erős szociális érzés lüktet, csak

a hatalom gyakorlói ezt is meghamisították.

Az izolált tragikus élmények

Kétségtelen, hogy nagyban fokozza a háborúk lehetőségeit az is, hogy nagy szenvedéseikről és pusztításaikról, közvetlen tapasztalásokon keresztül, a háborúzó társadalmaknak egy aránylag kis hányada vehet mindig csak momentán tudomást. Mert kétségtelen, hogy sokkal gyorsabb lefolyású lenne minden háború, ha annak minden megrázó eseménye és szenvedése, az ilyen hadakozó társadalmak minden egyes tagja részéről egyidőben, egyaránt érzékelhető volna. Ha például mindenki láthatná is mindig azt, hogy mi minden megy végbe a hadszíntereken, hogy mint lövik romhalmazzá az életek és alkotások százezreit a tüzéségek ütegei, hogy milyen megrendítően és őrjítően válnak meg az élettől utolsó perceikben a csatateretek tehetetlen és menthetetlen haldoklói, hogy mily gyász és kétségbeesés változtatja ilyenkor siralomházzá az eleddig legboldogabb családi életek otthonait és így tovább. Ám persze, ahhoz, hogy egy háború ilyen,

mindenki részéről egyaránt érzékelhetővé válhasson, csak a tökéletesedett rádió és telehor korszakában gondolhatnánk, noha szinte bizonyos, hogy a háborút csinálók hadiérdekből megakadályoznák az ilyen készülékek alkalmaztatását; habár csak ideig-óráig tehetnék is meg ezt, mert hiszen aminek a lehetőségére nézve, illetve gyakorlati használhatóságáról az emberek egyszer már meggyőződtek, annak további használatától azokat oly könnyen semilyen hatalommal sem tilthatni el többé.

De remélhetjük, hogy az ilyen készülékekre sem lesz azonban szükség, már mivel a technikai haladás oly nagyarányúan bontakozik ki, hogy előreláthatóan a legközelebbi, pillanatnyilag még kikerülhetetlenek látszó háborúban, a repülőgép- és gáztámadások oly nagymérvűek lesznek, hogy a háború, a városok zárt levegőjű és sokemeletes bérházaiban lakó emberek számára, sokkalta veszedelmesebb lesz majd, mint a szabadban, a szabadjárású levegőn tartózkodó és földi árkaikban meghúzódó katonák számára; miután azok nem oly könnyen összerombolhatók és mérges gázokkal tartósabb időre megfertőzhetők.

A szenvedések határmesgyéin

Szinte hihetetlen, hogy mennyi szenvedés elviselésére is képes az ember! ... Sőt, valósággal érthetetlen is, ha arra a kérdésre igyekszünk egyenes és tiszta választ adni, hogy hát miért is képes vállalni annyi tengernyi szenvedést?... S különösen akkor, ha látnunk kell azt, hogy minő naiv hiedelmekért, minő balga föltevésekért, elképzelésekért és semmiségekért is kész ilyenek elviselésére!... Mert igen, megdöbbentő az, hogy az emberiség értelmileg még mindig oly nivótlan, hogy valóságos tudat és határozott öntudat nélkül is tud még mindig vállalni akármilyen szenvedést is olykor!... Illetve az is megdöbbentő, hogy még mindig annyira korlátoltan bárgyú is lehet, hogy az ilyen szenvedésviselést elfogadni kényszerülhessen!.. Mert sajnos, nagyon is gyakran kényszerül erre még, főként pedig azért, mivel még mindig jóformán csak primitív érzelmi életet él... Egy életet, amelyet csak azért nem tud még okosan is élni, mert alig gondolkozik még; vagy ha gondolkozik is, mindig csak előírászerűen, a kapott célzatos fogalmak alapján gondolkodik.

Érthetőnek vehetjük tehát azt, ha az emberek ösztönszerűen, szinte szégyenlik is a szenvedéseiket még... És főként az olyan szenvedéseiket, amelyek tisztán érzelmiak; miután mintha már ezért is kényszerülnének azokkal holmi szűzi szeméremérzetbe begubózni. S mintha ezért is tapasztalhatnók lépten-nyomon azt, hogy az emberek inkább elrejtőznek a világ elől a szenvedéseikkel és inkább elpusztulnak általuk, semhogy föltárnák őket annak ... Pedig mennyi balgaság is kell ahhoz, hogy az emberek olyan szenvedéseikért is szégyenkezzenek, amelyeket nem egyéni természetük, hanem kizárólag társadalmi rendjük idéz elő. Avagy talán öntudatlanul, e társadalmi rendjükért is szégyellenék ilyenkor magukat! ...

S hogy az emberek, sajnos, még a háborúk alatt sem szenvednek főként értelmileg, igazolj a az a körülmény is, hogy ha háborús szenvedéseikről beszámolnak, majdnem mindig csak azon testi fájdalmakról és nélkülözésekről adnak számot, amelyeken akkor kellett átesniök, amikor az éhségtől és a fáradságtól holtra kimerülten is ütközetről ütközetre hajszoltattak, amikor áztak-fáztak és sár-

ban, piszokban és férgek között fetrengtek heteken át, vagy vérző sebekről borítottan, lázas kínok között várták a szanitézeket és így tovább... S baj ez főként azért, mert azok, akik értelmileg is nem szenvednek, ha már elkerülhetetlen bizonyos szenvedésük, — sokkal nehezebben is segíthetnek magukon a szenvedéseikkel szemben.

Vagy nem kellene-e az embernek, háborúk idején, főként azért szenvednie, mivel abban egy mindennél elviselhetetlenebb rabság hallgatását és szolgasorsát kénytelen eltűrni. Egy oly egyéntelenné tiportságot, amelyik a teljes megsemmisülésnél is lesújtóbb, miután halotti tehetetlensége mellett, helyzetének a tudatában is leheti

Nem kellene-e hát, hogy az ember, főként azon dilemmáiról számoljon be ilyenkor, amelyeknek egyre visszatérőbb kérdései kell, hogy legyenek: vajjon visszatalálhatok-e majdan még abba a régi boldog életbe, amelyből ily csúf erőszakkal kiragadtak! Vagy nem jó helyen és helyes irányban jártam-e benne!... S lehetnék-e majd még ezután is jóra, becsületességre és igazságra törekvő!... Ezután a rémes, minden kultúrsideálokat

szétroncsolt, embervérben gázolás utáni Mert életbevágóan fontos lenne az ember számára az, hogy háborús szenvedéseinek oktalansága felől mielőbb tisztába jöjjön, nehogy megint hitelt adhasson azoknak a háborút is kiszolgáló egyházi vallásmagyarázatoknak, amelyek azt hirdetik a szenvedő embertömegeknek, hogy minden szenvedés csak egy magasabbrendű cél szolgálatában áll. Mert akkor könnyebben fejlődhetne köztudattá az, hogy semilyen szenvedésnek sem lehet célja; hogy az embernek igenis föladata, küzdeni minden szenvedés ellen és hogy ott kell, hogy megtagadja azt, vagy onnan kell, hogy száműzze azt, ahol erre lehetőség kínálkozik. Mert nyilvánvaló, hogy minden egészséges ösztönű és értelmes embernek olyasvalami kellemetlenségnek kell tekintenie a szenvedést, amittől, akár átmeneti, más szenvedéstvállalás árán is, de mielőbb szabadulnia kell!

A kényszerharc irtózatában

Irtózatosabb kényszerhelyzetet az ember számára el sem képzelhetni az olyannál, amelyben csak azért kényszerüljön gyil-

kolni, hogy meg ne gyilkoltasson! S a régi háborúk szinte kivétel nélkül ilyen tragikus válaszut elé állították az embert. Csak szerencsére, az ilyen kényszerhelyzeti lehetőség, a technika mind rohamosabb fejlődése következtében, egyre szórványosabban fordulhat elő már; miután a modern háborúban a szembe kerülő felek nem is annyira a közvetlen közelségükkel veszélyeztetik egymás életét, mint inkább azon láthatatlan, messze mögöttük rejtőzködő gépszörnyetegekkel, amelyek valósággal záporozzák is olykor a legrettentőbb robbanólövedékek ezreit. Vagyis, a helyzet olyanformán változó, hogy egyre jobban indifferálódik a számukra az, hogy mennyire gyilkolják közvetlenül is egymást, miután meggyilkolhatásuk veszélye kevésbé kezd a közvetlen harcaiktól függeni.

S habár igaz, hogy ez sem jelent még elviselhetőbb kényszerhelyzetet az ember számára, mégis már kedvezőbb, mint az előbbi, miután logikátlansága még nagyobb és ennél fogva csak egyre tartathatatlannabbá is kell, hogy váljék.

Bizonyos, hogy olyanok számára, akik előre megfontolt szándékkal és akarva gyilkolnak, nem is jelenthet soha valami nagy jelentőséget a gyilkosság. Azonban az olyan emberek részére, akik akaratlanul, szándék nélkül és csupán hatalmi kényszerre gyilkolnak, a gyilkosság nemcsak gyilkosságot, hanem öngyilkosságot is jelent; és pedig egy értelmi és erkölcsi öngyilkosságot. Mert elvégre az ilyenek tragikus irtózat és kibékíthetetlen bűntudat nélkül sohasem gyilkolhatnak; — s ha még oly rettenetes kényszer alatt is viszik végbe a gyilkosságaikat!...

Ha a legrigorózusabb erkölcsi álláspontra helyezkednénk, tulajdonképpen csak megvetéssel illethetnők az embert, amiért még mindig olyan rémes kényszerharcba vihető, amelyben bár gyilkolja egymást, mégsem ellenségként, hanem testvérként áll csak szemközt egymással.

Elvégre az ember csak annál emberibb, mennél inkább tudja a békés szabadságot élvezni és mennél kevésbé kényszeríthető olyan merő örültségek és természetellenességek elkövetésére, mint aminőkre egy háború kötelezheti.

A hadifogság mint megváltás és kálvária

A hadvezetők „ősi bölcsessége” és „hadielve”, hogy a hadifoglyokat a lehető legkegyetlenebb bánásmódban kell részesíteni. S ezért aztán úgy meg is vadítják országuk népét a hadifoglyokkal szemben, hogy azok sorsa valóban a legszomorúbb sorsok egyike, amelyből embernek kijuthat még. Arra is irányul tehát minden igyekezetük, hogy mennél engedhetlenebb gyűlölet és megvetés övezze körül őket, mint „haszontalan kenyérpusztítókat”, mint „gyilkosokat”, akikre még csak rámosolyogni sem szabad, s akikkel szemben részvétet érezni is hazaárulást kell hogy jelentsen. „Örüljenek, hogy élhetnek, mert hiszen egy szálig ki kellene irtani őket” — mondják a hadifoglyok e gondviselői, akik nem is fukarkodnak éheztetésekkel, kegyetlen büntetésekkel és agyondolgoztatásokkal mennél elviselhetlenebbé tenni a helyzetüket. S történik pedig mindez csak azért, hogy saját katonáikat alaposan elrettentésék attól, hogy olyan könnyen fogságba ejtessék magukat. Vagyis, ez a hadifoglyokkal való elbánás is csak hadiesz-

köz a számukra: Egy eszköz, amellyel a gyötrelmes kényszerhelyzetbe hozott ember menekülési lehetőségét a legkisebb egérutak betömésével is kizárni akarják: Semmivel sem nemtelenebb hadieszköz tehát ez sem, mint akármelyik használatos. De egyre hiábavalóbb lesz a hadvezetők e barbár bölcsessége is, mert a szocialista igazságoktól mindvilágosabban látó és öntudatosodó népekkel szemben egyre kevésbé alkalmazható módszerré avul ez is. Mert hát egyre tisztábban látják már a népek is e módszernek az aljas célzatosságát! S mert mind többen lesznek végre az olyan emberséges gondolkozású emberek is, akik inkább hajlandók egy hadifogság gyötrelmeit vállalni, mint a hadviselés amaz bűnszolgaságát, amelyben még a leggyalázatosabb Kain-bűnözést is erényként kellene gyakorolniuk.

Amikor a népek hadifogságok borzalmait szenvedik el, arra kellene elsősorban gondolniuk, hogy e kálvária járatásukat is csak annak az esztelen és vadindulatú nacionalista gyűlölködésnek köszönhetik, amelyre az embereket oly

sokhelyütt hadiérdekből oly könnyen föl-
vadíthatják még.

A vég kifejlődése

Csak jó jelnek vehetik mindig a háború gyalázatosságát vállalni kényszerült szegény népek, ha a zsarnokaik mind éle-
sebben vitatkoznak, illetve viszálykodni kezdenek egymással: Vagyis az olyan fordulatosán beálló állapotot, amikor a legjobb szövetségesek is egymás szemére kezdik vetni azt, hogy túlbecsülték egymás értékét és erejét; mert ilyenkor egyebet sem jelent ez, mint azt, hogy a vesztüket kezdik érezni; és hogy a szükségét kezdik érezni annak, hogy jóelőre is gondoskodjanak egy háborúvesztés esetére megfelelő' bűnbakokról. Ámde különben is csak ősi szokása az ilyen zsarnok-szövetségeseknek az, hogy végezetül egymással szemben is megkezdjék az ellenségeskedést, akár vérző orral retirálni kénytelenek, akár borvirágos orral győzelmi tort készülhetnek ülni, mert míg az előbbi esetben a konczvesztés egymásra hárításának a kérdése, addig az utóbbi esetben meg a konczszerzés el-

osztásának a kérdése az, amely ilyenformán is hajbakapatja őket.

De biztatóan jó jel lehet minden háborús szolgásgot nyögő nép számára az is — habár ennek is maga issza meg a levét még —, hogy kezd silányodni és hiányosodni a katonák fölszerelése, hogy kezdenek megnyúlni a böjti napok, hogy egyre nagyobb lesz a biztonság a fosztogatások és a rablások számára, hogy a haditörvényszékek személyzetét egyre kevésbé győzik szaporítani, és így tovább ...

De csakolyan biztos jó jele egy háborús állapot végelgyöngülésének az is, ha a hatalmat gyakorlókat olyan hideglelés kezdi érni, amelynek következtében egyre jobban fázóskodnak, a minden további intézkedésekért való felelősségvállalásokkal szemben és rendelkezéseiket egyre gyakrabban másokkal íratják alá, mintha csak komolyan is kezdenének tartani attól, hogy esetleg csakúgyan felelősségrevonás is érhetné őket.

S minden háború végvonaglását csalhatatlanul jelző jó jel az is, ha a hírek egyre makacsabbul, arról kezdenek keringeni, hogy maguk a hadvezérek is sürgetik már a kormányaikat, hogy hát

kezdjék meg már azokat a béketárgyalásokat, amiközben persze elfelejteniük illik azt, hogy egy-két órával ezelőtt még éppen ők nem akartak bármit is hallani ilyenekről. De egy mindennél is csalhatatlanabb jele *egy* háborús haderő összeroppanásának az, amikor ennek fővezérei ideges kapkodásaik során egyre sürgősebben, egy úgynevezett „belső ellenség” után kezdenek vadászni, vagy amikor a hadvezetés sötét lovagjai egyszerűen a belvidékieket kezdik megvádolni azzal, hogy ők lázítják föl nekik a frontok katonáit! (Legutóbb úgy fejezték ki ezt, hogy: „a Hinterland destruálja a frontot!”) Illetve, hogy ezt azok a bizonyos „bátyus Kóbik” és nagyszájú szocik csinálják, akikkel éppen ezért is, pogromszerűen kéne leszámolni! (Csak olyan sokan ne lennének!) S még hagyján, ha ilyenkor nemcsak a „szegény kis Kóbikat” (miután a gazdag nagy Kóbikról ilyenkor is megfélemeznek), hanem a szocialistákat is vádolják ilyesmivel, mert hát azokkal szemben legalább embereikre akadhatnak!

Konstatálhatjuk is ezért mindig, hogy máris vertnek tekinthető minden olyan háborús haderő, amelynek vezérei, bak-

lövéseik elpalástolása céljából ilyen neveléses szélalmok ellen való harcba is bocsátkozni kényszerülnek és egy ugynevezett „belső ellenségnek” a madárijesztőivel és mumusaival is összetűzni kénytelenek.

A háborút forradalmak követik

Csak kétségbeejtő lenne, ha még a háborúk rémségeit és pusztításait sem követnék nemcsak végső elkeseredések, hanem új eszmék és új világnézetek forradalmi harcai is. Mert az emberiségre nézve csak mélyen lesújtó volna, ha egy olyan hihetetlen tótágastállás fölforratottságának az állapota után, mint amilyen egy háború, sem kezdene gondolkozni és konzekvenciákat levonni. Mert hiszen természettörvényes ellenhatásként is kell, hogy forradalom kövessen minden háborút; mivelhogy soha, semilyen állapot sem jelenthet az emberre nézve annyi szabadságtalanságot és megalázottságot, annyi önzőséget és makacsságot, annyi bűnt és gazságot, és annyi méltánytalanságot, akár a leg-
elemibb emberi élet jogokkal szemben, mint egy háborús állapot!... Hiszen az

emberi életállapotoknak is, csakúgy a társadalmiaknak, mint az egyénieknek, — az óra ingalengési törvényei szerint kell következniük!

De kérdezzük, elmaradhatnának-e különben is a háborút követő forradalmak, amikor azokat, pénzt és fáradságot nem sajnálva, maguk a hadviselő kormányok is igyekeznek mielőbb az ellenfelek országában földézni, csak hogy ilyenformán törjék meg azok katonai ellentálló erejét!... S akkor, ha vesztes háborúk esetén, maguk a beugrasztott nacionalisták is forradalmi felelősségrevonást sürgetnek a hiába kiömlött tengernyi vérért?...

Avagy nem az intelligencia maga is, mindenkor a legjobb megmunkálója az ilyen forradalmaknak, miután — még ha esetleg kevésbé is van úgy megsanyargatva egy háborúban, mint a műveletlenségben hagyott néprétegek — érzékenyebb is minden háborús szenvedéssel és esztelenséggel szembeni...

Csak sajnálatos az a körülmény, hogy az ilyen háborúkat követő forradalmi harcokból alig számúzhetők még azok a becstelen eldurvulások és aljasságok, amelyeknek mesteriskolája éppen a há-

ború; miután azok szinte motorikus törvényszerűséggel, jó ideig, továbbra is működésben maradni kényszerülnek. Sőt, azt is megérthetjük, ha a háború démonikus erőszaklogikája brutális vadsággal, azután még a csupán más véleményt képviselőkön is képes keresztülgázolni. Elvégre a túrheterlen erőszaknak nem is lehet más kreatúrája, mint egy még túrheterlenebb erőszak!

S vajjon nem kellene-e hát az ilyen elkerülhetetlen következmények előrelátása mellett csak fokozott mértékben is veszedelmesnek és súlyosan felelősnek tekintenünk az olyan erőszakormányzatokat, amelyek szinte provokálják a forradalmi bosszút és szinte belekergetik a népeket az ilyen „véres történelmi ítélszéket ülésekbe”!

Nem lenne-e hát itt a legfőbb ideje annak, hogy az autokrata államkormányok megtanulják végre is, hogy mennél nagyobb elnyomatás mellett tudnak csak kormányozni, annál visszafojtottabb és veszedelmet is hozni tudóbb szabadságvágyat élesztenek csak népeikben...; s azt, hogy mennél tartósabb az ilyen elnyomatás, annál elemibb erővel kell is, hogy kitörjön egy elkésett napon a leg-

vadabb leszámolásnak a vágya és annak minden indulatviharzása. A népeket csak addig lehet kijátszani, amíg teljesen buták! Minden öntudatosodó népnek a kijátszani és elnyomni akarása egy-kettőre megbosszulja immár magát!

A tőkések forradalma

Majdnem minden háborút követő devalváció, illetve defláció, főként mesterségesen lesz fölidézve bizonyos nagykapitalista érdekek részéről; és hozzá azzal a rejtett célzattal, hogy annak bekövetkezése után, úgy a nagykapitalisták, mint az érdekeiket kiszolgáló államkormányzatok, legalább a saját kis állampolgáraikkal szemben vállalt fizetési kötelezettségeiktől szabaduljanak meg; hogyha a többi államhatalommal szemben vállalt, vagy vállalni kényszerült adósságaiknak a pontos aranyértékű törlesztése elől ki nem térhetnek már.

Mert íme, ez is csak igazolja tehát ama megállapítás valóságát, hogy minden háborúból csakis a nagykapitalizmus kerülhet ki győztesként; — miután lám ez még

akkor is élhet, virulhat és hatalmaskodhat, ha minden egyéb közép- és kistényezőnek bele kellett is pusztulnia már abba. Úgy is jellegezzhetjük tehát ezt a „forradalmat”, mint a leggyalázatosabb és a legkíméletlenebb önzések forradalmát. Ama önzésekéét, amelyek különben is csak lényegei a tőkés társadalmi rendnek.

Csak az hihetetlen szinte, hogy az emberi rövidlátás még mindig nem vette észre ennek a nemtelen hatalmi csínynek az értelmét, — vagy hogy még mindig majdnem tehetetlen vele szemben!?!...

Bukott forradalmárok mint bűnbakok

Egyetlen, háborút követő eszmei forradalomnak sem lenne szabad soha csak arra bíznia magát, amit esetleg a még oly korszerű szükségszerűségként fölvetődő és esetleg még oly nagy hatóerőt gyakorolni tudó forradalmi igazságok jelentenek. Még a legeszmeibb forradalomnak is az kell ugyanis, hogy a legközvetlenebb feladatát alkossa, hogy hatalmi-
lag mennél alaposabban és körültekin-

többen megszilárdítsa magát, mert létjogosultsága csak akkor lehet, ha főbb forradalmi reformjait haladéktalanul meg is valósíthatja és azokat erősen kiépülő hatalmi szervezetekkel azonnal erősen alá is támaszthatja.

Mert hiába, akármilyen tehetetlen is magával mindig a konzervatív lakosság 90%-a, és akármilyen gyáván kész is minden kész ténybe és hatalmi keretbe beletörödni, az a bizonyos főérdekelt 10%-a nem fog érdekjogainak az elvesztésébe beletörödni és ott fogja ellenforradalmi aknamunkáját lefolytatni, ahol erre alkalma és módja lehet. Éppen ezért minden eszmei forradalom kormányának nagyon fontos feladata kell hogy legyen az is, hogy a szakadatlan felelősségrevonásnak valóságos pergőtüzében tartsa állandóan azokat, akiket a háborúért, vagy a bűnös múltért bármilyen nagyobb felelősség is terhelhet. Mert, sajnos, szükség van erre a drasztikus hatalmat éreztetésre azért is, mivel egyetlen, még olyan forradalmian fölbuzdult nép eszmei öntudata sem lehet mingyárt annyira fejlett, hogy minden szempontból is és minden eshetőségre nézve is, megbízható szilárd alapul szol-

gálhatna egy forradalmi hatalom kormányzatához ...

A hadakozók igaza és haszna

Azoknak, akik gyilkos fegyverekkel küzdenek egymás ellen — akár győzőként vagy legyőzöttekként kerüljenek is ki az ilyen örült harcból — igazuk sohasem lehet! De még becsületük sem igen lehet; mert gyilkosok megbecsülésére csak holmi erkölcsi tébolyodottság vállalkozhat: Mert hiszen csak nagyon szomorúan állhat valamely igazság ügye ott, ahol az csupán fegyverek támasza mellett, illetve csak gyilkosságok árán érvényesülhet mint igazság. Ám még a leggyalázatosabb módon legyőzöttek sem lehet súlybaesőbb igazsága; egyrészt mert az is csak megbízhatatlan fegyverekre bízta az igazsága ügyét, és másrészt, mivel éppen ezért igazságra törő szándéka egészen őszinte és megbízható sem lehetett — miután egész valószínű, hogy a harc fordított kimenetele esetén, ugyanazt cselekedné csak meg ellenfelével, amit az most több szerencsével, vele szemben mint legyőzöttel, megcselekedhet éppen!

Minden győző előnyösebb gazdasági helyzete, mindig aránylag csak rövid ideig tartott; mert míg egyrészt babérain nyugvásaközben csak elkényelmeskedett, ellustult, addig minden legyőzött, még túlfeszített erővel is azon dolgozott mindig, hogy hadisarcos kötelezettségein kívül, mielőbb egy újabb leszámolásra, illetve „revanche”-ra is fölkészülhessen! S történik pedig mindez csak azért, hogy komolyabb cél nélkül csupán kicserélődjenek majd a hatalmi szerepek, valamint azért, hogy bizonyos periódus elmúltával aztán újjólag visszacserélődjenek! Ó, nem tragikus-e hát az emberi közösségek élete, amiért még mindig annyi a ráérő idejük, hogy ilyen haszontalan helybenjárás cselekvésekkel töltsék csak ki a történelmüket!

A háborús megoldások

Háborúkkal is lehet ugyan bizonyos háborús okokat megszüntetni, de mindig csak azon módon, hogy azok megszűnése következtében még számosabb, újabb háborús ok idéződjék föl. Nyilvánvaló is tehát, hogy a háborús

megoldások új rébuszai is csak újabb háborúkkal oldhatók meg. Nincsen is naivabb fölbuzdulás az olyannál, amely fegyverekkel kíván igazságos megoldásokat létrehozni; mert hiszen különben is, minden fegyveres erőszakoskodás szinte mágnesevasként vonzza csak magához mindig az újabb bűnök és igazságtalanságok egész sorát: Hisz alig akadtak még olyan katonai győzők, akiket mi sem jellemezhetett volna jobban, mint az, hogy mindig is a legcinkusabban csak visszaéltek a győzelmük eredményezte rövidke fölényükkel? Vagy nem bizonyítanak-e ezt az összes eddigi háborúk megannyi kiürítési, jóvátételi, hadisarcos, békerevíziós és egyéb problémái isi

De még azt is megállapíthatjuk, hogy minden háború nemhogy csökkentené, de még fokozza is azokat a problémákat, amelyek a tőkés társadalmi rend fonák-sága következtében különben sem oldhatók meg. Ám minő megoldásokhoz is vezethet az olyan harc, amely csak diktátorokat és letiprottakat eredményezhet; vagyis olyanokat, amelyeknél sohasem lehet egyforma az igazság mértéke!

A győztesek gyatra mentalitása

Nem akadt még fegyveres győző, amelyeknek ne szállt volna a fejébe a dicsőség nélkül való „dicsősége” és amelyek ne becsülte volna sokszorosán túl a győzelme jelentőségét, vagy ne hitte volna el győzelméről azt, hogy az örökérvényű. S nem volt még győző, amelyek ne képzelte volna el azt, hogy a népek sorsa immár a kénye-kedvétől függhet; s amelyek éppen ezért ne törekedett volna olyan hatalmi csoportosulást létrehozni, mintha kivüle és bizonyos szövetségesein kívül más államok nem is léteznének többé a földön.

Pedig hiábavaló a győzőnek minden mégolyan igyekezete is, amellyel bizonyos „igazságot-csináló” határkiigazításokkal és új országok létesítésével érdekellentétességbe vagy kényszerellen-ségeskedésbe akarja hozni a legyőzötteket, győzelmét így sem biztosíthatja: mert hiszen még csak azt sem érhetette el egy győző sem eddig, hogy a legyőzöttek újból való fölfegyverkezését megakadályozhatta volna.

S ezért nem is akadhatott még győző, amelyeknek nagyszerű „békealkotása” ne

lett volna, olyan megérinthatetlen veszedelmes bomba csak, amely magát a győzöt is ne röpítené a levegőbe, ha netán, csak véletlenül is fölrobbanna. Mondhatjuk ezért, hogy a győzők minden diadalmámora és büszke biztonságérzete sohasem is egyéb, mint csupán az újabb háborús tragédiák csiráit tenyészítő balga önámítgatás!

A vesztesek bosszúforralásai

Hogy minden háború milyen igazságtalanságot eredményezhet csak, ezt maguk a legyőzöttek tapasztalhatnák mindig a legalaposabban; — dehát, úgy látszik, ők csak azt érezhették eddig még, hogy csupán a legutolsó háború csinált igazságtalanságot, miután véletlenül ők voltak a szenvedői neki. És tragikus dolog ez, mert kik is okulhatnának jobban egy háborún, ha ők nem?...

Semmi igazság sincsen tehát abban, amikor azt mondják bizonyos militarista „bölcsek”, hogy a háborút illető végső konzekvencia-levonást éppen az ilyen „legyőzött” szegény ördögök nem kezdhetik meg tehát és hogy azok sohasem

engedhetik meg maguknak a pacifizmus „luxusát”.

Mindenesetre abban igazuk van, hogy a tőkés társadalmi rendben nem is lehet soha sokkal több, mint csupán luxus, bármilyen lendületes pacifizmus is. De viszont éppen ezért is kellene végre olyan forradalmi értelmezésben pacifistáknak lenniök, hogy ne a tőkés társadalmi rendre építsék immár béketörekvésüknek a politikáját!

A háború után való látóhatár

Minden háború „üstökösének fénycsóvját” a legnagyobb nyomor, a legnagyobb bünfertő és a legsiralmasabb tengődés alkotja. Mert olyan képet nyújt minden háború után az emberi élet látóhatára, mintha minden emberi alkotás csak üszkös romhalmaz lenne immár; miután riadt tekintetünk bárhol is csak megtiprott életek vonszolását, rablók és gyilkosok garázdálkodását, csenevész és beteg gyermekek rongyos csapatainak az ácsorgásait, közveszélyes ideg- és elmebetegek közszerepléseit láthatja ilyenkor! Valamint özvegyek és árvák éhező nélkülözé-

sektől gyötört családait, munkaalkalmat hiába kereső százezreket, nemfüstölgő gyárkémények erdejét, állítólag „jól segélyezett”, de sok helyütt mégis koldulni kényszerülő hadirokkantak kéznújtásait és így tovább.

Döbbenetes kép ez!... De még annál is döbbenetesebb az, ha még ilyenkor is akadhatnak emberek, akiket ez sem döbben meg, vagy akiket még az ilyen siralomvölgyi helyzetkép sem mozdíthat gondolkodásra, valamint bátor és helyes cselekvésekre... Mert bizony az ilyesmi aztán, minden háborús tragédia — legnagyobb tragédiája!

A diktatúra vagy a demokrácia útján?

Miután százszor is beigazolódott igazság immár az, hogy a háborúkat sohasem a népek vagy a nemzetek akarata idézi föl, hanem mindig csak az azok akaratlanságán élősködő érdekeltségeknek a hódító törekvései, nyilvánvaló lett az is, hogy háborúkat csakis addig lesz lehetséges kiprovokálni, amíg a társadalmi közösségek kormányzataiban, nem az igazi és

hamisítatlan közérdekűség akaratai és célkitűzései érvényesülhetnek! Mert amíg a hatalmat azokban, csupán örökségi jogokon, egyesek és csoportok gyakorolhatják, addig nem is képzelhető el más kormányzati módszer, mint egy olyan folyton-folyvásosan csak vérben gázoló „vassal” való erőszakoskodás, amelynek végezetül nem is lehet más csattanója, mint a háború.

Minden ilyen, „csupán erőszakuralom” annyira gátoló ja csak ugyanis az emberi értelmesedés fejlődési lehetőségének, hogy befejezésként a saját romlásának az előidézőjévé is kell válnia. Mert megállapítható, hogy minden emberi haladás ugyancsak a természet törvényszerűen működő erőinek a védelme alatt áll.

És miután ez a haladás, bármilyen gyorsnak tetsző is néha, mégis csak nagyon lassú, mondhatjuk azt is, hogy százszorosán vét tehát ellene minden olyan hatalmi szervezet, amely még e lassúságát is meglassítani törekszik — és hozzá csupán egyesek balga önzései szempontjából. Erkölcsi szempontból, soha semilyen erőszaknak az alkalmazását sem lehet igazolni és elfogadhatónak minősítenünk,

s ha akár a haladás és fejlődés szolgálataiban állónak tekinthetjük is azt. Logikailag, sajnos, tragikus kényszerként mégis csak el kell fogadnunk azért olykor, de szigorúan, mindig csak olyan esetekben, amikor egy bizonyos kisebbség erőszak-uralma annyira erkölcstelen és perfid immár, hogy még csak törvényes küzdőlehetőséget sem hajlandó adni az igazi, emberi közérdekek számára. Mert elvégre az is nemcsak értelmetlenség, hanem erkölcstelenség is, ha az emberi öntudatosodás eltűri azt, hogy a tömegek érdekei, kisebbségi érdekek igáját húzzák!

Sajnálatos és kegyetlen logika ez (s ha nem is a természetes életnek, hanem csak a tőkés társadalmi rendnek a konzekvenciája is), — mert mintha azt bizonyítaná csak, hogy végsőkéig elfajult önzések érdekeivel szemben nem lehet csupán az igazságokra és az erkölcsre hivatkozni. És bár ismételhetjük, erkölcsileg valóban képtelen és ellentmondásos logika ez, mégis meg kell állapítanunk, hogy a tőkés világrend autokrata adottságai mellett, reális és logikus gondolkodás alapján, még sem hagyható figyelmen kívül.

Semmi sem oly pontos fokmérője a nemzetek kultúrnívójának, mint az, hogy államrendi életükben, mennyire szabad és törvényileg is tisztelt, az igazságért küzdő gondolatok és nézetek kinyilvánítása.

Tanulékony-e az emberiség?

Az emberiség tanulékony volta kétségbevonhatatlan; habár igaz, hogy még nagyon nehézkes a tanulékony-sága, miután nem annyira az értelmi belátása alapján, mint inkább csak a közvetlenül fölmerülő szükségletei és tapasztalásai nyomán tanulékony. Mindenesetre bizonyos, hogy az emberiség, ha itt-ott lassan is, de azért mégis folyvást korrigálja és hatálytalánítja múltjának elavuló csökevényeit; úgyhogy bizvást állíthatjuk: igenis, azon az úton halad, amely végezetül teljesen kiküszöbölheti majd élete folyásából a háborút is!

Az ne csüggedjen tehát senkit, hogy csak nemrég is milyen véres háborúra volt képes még, és hogy maradi államkormányzatai mellett továbbra is, újabb háborúkra kényszerül fölkészülni: mert ne

azt nézzük végeredményében, hogy lehetséges lesz-e még egy háború vagy sem; hanem azt, hogy mennyivel körülményesebb és egyre nehezebb föltételek alapján valhatik immár csak lehetségessé egy ilyen! S azt nézzük, hogy fejlődő értelmi képességei következtében nemcsak technikai, de öntudatosodási téren is egyre gyorsabb a haladása.

Másképpen azonban meg kell értenünk is, hogy az emberiség haladása miért nem lehet sebesebb iramú. Mert hiszen csak olyan társadalmi rend-adottságok között él még, amelyek önző érdekektől befolyásoltan, csak igen mérsékelt és korlátolt módon adhatják meg neki a tanulás és értelmi fejlődés lehetőségét; — mert ha meg is adják neki, mindig csak főként érdekszolgálatos katonai vagy papi nevelés formájában kaphatja meg azt, és távolról sem egy olyan nevelés alapján is, amely mindenekelőtt egy valóban helyes és előítéletmentes gondolkodásra képesíthetné. Hiszen iskoláinak egyikében sem szerepel még egy olyan gondolkodástan, amely az embereket elfogulatlan tisztánlátásra merné oktatni, — holott boldogulásuk érdekében éppen ez lenne az a legfontosabb tantárgy, amelyre minden

iskolájának mindegyik évfolyamában a leggondosabb súlyt kellene helyeznie. Dehát hogyan is gondolhatunk arra, hogy a helyes gondolkodásra tanítsák az emberiséget egy olyan társadalmi érdekrendben, amelyben csak azért gondolkodik oly kevés ember, mivel abban csak vagy gondolkodásra már lusta herék, vagy gondolkodásra már képtelenné kifárasztott páriák találhatók ; miután uralkodó érdekeltjeire nézve egyáltalában nem is kívánatos az, hogy az ember legnemesebb nemi képessége, a gondolkodni tudása, kifejlesztessék.

Csak sajnálatosan élehetetlen minden nép, amelyik még egy háború után is ott tudja folytatni együttélésének az állami rendszerét, ahol azt a háború kitörésekor elhagyta... Mert ha egy nép, még egy háború után sem érezheti égetően szükségesnek azt, hogy államelméleti konstitúció ját, — amely a háború katasztrófájába is vitte — a haladás követelményeinek megfelelően átépítse, illetve átszervezze; és eltűri azt, hogy annak élén továbbra is nem egy, a nép összességének az akaratát valóban képviselő parlament,

hanem csak egy osztályérdekeket védő tekintélybábúk konokul maradi gonoszsága vagy agybegyepesedettsége uralkodják, — úgy meg kell állapítanunk azt, hogy csak a leggyötrelmesebb öngyilkosságnak a lejtőjén van.

Mert valóban, amelyik nép vagy nemzet még egy háború, s hozzá egy vesztés háború után sem tud ráeszmélni arra, hogy igenis, kizárólag forradalmi eszmélődésektől irányítottan kell összes régi és eddigi útjairól mennél előbb letérnie, — az megérdemli azt, hogy csakhamar ismét egy olyan háborús megrázkódtatás érje, amely időelőtt beálló sírba kell, hogy döntse. A természetes fejlődés törvényeivel ugyanis sem alkudozni, sem szentimentáliskodni nem lehet. Minden életképtelenségnek magától is kell elpusztulnia!

Minden háború végeredményében azért csak a szocializmus felülkerekedését és teljes győzelmét sietteti. Ezért úgy is értelmezhetjük a dolgot, hogy minden háború tulajdonképpen nem is más, mint a tőkés világrend menekülése a szocializmus elől, — de mindig csak olyan eszte-

len és pánikszerű menekülése, hogy éppenséggel egyre nyílegyenesebb irányban a szocializmus felé rohan.

Az emberiség tanulékony képességére nézve nagyon biztató szimptomának vehető az is, hogy például legutóbbi nagy háborúja után, királlyági államformái alaposan megfogyatkoztak, míg ezzel szemben köztársasági államrendjei meg nagyon megszorodtak. Ez a változás a köztársaság javára 75%-os.

Tévednénk azonban, ha Barbusse egyik régi álláspontját fogadnók el, amely úgy vélte, hogy egy még olyan nagy háborús pusztítás sem haszontalan, ha az csak egy lépéssel is előre tudja vinni az emberiséget a haladás útján; mert bizonyos, hogy háborúk nélkül még előbb következhetnének be, összes lépései a haladás terén, mivel összes háborúit éppen az egyre tarthatatlanabbá váló, avult rendkeretei robbantják ki, amelyek mindig, végezetül is csak az egyre elkerülhetlenebbé váló társadalmi forradalmak elől menekülnek a háborúkba.

A világbéke értelme és lehetősége

Szinte csodálkozva kellene kérdeznünk: Hogyan, hát a világbéke még mindig csupán eszméje az emberiségnek és még mindig nem a legteljesebb megvalósultsága? Mert hiszen az emberiség tulajdonképpen nagy nemi hivatása és alkotó munkája csak a világbékének a megvalósultsága után indulhatna meg! ... Mert hiszen a világbéke az emberi nem életének a legtermészetesebb és a legészszerűbb állapota is lenne csak!... Igaz viszont, hogy amíg a tökéletes világrend legtermészetellenesebb és legészellenesebb korlátait és torlaszait láthatjuk mindenütt még, nincs is mit csodálkozni ezen! Mert hiszen amíg természetellenesség és észszerûtlenfeég zsarnokoskodhatik, addig akár a legtermészetesebb és legészszerűbb elv sem diadalmaskodhat és érvényesülhet. S ez azon múlik, hogy mikor ér véget majd az emberiség (tévelygése, illetve öntudatlansága).

— Az igazság és a béke: angyaltestvérek
 – mondotta Nikolai. És valóban, allegó-

rikus hasonlata vitathatatlan, mert amíg az emberek legnemzetközibb igazságai sem találkozhatnak és érvényesülhetnek, addig a világbéke állapota sem (találhat szilárd talajra.

Gonoszok vagy buták, illetve korlátolt gondolkodásra képesek csak mindazok, aki erőnek erejével is, még mindig csupán álmodozó utópistáknak akarják feltüntetni azokat, akik a világ békéjéért, azaz annak előfeltételéért, az államok világföderációjáért küzdenek.

Mert egyszerűen milliomodszor is nem igaz, hogy az emberek csak kibékíthetetlen és megszelidíthetetlen farkasai lehetnek egymásnak. Mert nem igaz, hogy az emberek különböző nemzeti mivoltaik és különböző szokásaik ellenére ne élhetnének azért a legnagyobb megértésben és harmóniában, egyetlen világkormányzat alatt is!... Mert mint ahogyan az egyes emberek, úgy a nemzetek is egymásra vannak utalva, és mint ahogyan az emberek mind testvérei egymásnak, úgy a nemzetek is mind csak testvérek, öröktől fogva és örökké való testvérek!

S testvérek nagy családjai, nagy közösségei csupán, mint nemzetek is! Hiszen az ellentétek, amelyek az embereket széjjelválasztják még, annyira csak mesterkéltten erőltetettek és balgák, hogy egy-kettőre megszűnhetnének, mihelyt fölvirradna a népek öntudatossága, és ha ezen öntudat világossága végképpen is visszarettené az emberiséget attól, ami csupán olyan megszokott tévelygése, hogy amellet hosszú évezredek óta is jóformán semmit sem haladhatott; mert hiszen e tévelygése mellett még mindig csak életindulásának a kezdetén áll!

A világállam — a világbéke! Nem hiába is volt ezért annak magasztos, és észszerű célja, illetve ideálja többé-kevésbé minden vallásnak is! Az „egy akol, egy pásztor” eszméje!

Csakhogypersze a vallásoknak sohasem lehet komoly célratörekvése az ilyen világközösség, mert azoknak, hogy valahogyan élhessenek esetleg egy-két ezredévet, olyan egyházi szervekre van szükségük, amelyek viszont csak akkor lehetnek életképesek, ha a különböző fegyveres hatalmakkal szemben — amelyeknek

más és más a rablóérdéke is — alkalmazkodási politikát folytatnak. Semmi sem is lehet ezért már annyira kétségtelen, hogy a gondolkodás régi álmának, a világállam tervének a megvalósítására komolyan és reális fölkészültséggel, csakis a szocializmus vállalkozhat. Az a szocializmus, amely mindföltartóztathatatlanabb diadalútját járja immár az egész földön, s amelynek elszánt harcosai és önfeláldozó apostolai vannak most már a világ minden zeg'ében és zugában, valamennyi ország és valamennyi vallás legelzárkózottabb kezei között is! Mert hiszen bizonyosság immár az is, hogy az lesz az országok országa, a vallások vallása, — illetve az országok és vallások nélkül való egyöntetű világeközösség.

S a szocializmus egyre erő teljesebben hallatja is már világgraszoló nagy szózatát, amely inti az embereket: — Ne viszálykodjatok és ne veszekedjétek többé, hanem gondolkozzatok! Gondolkozzatok, hogy eszmélhessetek és öntudatosodhassatok!... Gondolkozzatok, az igazságkeresés elfogulatlan, meg nem

alkuvó és előítéletmentes világos gondolkodásával, hogy emberré emelhesétek végre is önmagátokban — az embert!

— EszméljeteK és öntudatosodjatok, mert amíg a szocializmus nemzetközi igazságait föl nem ismeritek és azokat bátor megnyilatkozással követni nem tudjátok, addig az „örök béke”, a világbéke — az emberi nem háborútlan szellemi küzdőpályája — valóban is csak egy üdítő forrásokkal bővelkedő oázisnak a csábító délibábja lesz, a tőkésvilágrendi sivatagokban még minidig oly szomjúhozva bolyongó emberiség számára...

— Mert tudnotoik kellene végre is, hogy ahol a kapitalista világrend nacionalizmusainak és militarizmusainak a dudvái kiburjánozhatnak, ott a béke virágai

— a virágok virágai — sem nyiladozhatnak még!

— Világunk emberei és népei! Jöjjetek hát mind, mind a szocializmusnak világhódító piros zászlói alá!

— Mert a szocializmus a legigazabb életnek és a legélőbb igazságnak az útja!

— *Igazságok építői és gondolkodói, egyesüljeteK!*

Zárószóul

Meggyőződésesem, hogy e könyvem általánosított és elvonatkoztatott valóságoknál és igazságoknál mást nem tartalmaz. És megírásánál kizárólag az a cél vezérelt, hogy az emberi gondolkodás és tisztánlátás ügyét szolgáljam. S most, hogy művemet áttekinthetem — melyet sokévi tanulmány és jegyzet után f. év március 10-én kezdtem írni és május végén fejeztem be —, tudom, hogy ennek a szent célnak az érdekében, jelentős teljesítményt végeztem.

Ismerem ugyanis a tárgyköreire vonatkozó világirodalom majdnem minden kísérletét és tudom, hogy szocialista szempontból ilyenformán nem foglalták még össze a háború és a vele kapcsolatos alapkérdéseket.

És tudatában ennek, határoztam el magamat arra is, hogy e könyvemet német, angol, francia, dán és egyéb nyelveken is megjelentetem. A fordításokra való megbízásokat részben meg is adtam már; úgyhogy előreláthatóan, könyvem egy éven belül más nyelveken is fog napvilágot látni.

Bizonyos, hogy könyvem nagyon kelle-

metlen lesz egyes felsőbb érdekkörökre nézve, s hogy azok meghökkenéssel, sőt talán gyűlölködéssel is fogják fogadni. De tudom viszont, hogy az emberiség abszolút többsége (nemzetiségre való tekintet nélkül) igazat fog adni könyvem minden sorának és hogy éppen ezért — szívébe zárva azt — annak kibontott eszmezászlaja alá fog majd sorakozni, csakhogy a legmagasztosabb emberi ügyet, a világbékét, mielőbb megvalósíthassuk.

Ha könyvem csak egyetlen hazugságot, vagy gonosz célzatosságot tartalmazna is, úgy esetleg okom lehetne bizonyos aggodalomra. Így azonban nyugodt vagyok és azt mondhatom: Gyűlölet nem él bennem senkivel szemben sem, és csak a végtelen igazságszeretet szelleme hat át! — Azok féljenek tehát, akik bűnösök és akiknek bűneit e könyvemmel összefoglalóan lelepleztem és föltártam. Budapest, 1930 július 10-én

A szerző.

Tartalomjegyzék:

	Oldal
Bevezető.....	5
A háború oksorozatai	9
Az évezredes társadalmi gúllák.....	11
A család mint társadalmi alapzat.....	13
A magántulajdon és a szolgaság bázisain.....	14
Hordatársadalom előzte meg a családot	16
Az értékekért megindult brutális harc	17
A békés állattól a gyilkoló emberig.....	19
Vam-e gyilkolási vágy az amiberben?	21
A háborúskodás mint örökség.....	23
Az abszurd gazdasági rendszer	25
Éhes szegénység és telhetetlen gazdag- ság	27
A nagytőkés imperiálizmusok.....	30
A háború minit figyelemlekötő	30
Kapitalizmus és militarizmus	32
Háborúskodás mint hivatás	35
Verseny a fegyverkezésiben.....	36
A fegyveres béke.....	38
A militaristák is szocialisták	39
Hivatalos és komolytalan pacifisták.....	39
A jelmezbálos békekonferenciák.....	42
Ha vakok világtalanokat vezetnek.....	43

Akaraterős despoták és akaratgyöngé népek	46
A nyájemberkéék félénksége	49
A talpnyalás politikusai	49
A fejlődéstől elmaradó államrendek.....	51
A bürokráciák útvesztőiben.....	53
Az iskolázott maradiság polgárai	54
Az érzelmiek történelmi szerepei	56
A naiv eszmékkel való cinikus ural- kodás	57
Az eddigi kultúrák csődje.....	58
A hipokrita nagyvilág.....	59
Törpe erkölcsök, óriás erkölcstelenségek.....	62
A népek háborúra neveltetése.....	64
Nacionalista önámítgatások	66
A nacionalizmus iszákosai	68
A nacionalizmus leple alatt	69
Nacionalizmus és militarizmus	70
Nacionalizmus és kereszténység	71
A hazaszeretet lényegéről.....	72
Hazáért vagy országért?	74
„A haza érdeke”	76
Az öntudatlanság jóhiszeműi.....	77
Az emberi butasággal való számítás.....	78
A népek háborúba ugraszthatósága	80
A háborús jelmondatok	82
Ígérgetőzön a háborúba lovalt népeknek.....	83
A humanizált háború	84
Az otthonmaradók naivitásai.....	87
A háborús ürügyek	89
A háború kirobbantói	90

Működik a titkos diplomájára.....	91
A háborús felelősség rébusza	92
Van-e igazolható háború?.....	94
A háború iróniái	97
A háborúspártiak kategóriái	100
Az elbízott ifjúi erő duzzadás ok	101
A kalandokat szomjúhozó fiatalság.....	103
A túltápláltak duhaj vérmessége.....	104
Háborúspárti forradalmárok	106
Szolgálhatja-e a fejlődést a háború?	108
A háború apologetái	111
Főverekedők bölcselkedései.....	112
Az erősebbek hatalmi jogai	113
A nemzetek meghamisított biológiája.....	114
A háború acélfürdője.....	120
A háború magasztalt lelki erői.....	121
Írástudók: és tudósok árulásai.....	122
Harc és háború nem egyértelmű	123
Fizikai vagy értelmi harcot?.....	125
A háborút dicsőítő szegény művészek1	29
A megőrült ucca	31
A felelősségnélküli tömegcselekvés.....	133
A lelkek fölfegyverzése.....	134
A lecsepült barbár ellenség.....	136
Hazugságok nélkül nem lehet, háborús- kodni	136
A pacifisták elintézése.....	138
Békegyalázások.....	139
A puhányok és opportunisták ellem	140
A gondolkodás megtiltása	141
A pusztába kiáltó szocialisták	144

A háborús fertő.....	147
Nagynak mondott szégyenletes idők	147
Dicsőség vagy gyalázat?.....	149
A besorozott sajtó.....	150
A kicenzúrázott igazságok.....	152
Rettegés a pániktól	154
Jellegzetes vezérkari műkifejezések.....	157
A háború: joganarchia	158
A szent kötelességgé emelt nagy bűn.....	159
Hazardőrök és kalandorok tenyészhelye	161
A hazaáruló háborúskodások.....	163
A háború természet- és észellenes- sége.....	164
A háború üzletesei	165
A nagytőkések háborús spekulációi	167
Vérmegváltás arannyal	170
A háború őrjítő bizonytalanság	172
Szerencse, kegyelmes úr, a fővezér	172
Hadvezetés erkölcs és logika nélkül.....	174
Hadastyándiktátorok és hiú bálvány- hadvezérek.....	176
Olcsó dicséretetek, lealázó kitüntetések	178
A leállatiasított és elvadított emberek	179
Emberek mint dögmadarak	181
A háborúskodás eszközei	182
A gép- és gázháború.....	185
Az utolsó háború	188
Céltalan tébolyharc.....	189
Az emberéletek elértéktelenedése	190
A zsúfolt kórházvilág	192
A háború számadatai	194

Ma jóbarát, holnap ellenség; vagy fordítva	196
A háború demokráciája	198
A fegyelemtartás módjai	200
A nők és a háború.....	201
A háború egyházpolitikái	204
A háborússá változtatott békevallások	205
A szétszaggatott „Isten”	207
Egyes papok szégyenszerepei	209
A hősök kultusza	211
A neves és a névtelen katonák.....	215
Krisztus fegyvertelen hősei	215
A lerészegített támadóik.....	216
Oroszlánszívekről és nyúlszívekről.....	217
A Legfőbb jog az élethez való jog.....	219
A gyávák hadseregei	22
Az áldozathozók nevében deklamálók	224
A nép ellen fölfegyverzett nép	226
A rabszolgákkal lefolytatott háború	228
A hálás „haza”.....	230
Az elfojthatatlan békesóvárgás.....	233
A belvidékek háborúja	234
A jámbor ellenségek.....	237
Az istenhit sem más, mint békevágy	240
Az izolált tragikus élményeik.....	242
A szenvedések határmesgyéjén	244
A kényszerharc irtózatában	247
A hadifogság mint megváltás és kálvária.....	250
A vég kifejlődése	252
A háborút forradalmak követik	255

	Oldal
A tőkések forradalma	258
Bukott forradalmárok mint bűnbakok	259
A hadakozók igaza és haszna	261
A háborús megoldások	262
A győztesek gyatra mentalitása	264
A vesztesek bosszúforralásai	265
A háború után való látóhatár	266
A diktatúra vagy a demokrácia útján?	267
Tanulékony-e az emberiség?	270
A világbéke értelmezési lehetősége.....	275
Zárószóul.....	280

Tegyük naggyá
a szocialista sajtót és
irodalmat!

Mert komolyan
és becsületesen csakis általuk
küzdhetünk
az emberiség jobb jövőjéért!

* * *

Magyarországon az elnyomatást
szenvédők-
nek csak egy bátor és igaz
napilapjuk van
és ez a

NÉPSZAVA

Olvassa és terjessze tehát szeretettel és
hittel minden igazságszerető ember!

* * *

Váljék
legszentebb kötelességünké
folyvást erősíteni
a szocialista intézményeket!